

FINANS - POLİTİK &

EKONOMİK YORUMLAR

EYLÜL 2005 • YIL 42 • SAYI 498 • 6 YTL (6.000.000.-TL.)
www.ekonomikyorumlar.com

KOBİ'ler Artık Riski Yönetmeli
Prof. Dr. Emre ALKİN

Döviz Kuru: Kamu Borç Stoku ve Finansal Kesime Etkisi
Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU

**Basel Sermaye Yeterliliği ve Türk Bankacılık Sektörünün
Basel II'ye Uyum Süreci**
Murat BEŞİNCİ

**Sermaye Piyasaları Enstrümanlarının Sigorta Risklerini
Teminat Altına Almak İçin Kullanılması ve
Entegre Risk Yönetimi**
Yrd. Doç. Dr. Ayşe Gül BÖLÜKBAŞI

Türkiye ve AB Tarım Sektörlerinin Karşılaştırması
Yrd. Doç. Dr. H. Naci BAYRAÇ
Dr. Füsün YENİLMEZ

**Merton Modeli Kullanılarak Temerrüde
Düşme Olasılığının Hesaplanması**
Dr. Adem ANBAR

Para Politikasının Algılanması
Yrd. Doç. Dr. Cem Mehmet BAYDUR / Dr. Bora SÜSLÜ

Değişen Dünya ve Çalışma Yaşamında Esnek Üretim
Dr. Fatma CESUR

20 yıl vade,
%1,34 faiz

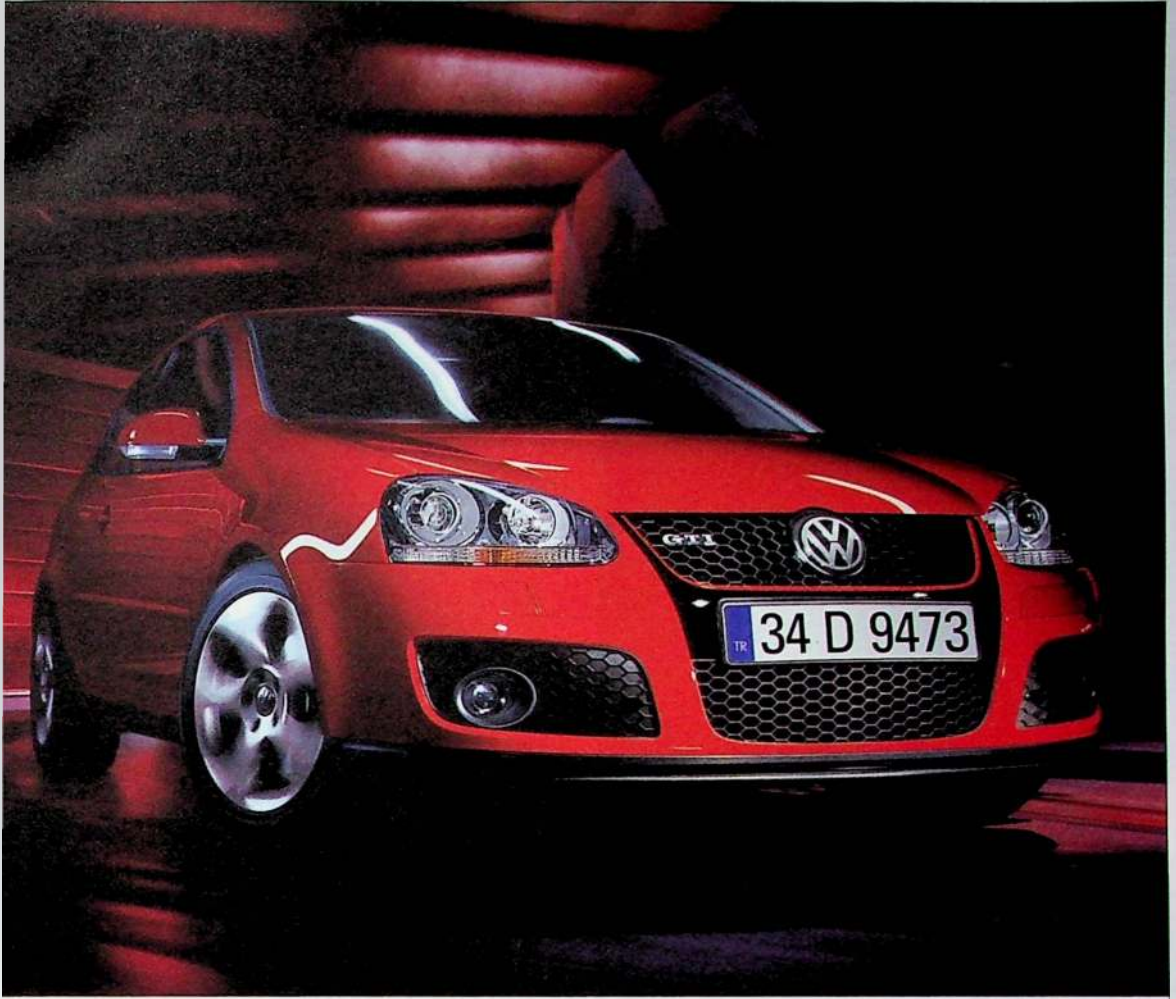
Garanti KONUT KREDİSİ

İster 1 ay ister 240 ay vade ile alın
faiz değişmiyor!

Kredi Tutarı: 100.000 YTL
Aylık Faiz oranı: %1,34
Vade: 20 Yıl (240 ay)
Taksit Tutarı: 1.458 YTL

Bu faiz YTL krediler ve tüm vadelerde geçerlidir.

Ödemesi en kolay kredi

Yeni Golf GTI.

En başından beri tutkulu olan erkeklere.

Belki siz de onlardan birisiniz. Şu her zaman yaramaz çocuk olarak kalanlardan... Zamanla bütün özellikleriniz değişti, uslandınız sanılır ama sizi siz yapan şeyler aynı kalır. Tutkularınız hiç değişmez. Tıpkı Golf GTI gibi... 1976'dan bu yana onun tek harfine dokunmadık ama her yeni neslinde sporcu karakterini daha da güçlendirdik, özelliklerini yeniledik. İşte karşınızda yeni Golf GTI: 147 kW (200 hp) FSI turbo motor, 6 ileri manuel vites (ya da çift kavramalı otomatik DSG şanzıman), 17" alüminyum jantlar, 225'lik geniş ebatlı lastikler, arka spoiler, kırmızı renkli fren kaliperleri, kromaj çift egzoz çıkışı, spor koltuklar, alüminyum görünümlü ön pedal takımı, Xenon farlar. Golf GTI 'tutkularından vazgeçmeyen yaramaz çocukları' Volkswagen Yetkili Satıcılarında bekliyor.

Otomobil aşkına

FINANS - POLİTİK & EKONOMİK YORUMLAR

http://www.ekonomikyorumlar.com

e-mail:ekonomikyorumlar@ekonomikyorumlar.com

EYLÜL 2005 • YIL: 42 • SAYI: 498 • 6 YTL (6.000.000.-TL.) (KDV DAHİL)

**Ekonomik Mali Yayınlar San. ve Tic. A.Ş. Adına
İmtiyaz Sahibi
DR. NESRİN NAS**

**Genel Yayın Yönetmeni
PROF. DR. EMRE ALKİN**

**Yazı İşleri Müdürü
MUSTAFA BARIŞ**

**Danışma Kurulu Başkanı
ALİ İHSAN KARACAN**

Danışma Kurulu

□Prof. Dr. Asaf Savaş Akat □Dr. Öztin Akgüç □Prof. Dr. Erdoğan Alkin □Prof. Dr. Emre Alkin □Prof. Dr. Mehmet Altan □Tevfik Altınok □Yılmaz Argüden □Beyhan Aslan □Uğur Bayar □Afa Boran □Prof. Dr. Ünal Bozkurt □Yavuz Canevi □Ege Cansen □Dr. Doğan Cansızlar □Bülend Çorapçı □Necdet Durakbaşa □A. Aydın Dündar □Dr. A. Mahfi Eğilmez □Orhan Emirdağ □Gazi Erçel □Dr. Zeynel Abidin Erdem □Meral Gezgin Eriş □Dr. Deniz Gökçe □Prof. Dr. Cumhur Ferman □Zeki Gündüz □Prof. Dr. Seyfettin Gürsel □M. Akif Hamzaçebi □Avni Hedili □Erhan Işıl □Prof. Dr. Haluk A. Kabaalioğlu □Ali İhsan Karacan □Kemal Kurdaş □Korhan Kurdoğlu □Adnan Nas □Ergin Neng □Sezai Onaral □Prof. Dr. Suat Oktar □Tuncay Özilhan □Ersin Özince □Ertuğrul İhsan Özöl □Prof. Dr. Merih Paya □Adnan Polat □M. Faruk Sabuncu □Oğuz Satıcı □Prof. Dr. Hülya Talu □Prof. Dr. M. Şükrü Tekbaş □Dr. Ali Tekin □Dr. Turgut Telman □Yaman Törüner □Cihan Turper □Pınar Türeñç □Doç. Dr. Ali Ulusoy □Ahmet Yüzbaşıoğlu □Prof. Dr. T. Güngör Uras

Yazı Kurulu

□ Dr. Öztin Akgüç □ Prof. Dr. Erdoğan Alkin □ Prof. Dr. Emre Alkin □ Zeki Gündüz □ Prof. Dr. Seyfettin Gürsel □ Adnan Nas □ Prof. Dr. Merih Paya □ Prof. Dr. T. Güngör Uras □ Doç. Dr. Hakan Üzeltürk

BU SAYIDA

PROF. DR. EMRE ALKİN
KOBİ'ler Artık Riski Yönetmeli 3

PROF. DR. SADİ UZUNOğLU
Döviz Kuru: Kamu Borç Stoku ve
Finansal Kesime Etkisi 8

MURAT BEŞİNCİ
Basel Sermaye Yeterliliği ve Türk Bankacılık
Sektörünün Basel II'ye Uyum Süreci 15

YRD. DOÇ. DR. AYŞE GÜL BÖLÜKBAŞI
Sermaye Piyasaları Enstrümanlarının Sigorta
Risklerini Teminat Altına Almak İçin Kullanılması
ve Entegre Risk Yönetimi 28

YRD. DOÇ. DR. H. NACİ BAYRAÇ
DR. FÜSÜN YENİLMEZ
Türkiye ve AB Tarım
Sektörlerinin Karşılaştırması 36

DR. ADEM ANBAR
Merton Modeli Kullanılarak Temerrüde
Düşme Olasılığının Hesaplanması 48

YRD. DOÇ. DR. CEM MEHMET BAYDUR
DR. BORA SÜSLÜ
Para Politikasının Algılanması
Muğla İli Örneği 58

DR. FATMA CESUR
Değişen Dünya ve Çalışma
Yaşamında Esnek Üretim 73

Rakamların Dili
Ekonomik Göstergeler 78

İdare Yeri: Binbirdirek Mah. Suterazisi Sokak. No.6/2; 34400 Sultanahmet - İSTANBUL ☎ Tel: (0212) 518 17 32 - 516 11 45 ☎ Faks: (0212) 518 66 43 ☎ http://www.ekonomikyorumlar.com ☎ e-mail:ekonomikyorumlar@ekonomikyorumlar.com ☎ Yayın Süresi: Aylık -Yerel Süreli- ☎ Yayın Türü: İktisadi ve Politik ☎ Baskı ve Cilt: Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti., Maltepe Mah. Litros Yolu. Fatih Sanayi Sitesi. No.12/74 Topkapı - İSTANBUL, Tel: (0212) 613 68 94 ☎ Baskı Tarihi: 9 Eylül 2005 ☎ Genel Dağıtım: DPP ve Dünya Süper Dağıtım ☎ Açıklama: Dergideki yazılar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir. Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler, yazarlarına aittir. Yayımlanacak yazılar hakem denetiminden geçer. Yayımlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha olarak (mümkünse bilgisayar disketi ve bir resim ile birlikte) ulaştırılmasını rica ederiz. ☎ 2005 Yılı Abone Bedeli (KDV Dahil): 72 YTL (72.000.000.-TL.) ☎ Öğrencilere: 50 YTL (50.000.000.-TL.) ☎ Banka Hesap Numaraları (İstanbul): Akbank Nuruosmaniye Şubesi Hesap No: 35875-4, Garanti Bankası Nuruosmaniye Şubesi Hesap No: 6299897, İş Bankası Çagağoğlu Şubesi Hesap No: 530979, Yapı Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi Hesap No: 1035572-7

Dergiden

OKURLARA MEKTUP

KOBİ'ler Artık Riski Yönetmeli

Sevgili Okurlar,

Bugüne kadar risk yönetimi ile ilgili yapılan değerlendirmelerde genellikle bankalar ya da banka harici finans kurumları üzerinde durulduğuna şahit olduk. Bu da çok doğaldı. Çünkü sadece Türkiye'de değil, dünyada da kuvvetli bir ekonomi için risk yönetimini rasyonel olarak yürüten bankacılık sistemine veya banka harici finans kurumlarına ihtiyacımız vardır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde piyasayı fonlama yükü önemli ölçüde bankaların üzerinde kaldığı için ve sermaye piyasaları da söz konusu fonlanma için gerekli büyüklüğe ulaşmadığı için sağlıklı bir bankacılık sisteminin aynı zamanda sağlıklı bir ekonomi anlamına geldiğini kabul etmek zorundayız. Hatta daha da ötesi birçok uluslararası kurum bir ülkeyi değerlendirirken ilk önce söz konusu ülkede evrensel manada bir bankacılık sistemi olup olmadığını, eğer var ise, bu bankacılık sistemini risklerin nasıl yönettiğini bilmek istemektedirler. Örneğin, herhangi bir ülkede bankacılık sisteminde piyasaya giriş çıkış, rekabet, uluslararası para transferleri, krediye müracaat ve kabul edilme, bireysel bankacılığın gelişimi konusunda kısıtlar yok ise, söz konusu ülkenin yatırım yapılabilir, yani sermaye emanet edilebilir düzeyde olduğu genelde kabul görür.

Bu yazıda konu KOBİ'lerde risk yönetimi olmasına rağmen zaman zaman bankacılıktaki risk yönetiminden de bahsedeceğiz. Bunun nedeni risk yönetiminin ekonomik birimler arasında bir ahenk içerisinde uygulanmasının gerekliliğidir.

Piyasada İstikrarın Sağlanması

Şöyle ki, krediye müracaat eden bir firmanın risk tarifi ile bankanın söz konusu firma veya firmanın bağlı bulunduğu sektör ile ilgili risk tarifi birbiriyle uyumuyorsa, hatta daha da ötesi bankacılık sisteminin tarif ettiği risklerle reel sektörün tarif ettiği riskler arasında makro anlamda bir uyumsuzluk var ise, piyasada istikrarı sağlamanın çok mümkün olmadığını da kabul etmek gerekmektedir. Belki de az önce tarif ettiğimiz sorunu bugün bile tartışmamızın ana sebebi risk tarifi konusunda tarafların bir ortak zeminde buluşamamasıdır. Çünkü, riskin klasik tarifi ile modern tarifi arasında son 30 yılda çok önemli değişiklikler olmuştur. Tabii bu demek değildir ki, klasik risk tarifi yanlış ve hatalıdır. Aksine bir şeyin klasik olabilmesi için bir zamanlar gerçekten çağdaş ve modern olması gerekmektedir. Dolayısı ile klasik anlamda riski tarif etmek ve ona göre yönetmenin hatalı bir yanı yoktur ama eksik kalacağı kuşkusuzdur.

Peki risk yönetiminin klasik tanımı nedir? Hem bir reel sektör firması, hem de bir banka için fazla detaya girmeksizin ortak bir temelde şöyle bir tanım yapabiliriz. Taraflar arasındaki bir yükümlülüğün yerine getirilmemesi durumunda ortaya çıkan beklenmedik gelişme biraz daha kısa ve net tanım ederseniz beklenenin gerçekleşmemesi beklenmeyen meydana gelmesidir. Yine kısa ama daha bilimsel bir tanım yaparsak ex-post (gerçekleşen) çıktılar ile ex-ante (planlanan) tahminlerin farklı çıkmasıdır. Son tanım riskin gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkan üzüntüyü ve telaşı çok net açıklamasa da, bir yatırım yapılırken ya da bir işe girilirken önceden hesaplanan olumlu beklentilerin gerçek hayatta bazen gerçekleşmediğini çok net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Klasik risk tanımının yanlışlıktan çok eksikliği mevcuttur. Geleneksel yaklaşımlardaki en önemli eksiklik önceden hesaplanmayan ya da tahmin edilmeyen her gelişmenin risk olarak tanım edilmiştir. Halbuki yatırım planları veya iş geliştirme süreçlerinde önceden hesaplanmayan ve beklentilerin aksi yönde gelişmesine sebep olacak gelişmeler ancak içsel veya dışsal şoklar olarak adlandırılmalıdır. Özellikle herhangi bir iş sürecinde önceden tahmin edilen ama planlara dahil edilmeyen olumsuz gelişmelerin ortaya çıkması karşısında firma yöneticilerinin zarara uğraması bir şanssızlıktan çok kötü bir risk yönetimini işaret etmektedir.

Bir örnek daha verilirse, ham maddede dışa bağımlı bir üretim projesi yapıldığında döviz kurunun seyri ile ilgili olarak teknik ve pratik anlamda alternatif planlar geliştirmeyip, ulusal paranın değerinin hızla düşmesi karşısında ortaya çıkan zararı kader veya şanssızlık olarak değerlendirmek çağdaş işletmecilikte yeri olmayan bir davranıştır.

Günümüzde fiyat ve maliyet risklerini yönetmek amacıyla işletmelerin büyüklüklerine göre tasarlanmış yazılımlar ve sistemler mevcutken klasik risk yönetiminin bile (ne kadar eksik olsa da) temel kuralları gözetmeden yapılan planların başarı şansı hemen hemen yok gibidir. Buradan hareketle modern risk tanımını yapmamız zorunlu hale gelmektedir.

İsterseniz bir deneme yaparak başlayalım. "Herhangi bir yükümlülüğün, kararın veya planın tam anlamıyla gerçekleşmesini önleyecek önceden öngörülebilir veya hesaplanabilen her türlü gelişme, davranış ve oluşuma risk adı verilir." Buradan hareketle önceden öngörülemeyen her türlü gelişmeye şok adını vermemiz yanlış olmayacaktır.

Maliyet Muhasebesi

O zaman şok tanımına da gayet basitçe bir giriş yapmak gerekmektedir. Deprem, su baskını, doğa olayları, savaş, sosyal hareketler, terör ve anarşi, piyasa şokları, siyasi çalkalanmalar, ekonomi yönetiminin kararları, şirket içinde ortaya çıkan ani durumlar vefat, istifa vb. şok tanımında değerlendirilebilir. Kaldı ki, bu sayılanlardan bazıları bazen öngörülebilir riskler olarak değerlendirilebilir.

Risk ve şok tariflerini birbirinden kesin olarak ayırdıktan sonra firma yöneticilerine küçük bir hatırlatma yapma gereği de ortaya çıkıyor: Riskler tanım edilebildiği için yöneticiler tarafından risk olarak adlandırılmaktadır. Öngörülemeyen riskin gerçekleşmesi planlamanın ve risk yönetiminin kalitesi hakkında çok net bir fikir vermektedir.

KOBİ'lerde ve özellikle aile şirketlerinde çok detaya girmeye gerek kalmadan risklerin hesaplanamaması belli başlı davranışlar etrafında toparlanmaktadır. Bunlardan en belirgin bilgi eksikliği nedeniyle hesaplanamayan risklerdir. Örneğin, çok kâr etmek için çok üretmeye çalışmak özellikle otomotiv, elektronik eşya ve diğer yan sanayi kollarında sıkça rastlanan bu davranış tarzı firmaların bir dönem hızla büyümesini ve maalesef ardından bir anda iflas etmelerine yol açmaktadır. Halbuki, mikro iktisatta bu durumla ilgili çok belirgin bir tanım bulunmaktadır. Çok satmanın ya da üretmenin maksimum kârı yaratması bir koşul değildir. Kaldı ki, fiyat teorisinde de çok iyi açıklandığı gibi üretim faktörlerinin optimum birleşim oranını geçildikten sonra verim düşmektedir. Bu gerçeğin bilinmesi bir kenara üretim maliyetinin hesaplamalarda da birçok davranışlar yapıldığı gözlenmektedir. İsterseniz daha belirgin gerçeğin altını çizelim. KOBİ'lerin önemli bir bölümü maliyet muhasebesi yapmamaktadır. Birim başına maliyet hesaplanırken

maliyet muhasebesi yapmamaktadır. Birim başına maliyet hesaplanırken sadece işçilik ile ham madde değerlendirmeye alınmakta firmanın değişken maliyetleri ile ilgili gerçekler göz ardı edilmektedir.

Özellikle Anadolu'da çok yaygın olarak gözüken davranış tarzı, kredi almadan öz sermaye ile yatırım yapma olarak göze çarpmakta. Yüksek faizlerin egemen olduğu dönemde rasyonel bir davranış olarak göze çarpan bu alışkanlık yine detaylı bir hesaplama olmadan yoksun olarak yapılmıştır ve yapılmaktadır. Risklerin iyi hesaplandığı bir plan içinde dış finansman alınması gereken bir kaynak olarak kabul edilmeli. Öz sermayeye şiddetle ihtiyaç duyulan zamanlar gelip çattığında iç kaynak sıkıntısı nedeniyle kapanan birçok firmanın olduğu bilinmekte. Enflasyon ve daralan piyasalar ve dış etkiler şirketlerin sermayesini erozyona uğratarken tutucu davranışlar firmaların yok olmasına yol açabilmekte. Tekrar etmek gerekirse, dış finansman kullanmak risk yönetiminin doğru şekilde yapıldığı firmalar için öz sermayeyi kullanmaktan daha faydalı bir hareket tarzı olduğu da son 30 yılın gerçeği olarak ortaya çıkıyor.

Bir başka davranış tarzı da kriz anında şu cümle ile ortaya çıkmaktadır. Masrafları kısmamız gerek, hemen daralalım. Türkiye'de ve gelişmekte olan birçok ülkede (gelişmekte olan ülkelere bile) KOBİ'lerin genellikle kriz dönemlerinde bir B planları bulunmamaktadır. Bu nedenle ilk akla gelen hareket tarzı mevcut personelin önemli bir kısmını işten çıkarmak ve kalan personelin görev ve sorumluluk alanlarını daraltmaktır. Buna örnek olarak yöneticilere tahsis edilen özlük haklarından tasarrufa gitmek ve diğer personelin iş ortamı huzurunu sağlayan sosyal maliyetlerden feragat etmektedir. Bundan daha da kötüsü yöneticilerin yatırım, harcama v.s. konulardaki inisiyatiflerini daraltarak merkezden yönetime başlamak, hatta genel müdürün yetkilerini yönetim kurulu başkanına devretmek gibi çağın gereklerine uymayan davranışlar da görülmekte.

İnsan Kaynağı Önemli

Çalışanların evlerinden firmaya ulaşmalarını sağlayan ulaşım mekanizmalarının maliyetini çalışanların üzerine faturalamak, dokümantasyonla ilgili lüzumundan fazla sınırlamalara gitmek, maaşları törpülemek, personelin fazla mesai ücretlerini ve öğlen yemeği gibi özlük haklarını ortadan kaldırmak oldukça sık rastlanan davranış tarzlarıdır. Bunun sonucunda firma kurtuluşundan çok kendi sonunu hazırlayabilmektedir. Halbuki, bir firmayı ayakta tutan ana unsur insan kaynağı ve idari kabiliyettir. Burada ortaya çıkan huzursuzluk direk olarak firma cirolarına ve kârlılığın yansımaktadır. Kısacası bir darboğaz ortaya çıktığında ilk akla gelen önlemler çoğunlukla en son akla gelmesi gereken veya hiç uygulanması gereken davranışlar olarak kabul edilmelidir.

En popüler ve Akdeniz ülkelerinde çok sık rastlanan bir başka davranış tarzı ise, şu cümle ile göze çarpmaktadır: Şu sektör çok iyi biz de girelim. Büyüme hacmi limitli fakat kısa vadede yüksek ilgi gören sektörlerle sürü psikolojisi ile yaklaşmak söz konusu sektörlerde hem verimsizliğe hem de kârların düşmesine neden olmaktadır. Bu davranış tarzı nedeniyle birçok kuruluş kendi öz aktivitelerinin dışındaki girişimlere de entegre olmuştur. Sonuç olarak 2001 krizi ve diğer darboğazlar bu tarzda davranan kuruluşların birçoğunu yok etmiştir ya da etmektedir.

Özellikle son örnek göstermektedir ki, KOBİ'lerde girişim ruhu mevcut olsa da, riskleri yönetmek için ciddi bir birikim ve bu birikimden ortaya çıkan bir alışkanlık tarzı gelişmemiştir. Aşağıda vereceğimiz bazı örnekler KOBİ'lerde kriz veya darboğaz anlarında veya risk gerçekleştiğinde neden düzlüğe çıkılamadığını çok net anlatmaktadır.

İster KOBİ olsun, ister büyük işletme davranış tarzlarının riski yönetmeye elverişli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bir örnek verilirse 2001 krizi sonrasında en çok duyduğumuz cümle şu olmuştur: "Şu kriz çözülsün artık." Aslında bu cümlenin arkasında tam ifade edilemeyen önemli bir talep vardır: "Kriz çözülsün ama benim düzenim değişmesin." Halbuki risklerin gerçekleşmesi ve krizler değişim için fırsatlar yaratmaktadır. Belki de en önemli fırsat işletmelerdeki kurulu düzenin

günün gereklerine uygun bir şekilde tekrar kurgulanması için zemin yaratılmasıdır. Söz konusu davranış tarzı firma içindeki veya dışındaki krizin çözülmesinin mümkün olmaması bir kenara, dönemsel darboğazı düzenini değiştirmeden veya rötuş yapmadan aşan firmaların da uzun vadede ayakta kalamayacağını da belirtmek gerekmektedir.

Aslında 2001 krizinin ortaya çıkması ve çok uzun süre atlatılmamasının en önemli sebebi böyle bir riskin açıkça gözükmesine rağmen iş planına dahil edilmemiş olmasıdır. İşte bu eksiklikten yola çıkarak risk yönetimi ile ilgili bir yanlış algılamayı da şu cümleyle bertaraf etmeye çalışalım: "Risk yönetimi risk gerçekleştiğinde riski çözmeye çalışmak değildir."

Cümlelerin kuruluş yapısından da anlaşılacağı gibi risk yönetimi ne yapmalı sorusunun cevabını bulmaktan çok ne yapmamalı sorusunun cevabını temel olarak alan bir yaklaşımdır. Bu yüzden risk yönetiminin ne olduğunu tartışmadan, isterseniz ne olmadığını beraberce tartışalım. Aşağıda sıralayacağımız cümle kalıpları hem iş, hem de sosyal yaşantımızda sıkça rastladığımız cümlelerdir ve riske karşı davranışlarda bir grup refleks olarak da karşımıza çıkmaktadır:

En az bilimsel olandan başlayalım.

- "Risk var, bu işi yapmayalım."
- "Eski köye yeni adet getirmeyin."
- "Riskli yöneten patrondur."

Şimdi de daha teknik ve bilimsel yanılsamaları sıralayalım.

- "Risk yönetimi teftiş ve iş kontrol birimi tarafından yapılır."
- "Risk yönetimi departmanı riski yönetir."

Yukarıdaki cümle kalıplarıyla ilgili yapılacak yorum basit gözükse de bu yaklaşımları ortadan kaldıracak olan felsefeyi benimsetmek görüldüğü kadar basit değildir. Çalışmanın başında da belirttiğimiz gibi KOBİ'ler ile banka ve banka harici finans kurumlarının risk algılaması birbirinden farklı olduğu sürece ortak bir platformda buluşmanın imkanı gözükmemektedir. Burada devreye girmesi gereken tek şey insan davranışlarını işe karıştırmayan ve riskleri hatasız bir şekilde hesaplayan ileri teknoloji ürünü yazılımlardır. Tabii bu yazılımı izleyen ve ondan muhtelif planlar üretebilen yaratıcı zekaların payını da azımsamamalıyız.

Oldukça sık rastlanan risk yönetimi algılaması, eğer bir işte katlandığınız külfet ile elde ettiğiniz nimet arasında büyük bir fark var ise, bir yatırıma girişmek ya da girişmemek kararı alınmasıdır. Şöyle ki; yaptığınız yatırım sonucunda riske ettiğiniz meblağın üzerinde para kazanma ihtimaliniz var ise, fizibiliteniz olumludur ve bu yatırım öngörülebilir bir yatırımdır. Bu genelde de kabul gören gayet basit ve düz bir yaklaşımdır. Bugün dev kuruluşlar haline gelmiş olan aile şirketlerinin çoğunda birinci kuşak yukarda bahsi geçen yaklaşımı benimsemiştir. Birinci kuşak, hatta daha da ötesi en çok ne kazanırım demekten çok en çok ne kaybederim tarzında yaklaşımlarda da bulunmuştur. Sadece bu sonuncu yaklaşım bile Türk girişimcisinin Batı'ya göre geç kalmış işletmecilik tarihini kendine has refleksleriyle nasıl kapatmaya çalıştığına dair önemli bir örnektir.

Ne kadar sade o kadar güzel, ilk bakışta her konu için kabul edilebilecek bir yaklaşımdır. Elbette detaysız ve sade yaklaşımların tamamının doğru olduğunu kabul etmek doğru olmayacaktır. Bugün en küçük şirkette bile risk yönetimi sağlam, detaylı ve teknolojinin kullanıldığı bir sistem üzerine oturtulmalıdır. Belki de burada anlaşılması gereken nokta, riski yönetmek için tasarlanmış karmaşık yöntemlerle çalışan beyinlerin sade ve huzurlu bir halde olmasıdır.

Özellikle dış talebin iç talebe göre daha istikrarlı olduğu bu dönemde (ki gelecekte de böyle olması bekleniyor) küresel gelişmelere karşı dinamik bir adaptasyona sahip olmak için mutlaka son derece sistematik ve teknoloji yoğun bir risk yönetimi uygulanması gerekmektedir.

İşletmelerin yönetimi ile ilgili araştırmaların esasına bakıldığında hepsinin rasyonel ve verimli yönetim felsefesi içerisinde istişareye ve şeffaflığa önem veren bir tarzda tasarlandığını görmekteyiz. Bu çok şaşırtıcı değildir. Bir örnek vermek gerekirse, kurumsal yönetim ilkeleri içerisinde yer alan mülkiyet, denetim ve personelin birbirleriyle temasta olması gerekliliği risk yönetimi felsefesi içinde de mevcuttur. İyi bir risk yönetimi için de genellikle tavsiye edilen hem teknolojiyi, hem de insan kaynağını iyi kullanarak yöneticiler ve çalışanlar arasında risk yönetimini üstlenenler arasında şirketin menfaat sahipleri olan hissedarlar, yöneticiler ve denetleyenler arasında sürekli teması sağlamaktır.

Tabii çalışanların ve yöneticilerin menfaat sahiplerini tam olarak bilgilendirmeleri için ilk önce kendilerinin de şirket hakkında ve şirketin aldığı riskler hakkında detaylı ve anlık bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Geride bıraktığımız yıllarda oldukça maliyetli olarak kabul edilen bir risk yönetimi donanımı bugün KOBİ'lerin % 80'inden fazlasını oluşturan 10 kişiden daha az çalışanı olan firmalarda bile uygun maliyetle edinilebilecek teçhizatlar olarak göze çarpmaktadır.

Kurumsal Yönetim İlkeleri

11 Eylül 2001'den sonra ABD'de ve bazı Avrupa ülkelerinde patlak veren muhasebe skandallarının perde arkası her ne kadar risk yönetimi ile fazla alakalı olmasa da, şeffaflıkla alakalı olduğundan dolayı kurumsal yönetim ilkelerine daha fazla ağırlık verilmesine yol açmıştır. Tabii bahsedilen durum ülke boyutundaki şirketlerde söz konusudur. Fakat günümüz şartlarında küçük ya da büyük her başarılı şirketin söz konusu başarısının istikrarlı bir şekilde devam ettirilebilmesi için neredeyse birbirine yakın sistemler kullanarak kurumsallaştıklarını ve riski yönettiklerini görmekteyiz. Ülkemizde de son günlerde, aile şirketlerinde profesyonel yönetici görev alabilir mi? şeklinde yoğun çalışmalar yapılmakta. Hem kurumsallık hem de risk yönetimi için eskisinden daha sağlıklı bir düşünce platformu oluşturulmaktadır.

Sadece modeller kurarak riski yönetmeye çalışmanın fazla gerçekçi olmadığını, çünkü insan kaynağının burada en önemli unsur olduğunu ve teknolojinin de tecrübeyle birleştirildiğinde oldukça sağlam bir yönetim tarzı olacağını da ısrarla belirtiyoruz.

Gelecek sayıda buluşmak dileğiyle..

Saygılarımla,

Prof. Dr. Emre ALKİN

Finans–Politik & Ekonomik Yorumlar

Görüşler

PROF. DR. SADI UZUNOĞLU

Trakya Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölüm Başkanı

Döviz Kuru: Kamu Borç Stoku ve Finansal Kesime Etkisi

Ulusal paranın değerlendirilmesi ve cari açığın GSMH'ya oranı genelde finansal krizlerin başlayacağına ilişkin bir belirti olarak kabul edilmektedir. Literatürde eski ve yeni tip krizler yanında, bu krizlerin ortaya çıkışı konusunda birçok çalışma bulunmaktadır. Dornbusch eski tip krizleri; aşırı harcamalar ve paranın reel olarak değerlendirilmesi ile birlikte cari açığın hızla bozulması olarak tanımlamaktadır. Bunun ardından devalüasyon ve enflasyon spirali gelmektedir. (Dornbusch s.1) Yeni tip krizler ise, özel ve kamu kesiminin bilançosundaki kredi değerliliğinde yaşanan sıkıntılar ve döviz kurlarından kaynaklanmaktadır. Sermaye hareketlerinin her ikisi üzerindeki etkisi nedeniyle krizler yaşanmaktadır. Sermaye kaçışı ile birlikte rezervler hızla azalmakta ve paranın değeri çökmektedir (Dornbusch s.2).

Asya krizi özellikle yeni tip krizlere önemli bir örnek teşkil etmektedir. "Paranın değerini korumanın tek yolu, dolaşımdaki Baht miktarını azaltarak faiz oranlarını yükseltmek ve yeniden Bahta yatırım yapmak için dolar olarak borçlanmayı cazip hale getirmek olacaktır. Fakat bu da farklı türden sorunlara yol açtı" (Krugman 2001 s.96.) açıklaması ile Krugman, Tayland'daki kırılma yapıya dikkat çekilmiştir. 1997 yılının Aralık ayı başında Tayland'ın para birimi Baht'ın ani düşüşü sonucu Tayland hükümeti 58 finans kuruluşundan 5'ini kapatma kararı almıştır. Finans kuruluş-

ları büyük miktarlarda ABD Doları borç almış ve bunlarla genelde gayrimenkul yatırımları fonlanmıştır. Parasını ABD Dolarına bağlamış olan Tayland, Baht'a yönelik küresel spekülasyon karşısında başarısız olunca parasını % 30 oranında devalüe etmek zorunda kalmıştır. Bu durumda birçok finans kurumu döviz ile borçlandıkları için borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir. Yabancı para borcu olan tüm şirketler aynı çöküntüyü yaşamıştır (Friedman s.9-10, Krugman 2004, s.53-56).

Hiç kuşkusuz sermaye hareketlerinin serbest olması ve seçilen döviz kuru sistemi gibi temel faktörler de, krizlerin dozu konusunda önemli bir paya sahip olmaktadır (Grenville s. 53-63). Sermaye hareketlerindeki serbestlik, ülkelerin ekonomilerini spekülatif ataklara açık hale getirmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, uluslararası kısa vadeli sermaye girişleri ülkede öncelikle olumlu bir trend yaratmakta, ekonomik aktiviteler artmakta yurtiçi faiz oranları düşüşe geçmektedir. Gerek yurtdışından gelen kısa vadeli sermayenin gerekse sayıları oldukça fazla olan yurtiçi yatırımcıların tercihlerinin açık pozisyondan yana olması ulusal paraya spekülatif bir atak karşısında döviz talebinde bir artışa neden olmaktadır. Bu durumda, ülkede dövizde istikrarı sağlayacak kamu otoritesinin davranışı önem kazanmaktadır. Genelde Merkez Bankaları öncelikle rezervleri ile bu ataklara yanıt vermeye çalışmaktadır. Çünkü; Spekülatif a-

tağın başlaması ile birlikte faizlerin yükselmesi beraberinde ekonominin durgunluğa gireceği ve işsizliğin artacağı beklentisi getirmekte, kamu otoritelerinin de sermayenin dışarıya çıkmasına seyirci kalınmasına neden olmakta ve döviz kurunun dalgalanmaya bırakılmasında gecikilmektedir (Özatay s. 25).

Aslında dalgalı kur sistemi uygulamaları bu türden ataklar karşısında yani finansal krizleri absorbe etme açısından önerilmektedir (Fisher s.6-7). Bununla beraber dalgalı kur sisteminin istikrarı bozucu etkileri de söz konusudur. Özellikle dalgalanmanın yaratacağı kur riskinin yıkıcı etkilerinin ortadan kaldırılması için gerekli ortam ve piyasaların bulunması gerekmektedir. Bu çerçevede etkin biçimde işleyen vadeli işlem piyasaları ve genelde açık pozisyonların bulunmaması gibi koşullar bulunmaktadır. Diğer taraftan; döviz kurunun artışı enflasyonun ithal edilmesi ile de sonuçlanabilmektedir. Ancak dalgalı kur sisteminin rekabet gücünü koruma, iç ve dış şoklara karşı sergilediği esneklik ve bağımsız para politikası gibi avantajları da bulunmaktadır.

2001 yılında döviz çipası sistemini terk edip dalgalı kur sistemi tercihi yapan ve 1989 yılından bu yana sermaye hareketlerinin serbest olduğu Türkiye’de; dalgalı kur sisteminin kendisinden beklenen avantajları sağladığını söylemek pek mümkün olmamıştır. Özellikle kısa vadeli sermaye girişleri ile yurtdışındaki faizlerden yararlanmaya yönelik çabalar Türk Lirasının değerlendirilmesine yol açmış ve sonuçta 2004 yılı itibariyle cari açık GSMH’nin % 5’ine ulaşmış ve ülkenin rekabet gücünün düşmesine rağmen kısa vadeli sermaye girişlerinin etkisiyle, dar bir finansal piyasaya sahip Türkiye’de kurlar ve finansal piyasalar bu olumsuz trende “tepki” göstermemiştir. Oysa dalgalı kur sisteminin en önemli avantajı; ülkeye rekabet gücü sağlamasıdır. Bir anlamda kısa vadeli “çıkarlar”, yüksek getiri ile birleştğinde dalgalı kur sistemi, dar finansal piyasalara sahip bir ülkede ülke parasını hızla değerli hale getirebilmekte ve dış şoklara açık bir ekonomik yapı oluşumunu hızlandırmaktadır.

Bu çalışmada amaç; ulusal paranın değer-

lenmesinin ve döviz kurlarının gerilemesinin, Hazine borç stoku ve finansal kesim üzerindeki etkisini ortaya koymak ve dar bir finansal piyasa ortamında dalgalı kur sisteminin avantajlarından yararlanmanın olanaksızlığını tartışmaktır.

Ulusal Paranın Değerlenmesi, Döviz Kurunun Gerilemesi ve Kamu Borç Stoku

1. Türk Lirasının değer kazanmasının Hazine açısından önemini Hazine’nin borç stokunun yapısı ile ilişkilendirmek gerekmektedir. Çünkü 2001 yılında Hazine; 2000 yılında başlayan ve devalüasyonla sonuçlanan başarısız istikrar programı uygulamasının ardından piyasalardaki likidite krizini çözmek ve döviz talebini azaltmak için bankaların aktifindeki TL cinsinden Devlet iç Borçlanma Senetlerini (DİBS) dövize endeksli hale getirmiştir. Bu “takas” işlemi ile birlikte Hazine’nin dış borçlarının yanı sıra iç borçlarının belirli bir bölümü de dövize endeksli hale gelmiştir. Piyasalarda dövize olan atağı durdurmak amacıyla yapılan girişim, piyasadaki kur riskinin Hazine’ye devredilmesi ile sonuçlanmıştır. Hiç kuşkusuz DİBS’lerin vadeleri geldikçe dövize endeksli borçlanma azalmaktadır ancak halâ Hazine’nin borç stoğu içinde döviz ve dövize endeksli borçlar oldukça önemli bir paya sahiptir.

2. Hazine’nin borç stoku analiz edildiğinde; 2004 yılı sonu itibariyle 316.3 katrilyon TL (235.7 milyar ABD Doları) olan iç ve dış borç stokunun % 41.5’i döviz ve dövize endeksli-dir. Döviz ve dövize endeksli borçlanmanın toplam borç stoku içindeki payı 2002 yılında % 58.1, 2003 yılında ise, % 46.1 olarak gerçekleşmiştir. Döviz ve dövize endeksli borçlanmanın payının gerilemesi yalnızca geri ödemelerden kaynaklanmamaktadır. Döviz ve dövize endeksli borçların, cari kurdan yeniden değerlendirilmesi sonucu da borç stoku içindeki payı düşmektedir. Döviz kurlarının özellikle 2002 yılından itibaren tempolu olarak Türk Lirası karşısında gerilemiş olduğu bilinmektedir. Tablo 1’de, borç stoku, borç stokunun içinde yabancı para cinsinden borçlanmanın payı ve cari kurlar gösterilmiştir.

Tablo1: Konsolide Bütçe Borç Stoku

	2002	2003	2004	2002 (%)	2003 (%)	2004 (%)
T. Borç Stoku (Katrilyon TL)	242.7	282.9	316.3	100	100	100
T. Borç Stoku (Milyar Dolar)	148.4	202.6	235.7	100	100	100
- İç Borç Stoku (Katrilyon TL)	149.8	194.3	224.4	61.7	68.6	70.9
- Dış Borç Stoku (Katrilyon TL)	92.8	88.5	91.8	38.3	31.4	29.1
ABD Doları / TL (DS Döviz alış)	1.634.501	1.395.835	1.342.100			
Dolar / Euro Parite	1.04	1.25	1.36			
YP Borçlanma / T. Borç Stoku				58.1	46.3	41.5
- Döviz				50	40	38.5
- Döviz endeksli				8.1	6.3	3.0

Kaynak: Hazine Kamu Borç Yönetimi Raporu Şubat 2005 s.96

3. Toplam borç stoku içinde YP cinsinden borçlanmanın payı, örneğin 2004 yılı sonu itibariyle % 41.5 iken; yine toplam borç stoku içinde dış borç stokunun payının % 29.1 olması dikkat çekicidir. Halen iç borçların içinde önemli ölçüde döviz ve dövize endeksli borç bulunmaktadır. Buna karşın Hazine'nin sahip olduğu döviz cinsi varlığı dışarıdan borçlandığı kısımdan kalanlar olmaktadır. Bu da 2004 yılı sonu itibariyle yaklaşık 6 milyar ABD dolarıdır ve Merkez Bankası'nda tutulmaktadır. Neticede Hazine, Türk Lirası cinsinden gelir (vergi toplayan) elde eden bir kurumdur. Döviz cinsinden ifade edildiğinde; Hazine'nin borç stokunun % 41.5'i yani yaklaşık 98 milyar dolarlık döviz ve dövize endeksli borcuna karşılık döviz cinsi varlıkları 6 milyar dolar civarındadır. Dolayısıyla Hazine ciddi bir açık pozisyona sahiptir. Bu durumda kurların yükselmesi Hazine açısından oldukça olumsuz bir tablo ortaya çıkarabilecektir. Diğer taraftan Hazine'nin borçlanma maliyeti de Türk Lirası'nın değer kazanması ile birlikte azalmaktadır. Türk Lirası ile borçlanmaya önemli ölçüde reel faiz ödeyen Hazine, dövizin aşağı doğru seyretmesi ile birlikte yabancı para cinsinden borçlanmaya düşük reel faiz ödemiş olmaktadır ve ancak bu şekilde ortalama reel borçlanma maliyetini aşağı doğru çekebilmektedir.

Tablo 2'de iç borçlanmanın reel faiz yükü gösterilmiştir. Bu tabloda döviz kurlarının düşmesinin iç borçlanmanın ortalama maliyeti üzerindeki olumlu etkisi açıkça görülebilmektedir. Dış borcun reel faiz yükü de dahil edildiğinde kurların aşağı doğru seyretmesi

nin Hazine borçlanması üzerinde ne kadar olumlu etki yaptığı ortaya çıkmaktadır.

4. 2003 yılında da benzer gelişmeler iç borçlanmanın reel faiz yüküne de yansımaktadır. Irak'ta 2003 yılı başında yaşanan gelişmeler döviz kurlarını yukarı doğru itmiş ve Türk Lirası değer kaybetmiştir. Bu durumda iç borcun YP cinsinden reel faiz maliyeti yükselmiş ancak yılın ortasından itibaren döviz kurlarının gerilemesi ile birlikte YP cinsi borçlanmanın reel maliyeti yeniden negatif olmuştur. 2004 yılında Nisan ayında ABD'de faiz oranlarının yükselmesine ilişkin beklentiler ile birlikte risk algılamasının artması döviz kurlarının yönünü yukarı doğru çevirmiş ve bu dönemde YP cinsinden borçlanmanın maliyeti hemen pozitif oranlara yükselmiştir. Ancak sonrasında kurların gerilemesi YP cinsi borçlanmanın maliyetlerini yeniden negatif oranlara taşımıştır.

5. Türk Lirasının değerli tutulmasının bir diğer sonucunun da, artan ithalat ve bununla birlikte ithalattan alınan KDV'lerin de artması olduğu bilinmektedir. Ekonomik büyümeye rağmen 2004 yılında direkt vergi toplamakta zorlanan Maliye Bakanlığı'nın yardımına iç talepteki artış sonucu belirli sektörlerdeki KDV artışı ve ithalattan alınan vergiler koşmuştur. Türkiye'de toplanan vergilerin % 73'ünün dolaylı vergi yani harcamalardan alınan vergi olduğu bilindiğine göre; tüketici kredisi destekli harcamalar ve ulusal paranın değerlendirilmesi sonucu "patlayan" ithalat ve dolayısıyla alınan vergiler, Hazine'nin mali disiplininin sağlanmasına da önemli katkıda bulunmaktadır.

Tablo 2: 2004 Yılı İç Borçlanmasının Reel Faiz Yükü (%)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Toplam İç Borç Stoku	11,4	11,2	11,3	12,3	16,8	16,5	13,9	12,0	11,7	9,6	8,4	9,5
Kamu	6,8	7,9	7,3	8,2	13,2	14,6	11,4	8,5	9,1	6,8	6,4	7,5
TL	8,5	8,5	9,6	10,7	14,0	15,0	12,5	9,1	8,7	7,1	7,3	9,0
Döviz	-1,2	4,6	-4,6	-4,6	9,1	12,4	5,1	4,8	11,6	4,7	0,8	-2,6
Pılısa	14,9	13,7	14,2	15,2	19,3	17,8	15,5	14,2	13,2	11,3	9,6	10,7
TL	19,9	19,4	18,8	18,5	19,4	19,2	17,5	15,2	15,2	14,4	13,7	14,6
Döviz Cinsli / Endeksli	-1,7	-6,6	-3,1	2,3	18,9	12,1	7,3	10,4	6,0	0,2	-5,2	-4,6
Enflasyon Beklentisi (*)	12,4	11,8	11,1	10,5	11,2	10,4	10,1	9,7	9,5	8,8	9,2	8,7

(*) TCMB tarafından yapılan "Gelecek 12 Aylık TÜFE Beklentisi Anketi" verileri esas alınmıştır.

Döviz Kuru ve Finansal Kesim

6. Döviz kurlarından etkilenecek diğer kesim ise, finansal sistemdir. Bilindiği gibi Türkiye'de finansal kesim henüz büyüme aşamasındadır. Gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında finansal kesim küçük ve sığdır. Finansal sektörün büyümesini sınırlandıran başlıca nedenler düşük gelire bağlı olarak gerçekleşen düşük tasarruf düzeyi, uzun yıllar boyunca yaşanan yüksek enflasyon, finansal araç ve hizmetlerin üzerindeki yüksek vergiler gösterilmektedir (TBB s.11). Türk Banka Sistemi yaşanan krizlerin de etkisiyle ciddi boyutlarda darbe yemiştir. Finansal sistemin GSMH içindeki payı sınırlı kalırken banka sayısı da 81'den (1999) 2004 yılında 48'e gerilemiştir. Sermaye Piyasasındaki finansal aktiflerin GSMH'ya oranı da dünya ortalamasının % 35'i kadardır.

7. Finansal yapının zayıflığı Türkiye'yi benzer gelişmekte olan ülkeler gibi yurtdışından sermaye girişlerine karşı çok hassas hale getirmektedir. Türkiye 2002 yılından bu yana sürekli cari açık veren, 2004 yılında da GSMH'nın % 5'i kadar (15.5 milyar dolar) cari açık ile karşı karşıya kalan bir ülke konumuna gelmiştir. Cari açığın finansmanı daha çok kısa vadeli sermaye girişi ile sağlanmıştır. Kısa vadeli sermaye girişi döviz kurlarını aşağı çekerken, nominal faiz oranlarının da gerilemesine yol açmıştır. Ekonomide beklenti yönetimi ile birleştirildiğinde; kısa vadeli giriş yerli yatırımcılarla birlikte açık pozisyonu cazip hale getirmiştir. YP cinsinden getiriler (döviz kuru geriledikçe) % 20'lerin üzerine taşınmıştır. Döviz kurları ve faiz oranlarının gerilemesi ile birlikte tüketici kredileri ile destek-

lenen harcama artışı da cari açığın yükselmesine, Türkiye'nin rekabet gücünün düşmesine neden olmuştur. Ancak ekonominin hassasiyeti kurun bu duruma tepki vermesini olanaksız hale getirmiştir. Hazine açısından bu durumu yukarıda incelemiştik.

8. Döviz kurlarındaki artışın faiz oranlarını tetiklediğini biliyoruz. Bizim gibi ülkeler ne zaman yurtdışından sermaye girişi sağlamışlar ise, ulusal para değer kazanmış faiz oranları da gerilemiştir. Ancak tam tersi durumda (Örneğin; 1997 Asya Krizi, 2001 Türkiye Krizi vbz.) kur yükselmekte ve faiz oranları artmaktadır. Kurun, cari açığa ve rekabet gücünün yitirilmesine tepki vermesi bu koşullar altında mümkün görünmemektedir. Çünkü; faiz oranlarının yükselmesi durumunda bankacılık sistemi başta olmak üzere aktifinde ciddi boyutlarda menkul kıymet (Devlet İç Borçlanma Senetleri, Eurobond, diğer borçlanma senetleri, hisse senedi vbz.) taşıyan kurumların bundan olumsuz yönde etkilenecekleri açıktır. Faiz oranlarının yükselmesi ile birlikte finansal varlıkların piyasa fiyatları da gerileyecektir.

9. Tablo 3'de Türkiye'de finansal sistemin en az % 85'ini oluşturan bankacılık kesiminin bilançosunu göstermektedir. Menkul Kıymet Cüzdanının toplam aktif içindeki payı % 40'lar düzeyinde bulunmaktadır. Bankaların menkul kıymet cüzdanı, DİBS'lerden oluşmakta ve bankaların taşıdıkları DİBS'lerin GSMH içindeki payı da % 30'lar düzeyinde bulunmaktadır. Bir başka açıdan toplanan her 100 birimlik mevduatın % 67'si DİBS olarak tutulmaktadır. Bu tablo, bankacılık sisteminin cari açık ve/veya dış şoklara karşı tepki

Tablo 3: Bankaların Aktif Yapısı

	2004 (% pay)	2003 (% pay)	(2002 % pay)
LİKİT AKTİFLER	15.0	14.5	16.2
MENKUL DEĞERLER CÜZDANI	40.0	42.8	40.5
KREDİLER	32.0	28.0	26.5
DURAN AKTİFLER	7.5	7.7	8.5
DİĞER AKTİFLER	5.5	6.9	8.5
TOPLAM AKTİFLER	100.0	100.0	100.0

Kaynak: TBB

gösterme esnekliğini de ortadan kaldırmaktadır. Açık pozisyonlar 2000 yılındaki gibi yüksek boyutlarda olmasa da (2004 yılı sonu itibarıyla 1.8 milyar dolar açık pozisyon bulunmaktadır. TBB s.19) kur artışının faiz oranlarını tetikleyecek bir yapıya sahip olması bankacılık sisteminin aktif yapısını hızla bozabilecektir.

10. Kur artışı ile tetiklenebilecek bir faizin banka bilançolar üzerine bir diğer etkisi de krediler aracılığıyla ortaya çıkabilecektir. 2004 yılı sonu itibarıyla; bankaların pasifleri içinde % 62'lik paya sahip bulunan mevduatlarının ortalama vadesi maksimum üç aydır. Oysa kredilerin en az % 25'i uzun vadeli olarak kullanılan tüketici kredilerinden oluşmaktadır. Kısa vadeli pasif ile uzun vadeli aktifini fonlayan bankacılık sistemi faiz oranlarının yükselmesinden olumsuz etkilenebilecektir.

11. Döviz kurlarının 2001 yılından itibaren (dış şokların etkisiyle, örneğin Irak, ABD'de faiz oranlarının yükselmesi beklentisi vbz) zaman zaman yükselmiş olsa da genelde aşağı seyri kredi kullananları yabancı para cinsinden kredi kullanmaya itmektedir. Kimi şirketler gerek bu şekilde sağladıkları kredileri, kimileri de yurtdışı finansal kurumlardan sağladıkları yabancı para cinsinden kredileri ulusal para cinsinden plasmaya yönlendirmekte ve açık pozisyonu tercih etmektedir. Kur artışı bu kesimler açısından da olumsuzluk yaratacaktır.

12. Hiç kuşkusuz kur artışı ve bağlantılı faiz artışının etkileyeceği önemli bir kesim de kısa vadeli sermaye girişi gerçekleştiren bireysel ve kurumsal yatırımcılardır. Kısa vadeli sermaye girişi özellikle menkul kıymet yatırımına dönüşmekte, kurun artmayacağı ve

faiz oranlarının da sürekli düşeceği stratejisine dayanmaktadır. Türkiye gibi sığ finansal piyasalara sahip olan ülkelerde alınan menkul kıymet riskinin bir başkasına satışı da kolay değildir. Özellikle beklentilerin olumsuz olduğu durumlarda bu stoğu likiditeye çevirmek konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Para ve para benzeri finansal aktiflerin GSMH içindeki payı 2004 yılı sonu itibarıyla % 47 düzeyindedir (TBB s. 11).

13. Sermaye piyasalarında GSMH'nin % 32'si kadar piyasa değeri bulunan hisse senetlerinin ve yine GSMH'nin % 55'ini oluşturan diğer menkul kıymet stokunun likit hale getirilmesi oldukça zordur. Bir diğer açıdan ise, bu durum Türkiye'nin emniyet kilidini oluşturmaktadır. Çünkü 2004 yılından itibaren hızla giren kısa vadeli sermayenin aynı hızla ülkeyi terk etmesinin önündeki en büyük engel piyasalardaki sıklık ve "amatör" yatırımcıların piyasada risk almaya istekli olmamalarıdır. Bu döngü, spekülasyon yatırımcıları likit hale gelme ve kâr realizasyonu yapma konusunda sıkıştırılmaktadır.

14. Ancak bu durum finansal piyasalardaki kırılganlığı ortadan kaldırmamakta, yalnızca yaşanacak olası gelişmeleri geciktirmektedir.

SONUÇ

Son yıllarda yaşanan krizlerin açıklanmasında; uluslararası sermaye hareketlerinin etkileri üzerinde sıklıkla durulmakta ve ani çıkışların yaratacağı çöküşler ortaya konmaktadır. Ancak Türkiye gibi ciddi kur riski almış olan ve/veya cari açık sorunu olan ülkeler kısa vadeli girişlerden yararlanma çabalarını yaşanan krizlere rağmen sürdürmeye devam etmektedir.

Bu çalışma Türkiye açısından bu durumu değerlendirmektedir. Türkiye 2001 yılı başında dalgalı kur sistemi tercihi yapmak zorunda kalmıştır. Gerekçeler ise, krizlere karşı daha dayanıklı bir yapı kazanmak, rekabet gücünü korumak, iç dış şoklara tepki gösterecek esnekliği sağlamak ve bağımsız para politikası uygulamaktır.

Ancak 2004 yılı sonu itibarıyla 1995 yılı bazlı döviz sepeti endeksine göre yaklaşık % 50 değerli hale gelen Türk Lirası; rekabet gücünün gerilemesi ile birlikte cari açığın hızla artmasına neden olmuştur. Ancak dalgalı kur sisteminin "olmasa olmazlarından" olan rekabet gücünün korunmasına yönelik olarak kurun tepki göstereceği varsayımı Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu koşullarda işlememektedir. Bunun nedeni yukarıda da belirttiğimiz gibi Hazine'nin borç stoku nedeniyle üstlendiği kur riski, finansal sistemin sahip olduğu pozisyonlar ve kısa vadeli sermaye girişi sağlayan bireysel ve kurumsal yatırımcıların "kısa vadede" kâr etme hedefleridir.

Bu koşullar altında finansal piyasalar olumsuz trende tepki gösterme esnekliğini kaybetmiştir. Gerek Hazine'nin gerekse piyasa ve kısa vadeli sermaye sahiplerinin menfaatleri bir noktada buluşmaktadır: TL'nin değer kazanmaya devam etmesi, döviz kurlarının ve faiz oranlarının düşmesidir. Ancak bu yapı reel ekonomiyi olumsuz etkilemekte, ülke rekabet gücünü hızla kaybetmektedir. Bunun

sonucunda da cari açık artmaktadır. Açığın kısa vadeli sermaye girişi ile kapatılması da kısır döngüyü devam ettirmektedir. Sonuçta dalgalı kur sisteminden beklenen avantajlar sağlanamamaktadır.

KAYNAKÇA

- Dornbusch Rudi "A Primer on Emerging Market Crises" MIT January 2001.
- Fisher Stanley "Exchange Rate Regimes Is The Biopolar View Correct". www.imf.org
- Friedman Thomas "Lexus ve Zeytin Ağacı: Küreselleşmenin Geleceği" Boyner Holding Yayınları İstanbul 2000.
- Grenville SA "Exchange Rate Regimes for Emerging Markets" November 2000 Rezerv Bank of Australia Bulletin.
- Krugman Paul "Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü" 2001 Literatür Yayınları.
- Krugman Paul "Büyük Çözülme" 2004 CSA Global Yayın Ajansı.
- Mishkin F. "Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective" NBER No: 5600.
- Özatay Fatih "Currency Crises in Turkey" Yapı Kredi Bank Economic Review 1996 İstanbul.
- TBB "Türkiye'de Finansal Sektör ve Bankacılık Sistemi" Mart 2005. www.tbb.org.tr

İnceleme

MURAT BEŞİNCİ
Risk Yönetim Uzmanı

Basel Sermaye Yeterliliği ve Türk Bankacılık Sektörünün Basel II'ye Uyum Süreci

Uluslararası sermaye hareketlerinin küresel kriz yaratabileceği endişesi ile bankalar buldukları ülkelerin kendi ekonomileri içindeki riskleri karşılayabilmeleri için, her bankanın sermayesinin iş hacimlerini ve aldıkları riskler karşısında yeterli sermayeye sahip olup olmadığını ve denetimleri gibi konuları ön plana çıkartmıştır. Gelişen piyasaların entegre olması nedeniyle, bir finansal piyasada yaşanan kriz diğer piyasaları da kısa sürede etkileyebilmektedir. Bu nedenle uluslararası tarafsız bir düzenleyici kurulun gözetiminde dünya çapında kabul gören bazı standart yaklaşımların geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Uluslararası piyasalarda oluşan krizlerin kendilerine özgü özellikleri olmasına karşın, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası finansal kuruluşlar, makro ekonominin ve finansal istikrarın güçlendirilmesi konusunda yardımda buldukları ülkelere uygulamasını öngördükleri ekonomik istikrar programları içinde BIS'e bağlı bir bölüm olan Basel Komitesinin ilkelerini tavsiye etmektedir.

Bu çalışma ile uluslararası finansal piyasalardaki yasal düzenlemeler, Basel kriterleri, Basel II'nin finans sektörüne etkileri ve Türk bankacılık sektörünün Basel II'ye uyum sürecinin ele alınması hedeflenmektedir.

I- ULUSLARARASI FİNANSAL PİYASALARDAKİ YASAL DÜZENLEMELER

Uluslararası bankacılık sistemindeki gelişmeler ve finansal piyasaların birbiri içine girmesi, bankacılık sektörü için yerel düzenlemelerin yerini uluslararası düzenlemelerin almasına neden olmuştur. Bu anlamda kilit rolü Bank for International Settlements (BIS) üstlenmiştir.

Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for

International Settlements-BIS), uluslararası sermaye hareketlerinin global krizler yaratabileceği endişesi ile, bankaların buldukları ülkelerin ekonomilerinin taşıdığı riskleri karşılayabilmesi için, sermayelerinin iş hacimleri ve aldıkları riskler karşılığında yeterlilik düzeyini ölçen ve buna ilişkin denetim yöntemleri geliştiren bir kurumdur. Misyonu, iyi bankacı-

liğin kurallarını belirlemek ve uygulanmasını sağlamak. BIS, finans piyasalarına yönelik düzenlemeler ve yönetmelikler açısından en önemli uluslararası kuruluştur. BIS'te çeşitli amaçlarla komiteler kurulmuştur. Bunlardan bazıları, Avrupa Para Birimi Komitesi, Altın ve Döviz Uzmanları Komitesi, Ödemeler Sistemi Komitesi ve bu çalışmayı en çok ilgilendiren komite olan Basel Bankacılık Denetim Komitesi'dir.

I- 1. Basel Komitesi

Basel Komitesi, 1974 yılı sonunda uluslararası döviz ve bankacılık piyasalarında meydana gelen önemli krizleri takiben "Bankacılık Düzenleme ve Denetim Uygulamaları Komitesi" adı altında kurulmuştur. Halen 12 üye (Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İsveç, İsviçre, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri) ile çalışan komite, üye ülkeler arasında denetim konularında işbirliğine olanak sağlayacak bir forum oluşturmayı, daha geniş bir bakış açısıyla da dünya çapında denetimin geliştirilmesini, bankacılık denetim kalitesinin artırılmasını amaçlamaktadır.

Komitenin aldığı kararların yasal bir yaptırımı yoktur; daha çok ülke denetim ve düzenleme otoritelerine detaylı düzenlemeler yapma olanağı sağlayacak yol gösterici denetim standartları ve tavsiyeleri niteliğindedir. Ancak Komite'nin yaptığı çalışmalar ortak bir standartla çalışılmasını temin edebilmesi nedeniyle gün geçtikçe dünya çapında yaptırımı olan düzenlemeler haline gelmektedir. Komite'nin çalışmalarıyla uluslararası denetim kapsamındaki farklılıkların ve boşlukların giderilmesi amaçlanmaktadır.

Son yıllarda Komite çalışmalarının önemli bölümünü sermaye yeterliliğine ilişkin düzenlemeler oluşturmaktadır⁽¹⁾. Basel Komitesi, Basel Sermaye Yeterlilik Uzlaşmaları (Basel I ve Basel II) ile, uluslararası bankaların sağlamlığını ve istikrarını kuvvetlendirmeyi amaçlamaktadır.

I- 1.1. Basel Sermaye Yeterlilik Uzlaşısı (BASEL I)

Basel Komitesi, 1988 yılında Basel Sermaye Yeterlilik Uzlaşısını (Basel I) düzenle-

miştir. 1988 Basel Uzlaşısı uluslararası piyasalarda faal olan bankaların aktiflerinin risklerini ağırlıklandırmak ve buna karşılık gelen asgari sermaye büyüklüğünü saptamak için yöntemler önermiştir. 1988 Basel Uzlaşısı, ilk amaçladığı banka çevresinin ötesinde de kabul görmüş ve genelde bankaların sermaye yeterlilik oranlarını artırmaları yönünde katkı yapmıştır.

1993 yılında yürürlüğe giren Basel I ile bankalar taşıdıkları riskle orantılı olarak yasal sermaye bulundurmaya başlamışlardır. Risk ağırlıklarının saptanmasında OECD ülkelerine ayrıcalık tanıyan Basel I, başlangıçta bankaların sadece kredi riskleri için sermaye gereksinimi tanımlamıştır ve Sermaye yeterlilik rasyosu minimum % 8 olacak şekilde düzenlemeler getirmiştir. Mevcut düzenleme tür rev sözleşmelerin çeşitlenmesi, kullanımlarının artması ve bilanço dışı işlemlerin ağırlık kazanması ile birlikte zamanla yetersiz kalmaya başlamıştır. Bunun farkına varan komite 1996 yılında bankaların üstlendikleri piyasa risklerini de düzenlemeye katmak üzere yeni bir düzenleme açıklamıştır. 1988 yılındaki düzenlemeye ek olarak piyasa risklerinin de katıldığı düzenlemenin yeni şeklini 1998 yılında uygulamaya başlamıştır. Bununla birlikte sermaye yeterliliği oranı, Tablo 1'de de görüldüğü gibi sermaye tabanının kredi ve piyasa risklerine oranı haline gelmiştir. Minimum sermaye yeterliliği oranı yine % 8 olarak saptanmıştır.

Uluslararası alanda faaliyet gösteren bankalar için uygun sermayenin belirlenmesine yönelik tek bir yöntem göstermekte olan 1988 düzenlemesinde, 1996 yılında yapılan bir değişiklik bankalara piyasa risklerini kendi yöntemleri ile ölçebilmeleri için kendi sistemlerini kullanılabilmeleri olanağı getirilmiştir. Basel I, kredi ve piyasa risklerinin hesaplanması için Tablo 2'de görüldüğü gibi çeşitli seçenekler sunmuştur.

Basel I, bankaların sermaye standartlarını uluslararası bazda birbirine yaklaştırmıştır. Ancak, kredi risk hesaplaması konusundaki bir takım eksikleri, finansal piyasalardaki gelişmelerle birleşince problemler yaratmaya başlamıştır ve halen yürürlükte olan Basel I'in zaman içinde etkinliği azalmıştır.

Tablo 1: Basel - I Sermaye Yeterlilik Hesaplaması

Toplam Sermaye	= 8 Banka Sermaye Katsayısı (en az % 8)
Kredi Riski + Piyasa Riski	

Tablo 2: Basel - I Risk Hesaplama Seçenekleri

Risk	Hesaplama Metodu
Kredi	Standart Metot
Piyasa	Standart Metot
Piyasa	İçsel Model-VaR

I- 1. 2. Basel - II Sermaye Yeterliliği Düzenlemesi

Basel Komitesi, kredi risk hesaplaması konusundaki eksikleri düzenleyecek ve operasyonel riski de kapsayacak yeni bir sermaye yeterlilik düzenlemesi için 1999 yılında çalışmalarına başlamıştır. Basel II, kredi riski için gereken sermaye yeterlilik yapısını değiştirip, operasyonel risk içinde sermaye yeterliliği tanımlamakta, piyasa riski ile ilgili düzenlemeleri ise, aynen korumaktadır. Mevcut tebliğin yayınlanmasından sonra (1988) bankacılık, risk yönetimi uygulamaları, gözetim ve denetim fonksiyonları ve finansal piyasalar çok önemli gelişmeler kaydetmiştir. Sağlam ve güvenilir bir finansal sistem oluşturmak ve sürdürmek yalnızca minimum sermaye yeterliliği kuralları ile mümkün olmayıp, etkin bir denetim ve gözetim sistemi oluşturulup uygulanması ve piyasa disiplininin sağlanması da gerekmektedir. Bu nedenle BIS, riske daha sağlıklı bir şekilde duyarlı bir yapıyı içeren tebliğ taslağını Haziran 1999' da yayınlamış⁽²⁾ ve Mart 2000'e kadar sektörden, denetim kurumlarından, Merkez Bankalarından ve akademisyenlerden yorumları, eleştirileri ve önerileri toplamıştır⁽³⁾. BIS, Ocak 2001'de ikinci taslağı, Nisan 2003'te ise, üçüncü taslağı çıkarmıştır. 2004 ortasında son halini alan Basel II'nin, 2006 sonunda G-10 ve AB'de, 2007 itibarıyla da gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaya başlanması beklenmektedir.

I- 1. 2. 1. Yeni Düzenlemenin Amacı ve Temel Unsurları

1988 tebliği, bankanın taşıdığı kredi riski-

nin zararlar sonuçlanması sonucunda bankanın batmamasını teminen gereken sermaye miktarına odaklanmış idi. Yeni önerilen yapı ise, bankanın iç kontrol ve yönetimine, denetleme fonksiyonlarına ve piyasa disiplinine çok daha fazla önem vererek sistemin sağlamlığına ve sağlıklı olmasına odaklanmıştır.

Yeni tebliğin yoğunlaştığı kesim özellikle uluslararası piyasalarda aktif olan bankalar olmakla beraber, içerdiği öneriler ve ilkeler her ölçekteki bankalara uygulanabilir özelliktedir. Yeni düzenleme bankalara, hem kredi riski hem de operasyonel risk için basit düzeyden çok daha kapsamlı düzeye kadar geniş bir risk ölçme ve yönetme esnekliği sunmaktadır. Yeni tebliğin amacı, sermaye yeterliliğini ölçerken rakamsal oranı değiştirmekle beraber 1988 tebliğine göre daha kapsamlı ve mevcut duruma daha duyarlı bir risk düzeyi ölçmektir. Taşınan risklere uygun bir sermaye düzeyi bulundurma zorunluluğu bankaları daha verimli bir yönetime zorlayacaktır. BIS, sermayenin gerçek risklilik yapıyla uyumlu hale getirilmesinin yararlarının, harcanan emek ve maliyetten daha fazla olacağına ve bankacılık sisteminin daha güvenilir, daha sağlam ve daha verimli olacağına inanmaktadır.

Yeni Tebliğin Hedefleri Şunlardır:

(i) Finansal sistemin güvenilirliğini ve sağlamlığını daha da arttırmak ve bunu sağlarken de mevcut sermaye düzeyinin korunmasını sağlamak.

(ii) Fırsat eşitliğini bozmadan rekabetçi ortamı geliştirmek.

(iii) Yeni yapıyı, operasyonel risk ve bankacılık portföyünün faiz riski gibi diğer riskleri de tam olarak kapsayacak ve 1988 Yönetmeliğine getirilen eleştirileri yok edecek şekilde oluşturmak.

(iv) Bu yapıyı, özellikle uluslararası piyasalarda aktif olan bankalara, iştirakleriyle birlikte ve de varsa ana şirketi bazında konsolide bir şekilde uygulanacak.

Tablo 3: Eski ve Yeni Düzenlemenin Farkları

ESKİ DÜZENLEME	YENİ DÜZENLEME
Tek tip risk ölçümüne odaklıdır.	Bankaların dahili risk yönetim metodolojilerine, denetimlere ve piyasa disiplinine dayalı bir yapı getirmektedir.
Tüm kuruluşlar için tek tip model uygulanmaktadır.	Daha esnek bir uygulama sağlamaktadır (daha iyi risk yönetimi için sermaye teşvikleri uygulanabilmektedir).
Risk temeline dayalı sermaye gereği yapısı.	Riske daha fazla duyarlıdır.

Tablo 4: Basel - II Sermaye Yeterlilik Hesaplaması

Toplam Sermaye	= 8	Banka Sermaye Katsayısı (en az % 8)
Kredi Riski + Piyasa Riski + Operasyonel Risk		

Yeni düzenlemede temel olarak risk duyarlılığı daha fazla olan ve daha esnek bir yapının oluşturulması, sermaye gereği hesaplamasında risk duyarlılığının artırılması, düzenleyici yükümlülüklerde teşviklerin ve uyumluluğun artırılması amaçlanmıştır. Yeni düzenleme üç temel ayağa dayanmaktadır:

1) Minimum Sermaye Yeterliliği: Minimum sermaye yeterliliği, yasal sermaye, risk etkisinde kalma ölçümlerini ve bu risklerle ilgili olarak sermaye düzeyinin belirtilmesi kurlarını içermektedir⁽⁴⁾. Yeni düzenlemede mevcut sermaye tanımı ve minimum sermaye yeterlilik oranının % 8 olması koşulu aynı kalmıştır. Ancak oranın paydasında önemli değişiklikler yapılmıştır. Kredi riski daha detaylı tanımlanmış, piyasa riskinde değişiklik olmamış ve ilk defa operasyonel risk ilave edilmiştir.

2) Sermaye Yeterliliğinin Denetimi: Denetimde amaç, bankaların doğru bir şekilde değerlendirilmiş risklerine karşılık tutmaları gereken sermayeyi belirleyecek birer içsel yöntemle sahip olduklarından emin olabilmektir. Denetimciler bankaların riskleri oranında sermaye tutmaları konusunda sorumlu durumdadırlar. İçsel yöntemlerin kullanılması gerektiğinde bankalar denetime ve müdahaleye konu olabileceklerdir.

3) Piyasa Disiplini: Yeni yapıda piyasa disiplini bankaların daha şeffaf bir yapı sergilemeleri ile sağlanacaktır. Piyasa katılımcılarının bankaların risk yapıları ve sermaye ye-

terliliği pozisyonları konusunda daha fazla bilgi sahibi olabilmeleri için şeffaf bir yapı gerekmektedir. Yeni yapı, bankaların kamuoyuna açıklamalarında kullanılmak üzere birkaç alanda gereken şartları ve önerileri ortaya koymaktadır.

Basel II'nin temel amacı; bu üç temel prensibin kullanılması yoluyla gelişmiş risk yönetimini teşvik etmektir. Yeni düzenlemede BIS'in, sermaye gereksiniminin standart yöntemle ölçülmesini yeterli bulduğu, ancak içsel yöntemlerin kullanılmasını da teşvik ettiği anlaşılmaktadır. BIS'in İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yöntem'i önermesi, yönetmelik sermayesi ile ekonomik sermayenin birbirine yakınlaşması yönündeki çabalarının ve isteğinin bir göstergesidir. Bu doğrultuda, bankaların kredi portföylerinin gerçek riski ile sermayeleri arasında daha sağlıklı bir ilişkilendirme yapılabilecektir. Böylelikle, daha doğru kredi fiyatlaması sağlanabilecektir.

I- 1. 2. 2. Basel II' nin Muhtemel Etkileri

Basel II'nin yürürlüğe girmesi, önemli değişiklikleri de beraberinde getirecektir. Basel II, kredi, piyasa ve operasyonel riskin hesaplanması için Tablo 5'te görüldüğü gibi çeşitli seçenekler sunmaktadır.

Kredi Riskinin ölçümü için kullanılan Standart Yöntem; ülke, banka ve şirketlere verilecek kredilerin risk ağırlıklarını Derecelendirme Şirketlerinin verdiği kredi derecelerine göre saptamaktadır. Bankalara verilecek kredilerin risk ağırlıklarının saptanması için ise, iki

Tablo 5: Basel - II Risk Hesaplama Seçenekleri

Kredi Riski	Piyasa Riski	Operasyonel Risk
Standart Yöntem	Standart Yöntem	Temel Gösterge
Temel İçsel Derecelendirme Yöntemi		Standart Yöntem
Gelişmiş İçsel Derecelendirme Yöntemi	İçsel Model-VaR	İçsel Ölçüm Yöntemi

seçenek mevcuttur. Bunlardan ilki Derecelendirme Şirketlerinin verdiği kredi derecesine göre risk ağırlığının saptanması, diğeri ise, ülkedeki tüm bankaların o ülke risk ağırlığının bir alt derecesinde risk ağırlığına tabi olmalarıdır. Kredi riski için gerekli olan sermayenin saptanmasında, Standart Yöntemin kullanılması durumunda, Basel I çerçevesinde geçerli olan OECD üyeliği ayrıcalığı ve yerine Dışsal Derecelendirilme kullanılmaya başlanacağı için, bazı ülkelere ve ülkelerdeki bankalara verilecek kredilerin risk ağırlıkları ve dolayısıyla da bu ülkelere verilecek krediler için ayrılması gereken sermayede önemli değişiklikler olacaktır.

Bu değişikliğin en olumsuz şeklini yaşayacak ülkelerden biri Türkiye'dir. Basel II yürürlüğe girdiğinde, Türkiye'den olan alacakların risk ağırlığı % 0'dan % 100'e ve Türk bankalarından olan alacakların risk ağırlığı % 20'den % 100'e çıkacağı için, Basel II'yi uygulamasa bile, Türkiye'nin ve Türk bankalarının alacağı kredilerin faizinde artış, miktarında ise, azalış olacaktır. Ayrıca Basel II'nin yürürlüğe girmesinden sonra kamu kağıtlarının artık bir risk ağırlığı olacaktır. Şu anki ülke derecesine göre Türkiye'nin risk ağırlığı %100'e çıkacaktır. BIS ülkelere kendi parası cinsinden yurtiçi borçlanmalar için % 0 risk ağırlığı belirleyebilme esnekliğini sunmaktadır. Ama Türkiye'nin yurtiçi de olsa yabancı para cinsinden borçlanmasının ve yurtdışında ihraç ettiği Eurobond veya diğer borçlanma senetlerinin risk ağırlığı % 100 olacak, dolayısıyla da bu kağıtlara yatırım yapan bankalar (yerli veya yabancı) % 8 sermaye yükü ile karşılaşacaklardır.

Kredi riski için kullanılan Temel ve Gelişmiş İçsel Derecelendirme Yöntemleri ise, bankaların ülke, banka veya şirketlere verecekleri krediler için risk ağırlıklarını kendilerinin saptamasını sağlamaktadır. Çok sıkı ku-

rallara bağlanmış bu metodolojiyi kullanabilmek için bankalar, hem yöntemle ilgili ayrıntılı bilgileri raporlarında yayınlamak hem de gözetim ve denetim kurumundan onay almak durumundadırlar. İçsel Derecelendirme Yöntemleri dört çeşit veriden bazılarının veya hepsinin banka tarafından 5-7 yıllık veri tabanı oluşturularak sağlanması üzerine kuruludur. Bu veriler Tablo 7'de görüldüğü gibi, Temerrüde Düşme Olasılığı (PD), Temerrüd Durumunda Oluşacak Zarar (LGD), Temerrüde Düşme Anındaki Risk Tutarı (EAD) ve Vade (M) ile ilgili verilerdir.

İçsel derecelendirmeye dayalı yaklaşımın özellikle uluslararası faaliyet gösteren bankalar grubunda olmayan bankalar açısından ciddi sorunlar yaratacağı beklenmektedir. Söz konusu bankaların içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşım için gerekli geçmişe dönük veri setine sahip olmadığı ve bu sorunun gelişmiş ülkelere göre gelişmekte olan ülkelere çok daha büyük sıkıntı yaratacağı öne sürülmektedir. İçsel derecelendirmeye dayalı yaklaşımları benimseyen bankaların önemli avantajlar elde edeceği görüşü dikkate alındığında gelişmekte olan ülkelerde, bankaların zayıf yönetim ve sermaye yapısı nedeniyle, dahili derecelendirmeye dayalı yaklaşımların kullanılmasının gelişmiş ülkelere bankalarında beklenen aynı olumlu etkiyi vermeyeceği düşünülmektedir.

Birçok bankanın yeni düzenlemedeki kredi riski ölçümünde dahili derecelendirmeye dayalı yaklaşımları kullanmak için hem veri seti hem insan kaynağı açısından hazır olmadıkları eleştiri konusudur. Söz konusu ülkelerde çoğu bankanın standart yaklaşım modelini tercih etmek durumunda kalacakları ve dahili derecelendirmeye dayalı yaklaşımları kullanan bankalara göre dezavantajlı olacakları yorumu yapılmaktadır. Örneğin, Türkiye'de bankalar standart yaklaşım uyguladığında

Tablo 6: Ülke Bazında Risk Ağırlıkları

Ülke	Mevcut Sınıflandırma	Mevcut Risk Ağırlığı(%)	Yeni Sınıflandırma S&P	Yeni Risk Ağırlığı(%)
Yunanistan	OECD	0	A-	20
Polonya	OECD	0	BBB+	50
Türkiye	OECD	0	B+	100
Macaristan	OECD	0	A-	20
Şili		100	A-	20
Kuveyt		100	A	20
Singapur		100	AAA	0
Tayvan		100	AA+	0

Kaynak: Aksel.K. (2002) The New Basel Consultation Document: Framework of the New Accord.s.13.

tüm firmaların % 100 risk ağırlıklandırılmasına tabi olacağı, oysa bunu hak etmeyen firmalar için dahili derecelendirmeye dayalı yaklaşımları kullanan yabancı bankalarca daha düşük risk ağırlığı kullanılacağı ve böylece standart yaklaşım kullanan bankalara göre önemli avantaj elde edecekleri ileri sürülmektedir.

Dahili derecelendirmeye dayalı temel yaklaşımda her bir borçlunun ödememe olasılığını (PD) tespit etmekte, denetim otoritesi ödememe durumunda maruz kalınacak risk (EAD) ve doğacak zarar tahminlerine (LGD) ilişkin veriyi sağlamaktadır. İleri yaklaşımda, gelişmiş bir sermaye tahsis yapısına sahip olan bankaya her iki veriyi de sağlama izni verilmektedir. Dahili derecelendirmeye dayalı yaklaşımları benimseyecek bankalar için daha kompleks ve geniş boyutta veri ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bankaların düzenlemeye uygun derecelendirme modelini en az üç yıldır kullanıyor olması ve borç ödememe olasılıkları (PD) tahminleri için geriye dönük en az beş yıllık gözlem dönemini kullanmaları gerekmektedir. Yeni yapı ile hem standart hem de dahili derecelendirmeye dayalı yaklaşımlarda, teminat, garanti, kredi türevleri ve menkul kıymetleştirmelere risk hassasiyeti daha yüksek bir yaklaşım getirilmiştir.

Basel II, Piyasa Riskinin hesaplanmasında Basel I'den farklı herhangi bir değişiklik getirmemiştir. Piyasa riski hesaplamasında kullanılan Standart Yöntem, bankaların taşıdığı ticari pozisyonların faiz, kur ve fiyat risklerini Komite tarafından tanımlanan risk katsayıları ile ağırlıklandırmaktadır. Piyasa riski-

nin ölçümü için kullanılan İçsel Model ise, Variance-Covariance, Tarihsel Benzetim, Monte Carlo gibi yöntemler kullanarak Maruz Kalınan Riski (VaR) hesaplamaktadır. Kullanılan her iki yöntem de piyasa riskine maruz olunan meblağı tespit etmekte ve bu riske karşı korunmak için gerekli minimum sermaye meblağını saptamaktadır.

1988 tarihli düzenlemede sermaye hesaplanmasında dikkate alınan tek risk kredi riski iken yeni düzenlemede operasyonel riske de yer verilmiştir. Bilgisayar sistemlerinin çökmesi, dökümantasyon zayıflıkları gibi operasyonel riskleri de içine alan daha hassas bir risk ölçümü yapılabilmesi amaçlanmaktadır. Basel II ile birlikte devreye giren operasyonel riskin hesaplanması için kullanılan Temel Gösterge Yöntemi, bankanın toplam brüt gelir rakamına sabit bir operasyonel risk katsayısı uygulamaktadır. İçsel Ölçüm Yöntemi, bankanın veri seti ile operasyonel riskini hesaplamasına izin verirken, Standart Yöntem ise, banka faaliyetlerini standart kategorilere, standart göstergelere ayırmakta ve standart operasyonel risk katsayıları uygulamaktadır. Komite, operasyonel riske yönelik ortak veri toplanması ve paylaşımı konusunda bankacılık sektörünü teşvik etmektedir.

Yeni düzenlemenin en önemli etkisi; bankaların kendi sermaye pozisyonlarını yeniden gözden geçirmeleri gerekecektir. Çünkü Basel Komite bankaların toplam sermayesinin ortalama % 20'si kadarını yeni bir risk türü olarak benimsediği operasyonel risklere ayırmasını öngörmektedir. Dolayısıyla Basel Komitenin yeni düzenleme ile kredi ve operas-

Tablo 7: Temel ve Gelişmiş İçsel Derecelendirme Yöntemlerinin Verileri

Veriler	Temel İçsel Derecelendirme Yöntemi	Gelişmiş İçsel Derecelendirme Yöntemi
PD	Banka Tarafından Saptanır	Banka Tarafından Saptanır
LGD	Komitenin Saptadığı Değerler Uygulanır	Banka Tarafından Saptanır
EAD	Komitenin Saptadığı Değerler Uygulanır	Banka Tarafından Saptanır
M	Komitenin Saptadığı Değerler Uygulanır	Banka Tarafından Saptanır

Kaynak: BCBS, (2003) Consultative Document, Overview of the New Basel Capital Accord.p.5.

yonel riskler için öngördüğü gelişmiş metodların kullanılmaması durumunda bankaların asgari sermaye ihtiyaçları artacaktır. Ancak, Basel Komite söz konusu risklerin yönetiminde bankaların kendi öngördüğü metodolojileri kullanmasının genel olarak sektör bazında bir dengeleme getireceğini beklemektedir.

Temel Gösterge Yöntemi, oldukça basit bir yöntemdir ve operasyonel risk için ayrılması gereken sermayeyi, sabit bir göstergenin belirli bir oranı ölçüsünde hesaplamayı gerektirmektedir. Söz konusu sabit gösterge, BIS tarafından brüt kâr olarak belirlenmiştir. Diğer iki yöntemle göre daha fazla sermaye yükü doğuracağından temel gösterge yönteminin BIS üyesi bankalar tarafından kullanılması beklenmemektedir. Standart Yöntem ise, banka faaliyetlerinin çeşitli iş kollarına bölünmesini ve her iş kolunda faaliyetlerin büyüklüğünün göstergesi olarak kabul edilecek genel göstergeler baz alınarak bunların belirli bir oran (Beta Faktörü) ile çarpılması yoluyla sermaye karşılığının hesaplanmasını gerektirmektedir. İçsel Ölçümlere Dayalı Yöntem ise, daha karmaşık ve riske duyarlı bir metodolojidir. Bu metodoloji ile operasyonel risk için sermaye karşılığının hesaplanması bankanın içsel risk ölçüm sistemlerine dayanmaktadır. Bankalar, operasyonel risk için sermaye karşılığını, BIS tarafından belirlenen niteliksel ve niceliksel bazı kriterlere uymak kaydıyla, içsel risk ölçüm sistemlerinden elde edilecek verileri baz alarak hesaplayabileceklerdir.

Bankacılık sektöründe ortaya çıkan genel kanı, temel gösterge ve standartlaştırılmış yaklaşımların anlamlı göstergelere bağlanamayacağı ve dolayısıyla bu yöntemlerle hesaplanacak operasyonel risk için sermaye gereksiniminin gerçekçi olmayacağıdır. Bu nedenle sektörde kabul gören görüş, büyük uluslararası bankaların kendi risk ölçüm me-

todolojilerini geliştirmeleri ve operasyonel riske ilişkin sermaye gereksiniminin bu yolla hesaplanmasının tercih edilmesi olacaktır⁽⁵⁾.

Özellikle gelişmiş ölçüm metodolojilerini kullanmayı amaçlayan bankalar, geçmiş zararlarına ilişkin bilgileri bir veri tabanında toplamak zorundadırlar. Bankaların operasyonel risklerden kaynaklanan zararlarını izleyecek, raporlayacak ve değerlendirecek bir risk yönetimi sistemi ve bu verileri saklayacak yönetim bilgi sistemleri operasyonel risk ölçümü için en önemli temelleri oluşturmaktadır. Çoğu zaman buna ek olarak, bazı iş alanlarında meydana gelmiş olan zararlara ilişkin verilerin sağlıklı olmaması ya da hiç elde edilememesi gibi nedenlerle bu tür verilerin dış kaynaklardan sağlanması zorunluluğu ortaya çıkacaktır. Dış kaynaklardan elde edilen veriler kullanılırken, bankanın yapısı, faaliyet alanları ve büyüklüğü gibi özelliklerinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Bankacılık sektöründe dış kaynaklardan elde edilebilecek veriler oldukça sınırlıdır. Bankalar, operasyonel riskler nedeniyle maruz kaldıkları zararları açıklamaktan çekinmektedirler. Ancak operasyonel risk ölçüm metodolojilerinin daha yaygın hale gelmesi ve yasal zorunluluk olarak bankaların karşısına çıkması durumunda bu konudaki veri paylaşımının artması kaçınılmaz olacaktır.

Operasyonel risk sermaye ihtiyacını arttıran en önemli faktör olarak rol oynarken, sermaye gereksiniminde düşüşe sebep olan en önemli faktörün perakende krediler olduğu görülmektedir. Gerçek kişilere yönelik bireysel krediler haricinde, bir firmaya yapılan kredilendiriminin perakende kredi sayılabilmesi için iki ön koşul ileri sürülmektedir:

(i) Bir firmanın bir bankacılık grubuna olan, nakdi ve/veya gayri nakdi risk toplamı 1 milyon euro'nun altında olmalıdır.

Tablo 8: Operasyonel Risk Yaklaşımının Etkileri

OPERASYONEL RISK YAKLAŞIMININ ETKİLERİ	TEMEL GÖSTERGE YAKLAŞIMI	STANDART YAKLAŞIM	DAHİLİ ÖLÇÜM YAKLAŞIMI
1) Aşgari sermaye yeterliliği	Ön koşul bulunmuyor. Bu yaklaşımın uluslararası faaliyet gösteren bankalara ve önemli faaliyet riski bulunan bankalara uygulanması beklenmemektedir.		lik iki yaklaşımdaki kriterlere ilave olarak; -Faaliyet riski ölçüm metodunun tanımlanması, -Faaliyet riski ile ilgili kadronun yeterli bilgi ve donanımda olması, -Konsolide zararın tanımlanması, raporlama uygulamalarının en iyi uygulamaları uyumlu olması, -Önemli iş kollarına ilişkin zarar verilerinin belirli bir zaman için tutulması, -Harici zarar verilerinin ilave edilmesi için uygun işlevin olması, -Test ölçüm modellerinin kullanımı, -Sermaye hesaplamasında zarar verilerinin ve anahtar giridilerin geçerli sayılması
2) Sermaye yeterliliğinin denetimi	Bankalar kendi faaliyet risklerinin yönetimine ilişkin düzenlemeleri gözden geçirmektedir.	Denetim otoritesi bankanın iş akışını gözden geçirmektedir.	- Denetim otoritesi zarar verilerinin toplanmasına ilişkin işlevi inceler.
3) Kamuoyuna bilgilendirme (Piyasa Disiplini)	Bankalar aşağıdaki kamuoyu bilgilendirmelerini yapmaya teşvik edilmektedir: - tercih edilen yaklaşımın hangisi olduğu, - faaliyet risk yönetiminin temel unsurları, - iş akışına göre maruz kalınacak riskler, - faaliyet riski sermaye hesaplaması (aşgari sermaye toplamının yüzde kaç?) ve - nitel olan ilave bilgilerin kamuoyuna duyurulması gerekmektedir.		Bankalardan tüm temel bilgileri kamuoyuna açıklamalarına ek olarak faaliyet zararlarına ilişkin bilgileri de açıklamaları beklenmektedir.
SERMAYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Düzenleyici sermayenin yüzde 20'si oranında faaliyet riski için sermaye ayrılması beklenmektedir.	Bankaların iş akışlarındaki riskleri daha iyi yansıtmak üzere sermaye gereğinde ince bir ayar (bir artış ya da azalma) yapılması söz konusu olabilir.	İyi yönetilen bankalarda sermaye azalması beklenmektedir.

Kaynak: PriceWaterhouse&Coopers, FS Regulatory Alert, No:1.

(ii) Bir firmanın yıllık satış hasılatı 50 milyon euro'nun altında olmalıdır.

BDDK'nın bu tutarları kullanıp kullanmayacağı son derece önemlidir. Perakende krediler % 100 yerine % 75 risk ağırlığı üzerinden değerlendirileceği için bir bankanın perakende kredisi ne kadar fazla ise, maliyeti o oranda düşecektir.

Basel II ile birlikte gelişmekte olan ülke bankaları, en azından başlangıçta uzunca bir süre, kredi riski için Standart Yöntemi kullanırken, G-10 ve AB'deki bankalar kredi ve operasyonel riskler için İçsel Yöntemlerin kullanımına daha öncelikle geçebileceklerdir. Bu durum, sermaye yeterliliği konusunda karşılaştırılmalı üstünlüğe sahip olacak gelişmiş ülke bankalarının, gelişmekte olan ülkelerdeki bankalarla birleşmeleri, onları satın almaları şeklinde yaşanacak bir konsolidasyon sürecini başlatabilecektir.

I- 1. 2. 3. Basel II'ye Getirilen Eleştiriler

Özellikle ikinci tebliğ taslağının yayınlanmasından itibaren sektörden farklı çok konu-

larda tepkiler gelmiştir. Zaten önerilen yöntemlerin eskisine göre daha kapsamlı ve karışık olduğunu BIS yetkilileri de kabul etmektedir. Sektörün en çok sorduğu soru, doğal olarak, daha fazla sermaye tutmak zorunda kalıp kalmayacaklarıdır. Bankalar, önerilen yöntemleri kendilerine uygulayarak mevcut durumdan ne kadar farklı düzeylerde sermaye gereksinimi ile karşılaşacaklarını analiz etmektedirler.

Yeni önerilen yöntemler arasında karşılaştırmalar yapılmadan önce mevcut sermaye yükümlüğünün taşınan riske göre fazla mı, az mı olduğu tartışılmaktadır. Mevcut sermaye yükümlüğünün doğru miktarda sermayeye karşılık geldiğini, yani bankaların mevcut durumda gereğinden fazla sermaye tutup tutmadıklarını ölçecek bilimsel bir yöntem olmadığını kabul etmek gerekmektedir. Ancak 1997 Asya krizi, 1998 Rusya krizinde bankaların karşılaştıkları durum göz önüne alındığında, bankaların ileri sürdükleri gibi gereğinden fazla sermaye tutmadıklarını söyleyebiliriz. Bankacılık sektörü çökme sınırından

kıl payı kurtulduğuna göre fazladan sermaye bulundurulmuyor demektir. Diğer taraftan sermayenin yeterli olup olmadığı konusundaki tartışmalar yeterliyse, BIS'in yeni tebliğ ile sermaye yeterlilik rasyosunu artırmaya niyetli olmadığını, yeni düzenlemelerle riskin daha sağlıklı ölçülebileceğini ve dolayısıyla da taşınan risk ile sermayeyi ilişkilendirmenin daha sağlıklı bir yapıya kavuşacağını belirtebiliriz.

Düzenlemenin, kredi riskini başka kuruma devretme tekniklerine yaklaşımı ile ilgili özellikle Almanya'nın itirazı vardır. İtirazların temelinde, kredi riskini devretme tekniklerinin (teminatlandırma, garantiler, kredi sigortaları ve kredi riski üzerine türev enstrümanlar gibi) kredi riskini azaltıcı etkileri yalnızca gelişmiş içsel derecelendirme tabanlı yöntemde tanımlanmış olup standart yöntem ve temel içsel derecelendirme tabanlı yöntemde etkin bir şekilde kabul edilmeyişi vardır. Standart yöntemde kabul edilen teminatlar nakit, altın, belli bir kredi derecesinin üzerindeki bonolar ve belli hisse senetleridir. Gelişmiş yöntemde ise, kabul edilen teminatlar çok daha kapsamlıdır. Almanya, KOBİ'lerin bu durumdan olumsuz yönde etkilenecek olmaları nedeniyle yeni düzenlemede yer alan kredi devretme tekniklerinin standart yöntemde de kapsamlı kabul edilmesine yönelik baskı yapmaktadır. Çünkü Almanya'da KOBİ'ler genellikle yerel ve ufak bankalarla kredi ilişkisi içerisinde olup bu bankalar içsel derecelendirme tabanlı yöntemler uygulayabilecek bankalar değildir. Almanya bu bankaların rekabette zorlanmaları ve KOBİ'lere uygun maliyetlerle finansman sağlayamamaları endişesi taşımaktadır.

Operasyonel riskin sayısallaştırılması için önerilen üç yöntemin de geleceğe dönük olmayıp geçmişe bakmaları ve risk ağırlıklarının çok sağlıklı olmayışı yönünde eleştiriler yapılmaktadır. Üç yöntemin ilk ikisinde operasyonel risk, bankanın veya birimlerin belli büyüklüklerine bir çarpan ile ilişkilendirilmektedir. Böyle bir ilişkinin doğrusal olması konusunda soru işaretleri vardır. Üçüncü yöntem ise, (İçsel Ölçümlere Dayalı Yöntem) her bir birim için beklenen kayıpların ölçülüp beklenmeyen kayıplar için standart bir faktör ile

(gamma) karşılık ayrılmasıdır. Beklenen ve beklenmeyen kayıplar arasında sabit bir ilişkinin kabul edilmesi, sektör tarafından kuşkuyla karşılanmaktadır.

Bireysel kredilere yeni düzenlemenin yaklaşımı konusundaki eleştiriler genelde, bu kredilerin fiyatlamasında zaten batık kredi oranının yüksek olacağı beklentisiyle kâr marjlarının da yüksek tutuluyor olması ve düzenlemede bu konunun göz ardı edilmesidir. Yani, bireysel kredilerde batıkların hemen hemen hepsi zaten beklenen kayıp kategorisinde olacaktır. Beklenmedik krediler oranı bireysel krediler için çok düşük olması nedeniyle de önerilen sermaye yükümlülüğünün fazla olduğu düşünülmektedir.

Kredi riskini transfer etme çok teknik bir konudur ve yeni düzenleme bu konuda yoğun eleştiri almaktadır. Daha çok yeni ve halen gelişmekte olmasına karşın yakın gelecekte çok önem kazanacağı düşünülen kredi türevleri piyasasının yeni düzenlemedeki bazı konulardan dolayı olumsuz yönde etkilemeyeceği söylenmektedir. Kredi riskini yok etmek veya başka bir kuruma devretmek amacıyla alınan teminat ve garantiler, kredi türevlerine tercih edilecekse, bu türevlerin piyasa oyuncuları tarafından garanti ve teminatmış gibi yeniden dizayn edilmesine ve asıl karakterlerinden uzaklaştırılmasına neden olacaktır.

Tek bir banka ele alındığında, içsel derecelendirme tabanlı yöntemi uyguluyorsa, ekonominin canlanma dönemi ile düşme dönemi arasındaki kredi riskine yönelik sermaye gereksinimi % 20-30 arasında değişebilmektedir. Tüm ekonomiyi ilgilendiren bu konu için tedirginlik vardır. Ekonomi düşüşe geçtiğinde, bankanın kredi portföyündeki müşterilerin notları düşecek, banka ise, sermaye gereksinimi nedeniyle kredi portföyünü azaltmaya çalışacaktır. Zaten düşüşe geçmiş olan ekonomide bankalar da mevzuat gereği kredi musluklarını kısarsa, ekonomideki düşüşün daha etkili, hızlı ve kalıcı olacağından çekinilmektedir.

Bankaların çok açık bir dille söyleyemedikleri bir diğer eleştiri konusu ise, piyasa disiplinini için yaratılacak şeffaflık ortamının ne

kadar özel bilgi ve know-how içereceğidir. Denetim otoritelerinin elinde ne kadar gelişmiş teknik ve teknolojileri olsa da, bankacılık sektörü sürekli gelişim içerisinde ve denetim fonksiyonu sürekli olarak sektörün arkasından gelmek durumundadır. Bu nedenle BIS, denetim fonksiyonunun aksatılmadan yerine getirilmesini ve bu sırada da sektörün kendi kendisini denetlemesini sağlamaya çalışmaktadır. Bankalar birbirlerinin risklerini ve risk yönetim sistemlerini bilirlerse, birbirlerine taniyacıkları işlem limitlerini de karşı bankanın risklilik düzeyine göre belirleyeceklerdir. Sonuç olarak da, bir banka risklilik düzeyini arttırdığında diğer bankalar tarafından limitleri azalacak, kaynaklara erişimi azalacak dolayısıyla da kaynak maliyeti artacaktır. Yani bankalar risklerini artırmaları ile en azından kaynak maliyetlerinin de artması arasındaki seçimi yapacaklardır.

II- TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN BASEL II'YE UYUM SÜRECİ

Son yıllarda Türk Bankacılık Sektöründe önemli gelişmeler meydana gelmiş, sektörde bir çok sorun yaşanmış ve bu gelişmelerin bir sonucu olarak bankacılık sistemi büyük oranda değişmiştir. Bankacılık sektöründe uluslararası gelişmelere ve eğilimlere paralel olarak, hem iç baskılar hem de uygulanmakta olan ekonomik istikrar programına taraf olan IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların dış baskıları sonucunda başta sektörün gözetimi ve denetimi olmak üzere çeşitli alanlarda düzenleme yapılması zorunlu hale gelmiştir. Öncelikle 18 Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe giren yeni Bankalar Kanunu düzenlenmiştir.

Türk Bankacılık sisteminin sağlam bir şekilde işleyebilmesi için sistemin düzenlenmesi ve denetlenmesi ihtiyacını karşılamak amacıyla, Bankalar Kanunu'na paralel olarak BDDK kurulmuş, Kurum 31 Ağustos 2000 tarihinde faaliyete geçmiştir. Bankalar Kanunu'nun değiştirilmesi ile başlayan süreçte bankacılık sektörüne ilişkin düzenlemelerin diğer önemli bir ayağını ise, bankalarda risk yönetimine yönelik düzenlemeler oluşturmaktadır. 4389 sayılı Bankalar Kanunu'na göre (Madde 9/4) "Bankalar, işletmeleri nedeniyle karşıla-

tıkları risklerin izlenmesi ve kontrolünü sağlamak amacıyla faaliyetlerinin kapsamı ve yapısıyla uyumlu, esas ve usulleri Kurumca çıkarılacak yönetmelikle belirlenecek etkin bir iç denetim sistemi ile risk kontrol ve yönetim sistemi kurmakla yükümlüdürler. Bankaların, işlemlerinin bankacılık ilkelerine ve mevzuatına uygunluğunu denetlemek üzere yeterli kadar müfettiş çalıştırmaları zorunludur"⁽⁶⁾.

Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik, amaç ve kapsam, hukuki dayanak ve tanımların yer aldığı maddeler dışında iki bölümden oluşmaktadır. İç Denetim Sistemi ve Risk Yönetimi Sistemi. Bu yönetmelikle bankaların sahip olmaları gereken iç denetim ve risk yönetimi sistemlerinin kapsamı, örgüt yapısı ve bu alanlarda faaliyet göstermesi gereken her birimin sorumlulukları belirlenmiştir.

Ayrıca BDDK'nın yapısında risk yönetimine yönelik olarak, Risk Yönetimi ve Gözetim Teknikleri Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Risk yönetimiyle ilgili her türlü ölçüm, denetim tekniklerinin geliştirilmesi, değerlendirilmesi, yeni tekniklerin araştırılması ve önerilmesi, risk yönetimiyle ilgili sistemlerin bankalarda ve diğer finans kurumlarında tesis edilmesi, değerlendirilmesi, derecelendirilmesi süreçlerine katkıda bulunulması, vb. risk yönetimiyle ilgili bir çok konu bu dairenin görev ve sorumlulukları arasındadır.

BDDK, 10 Şubat 2001 tarihinde, Sermaye Yeterlilik Tebliği'ni yayınlamıştır⁽⁷⁾. Bu tebliğ, BIS'in 1996 Değişikliği adı ile yayınladığı ve gelişmiş piyasalarda 1 Ocak 1998 tarihinde uygulanmaya başlanan tebliğin muadilidir. Artık bankalar SYR'unu (Sermaye Yeterlilik Rasyosu) eski yöntem ile değil, piyasa riskini de içerecek şekilde ve her gün ölçeceklerdir. Bankalar SYR'nu kendi bilançoları için yeni tebliğe göre hesaplamaya 31 Aralık 2001 tarihinde, hem kendi bilançoları hem de mali işbirlikleriyle konsolide edilmiş bilançoları için ise, 30 Haziran 2002 tarihinden itibaren başlamışlardır.

"Yabancı Para Net Genel Pozisyon / Özkaynak Standart Oranının Bankalarca Konsolide ve Konsolide Olmayan Bazda Hesaplanmasına ve Uygulanmasına İlişkin Esaslar

Hakkında Yönetmelik" 31 Ocak 2002 tarihinde yayımlanmıştır. Bu Yönetmelik ile öz kaynak ve konsolide öz kaynak tanımlarındaki yeni düzenlemelere paralellik sağlanmış, ayrıca net genel pozisyon açıklarının belirtilen sınırı aşan kısmının dispo nibilite uygulamasında taahhüt olarak dikkate alınması uygulanması kaldırılmıştır.

II- 1 Basel Uyum Sürecinde BDDK Uygulamaları

Türk Bankacılık sektörünün içinde bulunduğu volatilitenin yüksek olduğu bu dönem içerisinde risk yönetimi alanında gerçekleşen tüm düzenlemeler gelecek yıllarda ekonomide sağlanması ümit edilen dengeli büyüme ortamına geçiş öncesinde oldukça fazla önem taşımaktadır. Ancak ülkemizde finansal sektör sermaye yoğunlaşmasını tamamlamamış olması nedeniyle, reel sektöre sermaye aktarımı sürecinde yaşanan problemler konusunda beklenen gelişmeyi maalesef sağlayamamıştır. İşletme ve yatırım sermayesi yeterli olmayan ekonomimizde üretime kanalize edilemeyen sermaye bankaların risk yönetiminde yetersiz kalması ile daha da azalmış bulunmaktadır. Bankalara yönelik gerekli düzenlemeleri yerine getirmesi amacıyla kurulan BDDK, kuruluşundan bu yana pek çok kararnameye ve tebliğe imza atmış bulunmaktadır⁽⁸⁾.

Basel temel prensiplerinden 21. maddeye göre bankacılık gözetim ve denetim otoritesi her bankanın muhasebe uygulamaları ile uyumlu bir şekilde bankanın kârlılığı ve finansman durumu hakkında doğru ve yeterli bilgiyi sağlayacak kayıtların mevcut olduğundan ve düzenli olarak yayınlandığından emin olmalıdır.

Bankalar Kanunu'nun 13. maddesi 1/a) fıkrası bu prensibi sağlamaktadır. Uluslararası bankacılık alanındaki en önemli düzenleyici kurum durumunda bulunan "Basel Komite" bankaların risk yönetimlerine ilişkin geçmiş yıllarda ortaya koyduğu düzenlemelerde değişiklikler yapmış, riskin daha kapsamlı ve daha yakından izlenebilmesine yönelik yeni çalışmalarını tartışmaya açmış, risk yönetim modellerine ilişkin tavsiye edilen kararları almıştır.

Yeni düzenleme uluslararası faaliyet gösteren bankalar ile bu kapsamda yer almayan bankalar üzerinde farklı etkiler yaratabileceği gibi gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin bankaları üzerindeki etkileri de çok farklı olacaktır. Ev sahibi ülkelerde yerli sermayeye sahip bankalar kredi riski ölçümünde standart yaklaşım kullanırken yabancı bankaların dahili derecelendirmeye dayalı yaklaşımı tercih etmeleri hem ulusal denetim otoritesinin hem de uluslararası denetim otoritelerinin denetim işlevinin karmaşıklaşmasına ve otoriteler arası dayanışma ve işbirliğinin güçleşmesine yol açabilecektir. Yeni sermaye düzenlemesi ile birlikte ülkemizde bankalara yeni sermaye maliyetleri yüklemekle birlikte daha etkin risk yönetimi ve uluslararası piyasalarda daha güvenli bankacılık faaliyetlerinin sürdürülmesi amaçlanmaktadır.

BDDK, Basel II'ye ilişkin 3. istişari metin hakkındaki görüşlerini Basel Komitesi'ne bildirmiş ve bu görüşlerin büyük kısmı dikkate alınmıştır. Ülkemiz G-10 ülkelerinin de katıldığı ilk etki çalışması niteliğindeki 3. sayısal etki çalışmasına 2002 yılında sektörde önemli paya sahip 6 banka ile katılım sağlamıştır. QIS-3'te edinilen deneyimlerden de faydalanarak Temmuz 2003'te aktif büyüklüğü açısından sektörün % 95'ini temsil eden 23 bankanın katılımıyla yerel bir sayısal etki çalışması (QIS-TR) yapılmıştır. BDDK yetkilileri ile çeşitli bankaların risk yönetiminden sorumlu üst düzey yöneticilerinin katılımıyla Türkiye Bankalar Birliği bünyesinde Basel II Yönlendirme Komitesi tesis edilmiştir. Komite ayda bir kez toplanmakta ve Basel II'ye geçişe yönelik çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca Basel II'ye ilişkin hususlarda eşgüdüm sağlamak ve istişari nitelikte kararlar almak üzere Hazine Müsteşarlığı, TCMB ve SPK'nın katılımıyla BDDK koordinasyonunda faaliyet gösteren Basel II Koordinasyon Komitesi ihdas edilmiştir. BDDK bünyesinde çeşitli alt komitelerden oluşmak ve teknik konularda çalışmalar yapmak üzere oluşturulmuş biri Basel II Proje Komitesi, diğeri Risk Odaklı Denetim Komitesi olmak üzere iki adet çalışma komitesi oluşturulmuş bulunmaktadır. Yeni yol haritasının, Basel II'de bankacılık denetim otoritesi tercihine bırakılan temel hu-

suslardaki BDDK kararlarını da kapsamak üzere birkaç ay içinde tamamlanması beklenmektedir.

II- 2 Basel II Türkiye İçin Faydalı mı? Yoksa Zararlı mı ?

Basel II ülkemiz açısından daha sağlam ve daha etkin bir bankacılık sistemi için sunulmuş bir fırsattır. Yüzden fazla ülkenin Basel II'yi uygulamaya hazırladığı görülmekte ve bu çerçevede Basel II'nin kısa süre içerisinde yaygın uygulama alanı bulması beklenmektedir. Bu husus dikkate alındığında, Basel II hükümlerini uygulamamanın, Basel II ile ortaya çıkması muhtemel olumsuz etkileri ortadan kaldırmayacağı, aksine Basel II'ye makul bir sürede geçmemenin ilave bir takım maliyetleri olabileceği değerlendirilmektedir. Basel II ile beklenen başlıca faydalar şunlardır:

(i) Bankalarda risk yönetiminin etkinliğinin artması,

(ii) Bankaların aracılık fonksiyonlarını daha etkin biçimde yerine getirmesi,

(iii) Bankalar tarafından kamuya açıklanacak bilgiler aracılığıyla piyasa disiplininin artması,

(iv) Bankaların sermaye düzeylerinin maruz kaldıkları risklere paralel olması,

(v) Bankaların müşterileri konumundaki şirketlerin kurumsal yönetim yapılarında iyileşme.

Basel II, teknik seviyesinin yüksek olması sebebiyle insan kaynağına ve bilgi işlem altyapı unsurlarına önemli düzeyde yatırım yapılmasını da gerektirmektedir. Basel II, derecelendirme notu bulunmayan şirketler için mevcut duruma herhangi bir değişiklik getirmemektedir. Ancak, Basel II ile birlikte yüksek derecelendirme notuna sahip şirketler diğerlerine göre daha avantajlı konuma geçecektir. Bu hususun, şirketlerde kurumsal yönetimin artması ve kayıt dışılığın azalması yönünde doğal bir teşvik mekanizması oluşturması beklenmektedir. Bilançoları şeffaf olmayan ve yeterince kurumsallaşmamış reel sektör firmalarının önümüzdeki dönemde bankalarla sorunlar yaşaması muhtemeldir.

II- 3 Basel II İçin Türkiye'de Yapılması Gerekenler

Öncelikle Türkiye'de Denetim Otoritesinin öncülüğünde, risk yönetim ve derecelendirme kültürünün gelişmesi gerekmektedir. Az sayıda banka ve şirketin risk derecesine sahip olduğu Türkiye'de, banka ve şirketlerin derecelendirilmesine başlanması gerekmektedir. Bankaların risklerini, uluslararası kabul görmüş, mukayese edilebilir olan yöntemlere dayanarak ölçüp ölçmedikleri, önümüzdeki dönemde bankaların derecelendirilmelerinde büyük önem taşıyacaktır. Bu nedenle Türk bankalarının kendi iç risk değerlendirme modellerini geliştirip uygulayarak, uluslararası standartlara yaklaşma yönünde çaba göstermesi gerekmektedir. Türk bankalarının, kredi ve operasyonel riskleri için veri setleri oluşturmaya ve perakende bankacılık faaliyetlerinde ağırlık vermeye başlamaları gerekmektedir. Bu bağlamda, BDDK'nın böyle bir veri tabanının sağlaması gereken en az koşulları belirlemesi yararlı olacaktır.

Her bankanın risk değerlendirme modelini seçme özgürlüğü olmalıdır. Ancak, kullanılan modelin BIS çerçevesi içinde sağlaması gereken koşulların da BDDK tarafından belirlenmesi uygun olacaktır. Ayrıca BDDK'nın, banka modellerini bu amaçla sınama yetkisini etkin bir şekilde kullanması gerekir. Gerek risk değerlendirme modelinin geliştirilmesi, gerek veri tabanının oluşturulması, gerekse uygulamanın başarılı olabilmesi yönündeki çalışmalar, bankalar için önemli bir maliyet olacaktır. Bu konuda bankaların kendi aralarında yapabilecekleri işbirliğinin yanında, ortak bir eğitim programı ile bu alanda çalışacak nitelikli eleman yetiştirilmesi yararlı olacaktır. Ancak hepsinden önemlisi, Denetim Otoritesi'nin, en kısa sürede ülke şartlarına uygun yasal düzenlemeler getirmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Küreselleşme neticesinde uluslararası rekabet çok artmıştır. Bankacılık sektörü gelişen teknoloji, deregülasyon ve uluslararası rekabet ile çok çeşitli ürün ve hizmet sunan bir sektör haline gelmiştir. Dolayısıyla sektördeki riskler çok çeşitlenmiş ve karmaşık bir

hale gelmiştir. Bu risklerin yönetiminin ve sektörün gözetim ve denetiminin verimli ve etkin bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bu nedenle BIS ve uluslararası etkin finansal kurumların önderliğinde risk yönetim sistemleri, metodolojileri ve teknolojileri geliştirilmeye başlanmıştır. BIS'in 1988 yılında yayınladığı sermaye yeterliliğinin ölçülmesi hakkındaki tebliğ, bu konuda bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Kilometre taşı niteliğindeki bu tebliğin revizyonu, 1993 ve 1996 yıllarında yine BIS tarafından ve sektördeki gelişmeler göz önüne alınarak gerçekleştirilmiştir. Böylece hem piyasa riskinin de ölçülerek sermaye yeterliliğine katılmasına hem de bankaların kendi risk ölçüm metodolojilerini geliştirip uygulayabilmelerine olanak sağlamıştır. Ancak teknolojiye ve finansal piyasalarda sürekli gelişmeler yaşanması neticesinde ilk tebliğ, yayınlanmasının üzerinden 10 yıl geçtikten sonra çok yetersiz kalmaya başlamış, yeni bir yapıya ve yeni bir yaklaşıma gereksinim doğmuştur. Bu nedenle BIS, Merkez Bankaları, bankalar ve akademisyenler 1999 yılından itibaren yeni düzenlemeleri oluşturmak için sürekli çalışmış ve birbirleriyle görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Özellikle Avrupa ile, dolayısıyla da dünya ile entegre olmaya çalışan Türkiye'yi ve Türk Bankacılığını yakından ilgilendiren bu düzenlemeler 2004 ortasında son halini almıştır. Yeni düzenlemenin 2006 sonunda G-10 ve AB'de, 2007 itibarıyla de gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaya başlanması beklenmektedir.

Gelişmiş ekonomilerde 1 Ocak 1998'de uygulanmaya başlanan son Basel I tebliği, Türk Bankacılık sektörüne tam dört yıl gecikmeyle 1 Ocak 2002'de girmiştir. Öncelikli konular, bankaların risk kültürlerinin oluşturulması ve kurumca benimsenmesi, yöneticilerin ve banka sahiplerinin bakış açılarını yeni düzenlemelere uyumlu olarak geliştirmeleri, teknolojik yatırımların tamamlanması ve personelin eğitilmesidir. Bunlar gerçekleştirilirken de 4 yıllık gecikmenin kapatılması gerekmektedir. Kaldı ki, bu farkı kapatmak da yetmeyecektir. Çünkü gelişmiş ülkelerdeki bankacılık sektörü çok yakında uygulanmaya başlanacak olan yeni düzenlemelere (Basel II) yönelik hazırlanmaya ve yatırımlarını yap-

maya başlamışlardır. Uluslararası bankacılık rekabetinde Türkiye'nin katılımının önümüzdeki yıllarda çok daha artması ve bu rekabete güçlü olabilmesi için Türk bankacılık sektörünün de bu hazırlıkları daha etkin bir şekilde sürdürmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Alkin, Emre, Tuğrul Savaş ve Vedat Akman, Bankalarda Risk Yönetimine Giriş, İstanbul: Çetin Matbaacılık, 2001.
- Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ankara, 2001.
- Crouhy, M.; Galai, D.; Mark, Risk Management, New York, 2000.
- Delikanlı, U.I., Bankalarda Uluslararası Standartlara Uygun Risk Yönetimi ve Kontrolü, İstanbul, 2000.
- Eberlein, E., Recent Advances In More Realistic Risk Management: The Hyperbolic Model, ICBI Risk Conference, Cenevre, 1999.
- Kaval, Hasan; Bankalarda Risk Yönetimi, Ankara: Yaklaşım Yayınları, 2000.
- Marshall, Christopher Lee. Measuring And Managing Operational Risk In Financial Institutions, Singapur:John Wiley & Sons Ltd., 2001.
- Soydan, Halit; Bankalarda Risk Kavramı ve Yeni Finansman Teknikleri, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Avrupa Topluluğu, Uluslararası Ekonomik İlişkiler ve Uygulama Merkezi, 1999.
- Süel, Uğur; "Kurum Çapında Entegre Risk Yönetimi", Risk Yönetimi Haber Bülteni S.9 (Mayıs-Haziran,2001).
- Vipond, Peter; "The Basle Accord: Rethinking Credit Risk". Balance Sheet. Vol. 8. No. 2.

Dipnotlar

- 1) Bank for International Settlements (2000), "History of Basel Committee and Its Membership", February, www.bis.org
- 2) BIS; "1999 Proposed Reforms to the Basel Accord" Haziran 1999.
- 3) GARP; "Response to Basle's Credit Risk Modelling" Eylül, 1999.
- 4) Emre Alkin, Bankalarda Risk Yönetimine Giriş, İstanbul: Çetin Matbaacılık, 2001, s.84.
- 5) Deloitte&Touche "Operasyonel Risk Ölçümü ve Sermaye Tahsis" Risk Yönetimi Haber Bülteni, Sayı: 5 Eylül-Ekim 2001,ss.7-8.
- 6) Türkiye Bankalar Birliği, 4389 Sayılı Bankalar Kanunu (4672 Sayılı Kanun ile Değişik), 1.B., İstanbul ; 2001, s. 32-33.
- 7) Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik; 2314 Sayılı 10 Şubat 2001 tarihli Resmi Gazete.
- 8) Aksel, H. Kaan, 2001 "Yeni Sermaye Yeterliliği Çerçevesi" İstişare Raporu Üzerine Gözlemler, Active Banka, Eylül-Ekim,1.

Görüşler

YRD. DOÇ. DR. AYŞE GÜL BÖLÜKBAŞI

Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksek Okulu, Aktüerya Bölümü Öğretim Üyesi

Sermaye Piyasaları Enstrümanlarının Sigorta Risklerini Teminat Altına Almak İçin Kullanılması ve Entegre Risk Yönetimi

Doğal afetler özellikle 1990'larda hem yoğunluk hem de kayıp ve zarar açısından rekor seviyelere ulaşmıştır. Ekonomik ve sigortalanmış değerler kapasite ve fiyat oynamalarının uluslararası sigorta ve reasürans piyasalarındaki hareketleri yanında, bazı katastrofik felaketlerin oluşturduğu riskler, finansal pazarları ve yatırımcıları etkilemeye başlamıştır. Gerek sigorta şirketleri gerekse reasürans şirketleri doğal afet risklerinin gerçekleşmesi sonucunda yüksek miktarlarda tazminatlar ödemek zorunda kalmışlar ve bu da risk transferlerinin değişik yönlerini aramanın zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Böylelikle, küresel sermaye piyasaları ile sunulan yaklaşık tükenmez bir kapasitenin avantajından faydalanma yolunu seçmeye doğru piyasaları götürmüştür.

Risk bonoları, future'lar, swap'lar ve opsiyonlar gibi yeni mali piyasa enstrümanları sermaye piyasasına risk transferi ile ilgili uygun enstrümanlar olarak görülebilmektedir. Elde var olan reasürans kapasitesi ve reasürans fiyatlarının değişkenliği sermaye piyasası çözümlerinin sigorta riskleri ile ilgili olarak çekici hedging alternatifleri olarak görmelerine yol açmıştır⁽¹⁾.

1992'deki Andrew kasırgası ve 1994'teki California Northridge depremi sırasıyla 18 ve 11 milyar dolarlık zararlara yol açmışlardır ve sigortalara bu zarar yüklenmiştir. Bundan sonra atılan ilk adımlar felaket risklerinin ser-

maye piyasasına transferi şeklinde olmuştur⁽²⁾.

ABD'deki doğal felaketler ile ilgili sigorta türevleri, future'lar ve opsiyonlar olarak geliştirilmiş ve bu da Chicago Ticaret Borsası (CBOT) tarafından üstlenilmiştir. Aynı zamanda sigorta risklerini teminat altına alan ilk senetler piyasaya çıkarılmıştı. Bu ilk adımlardan sonra daha küçük hacimlerde başka girişimler de yapılmış ve bu şekilde daha yüksek hacimlerde işlem yapılma olanağı doğmuştur, yani 1997-1998 itibarıyla sermaye piyasaları üzerinden yüz milyar dolardan 600 milyar dolara kadar bir artış görülmüştür.

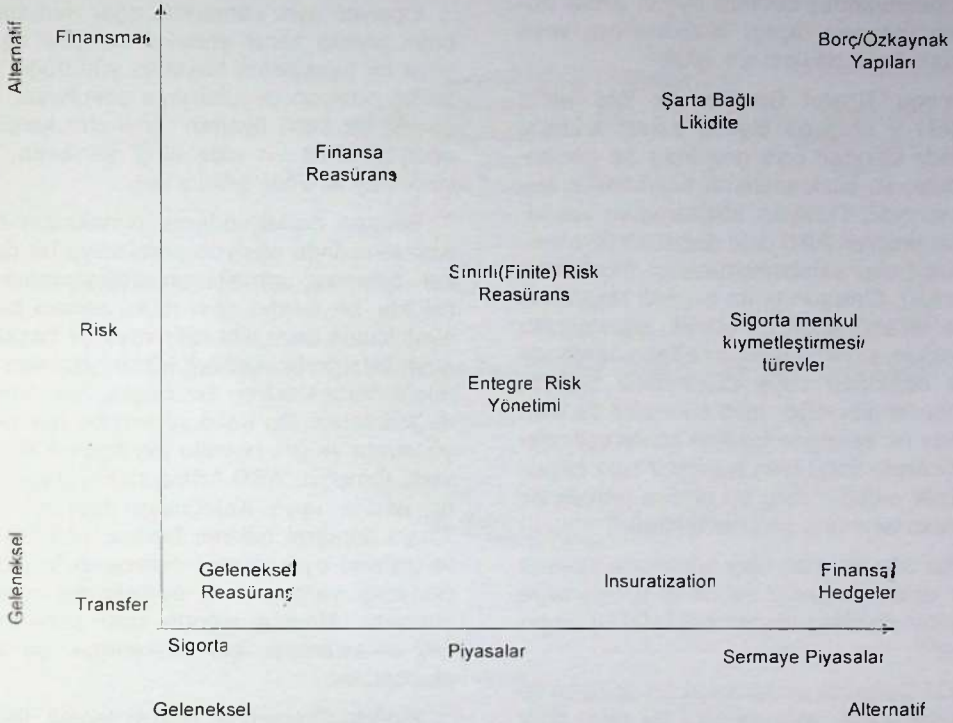
Bugün uygulanmakta olan sermaye piyasası enstrümanları sigorta risklerini kapsam altına alabilmektedir. Bunlar şu şekilde sınıflara ayrılabilir⁽³⁾.

(i) Risk finansmanı enstrümanları: Şarta Bağlı Sermaye.

(ii) Risk transferi enstrümanları: Senet çıkarmak suretiyle sigorta risklerinin menkul kıymetleştirilmesi, sigorta türevleri.

Günümüzde sermaye piyasaları, sigorta şirketlerine sermaye kaybı ve doğal afet riskleri ile ilgili olarak Şarta Bağlı Sermaye Programları diye adlandırılmış programlar yoluyla sınırlı bir sermaye sağlamaktadırlar. Bu işlem yalnızca, şarta bağlı sermaye işleminin sona ermesinden sonra yatırımcılar veya alacaklılara geri ödenen sermaye sağlama konusu

Şekil 1- Risk Transferi ve Finansman Sahası

Kaynak: Munich Re Art Solutions, Risk Transfer to The Capital Markets, 2001, s.5.

ile ilgilenmektedirler. Sigorta riskinin devri değil, sadece ve tamamıyla finansmanı söz konusudur. Risk menkul kıymetleştirme işlemi, yani risklerin ve sermaye piyasası risklerinin, senetler ve türevler üzerinden teminat altına alınması işlemi sadece 1997'den beri sigorta risklerini teminat altına almak için enstrüman olarak geniş düzeyde kullanılmaktadır.

Şekil 1'de sermaye piyasası enstrümanlarının risk devri ve finansman alanlarında sistematik bir şekilde nasıl ele alındığını göstermektedir.

Risk menkul kıymetleştirme ile sigortalayan tarafların geleneksel reasürans işlemlerini desteklemek için yeni bir ilave kapasite ve kaynak olarak sermaye piyasasına erişimine olanak sağlanmaktadır.

Sigorta riskleri diğer yatırım sınıfları ile kar-

şılaştırılabilir olmadıklarından dolayı, sigorta riski senetleri yanında sigorta türevleri Şarta Bağlı Sermaye Programları yanında yatırımcılara kendi yatırımlarının alanlarını genişletme olanağı tanımaktadır.

1- Sigorta Türevleri

Sigorta risklerinin sermaye piyasasına aktarılan ve sigorta riski senetlerinin aksine, azami yükümlülükleri korumak için likidite öncesi nakit sağlama kabiliyetinden yoksun sigorta türevleri, swap veya opsiyon olarak iki şekilde yapılandırılabilir. Böyle bir işlemin temel, (örneğin ABD'deki mülkiyet talepleri hizmetlerinin PCS endeksi veya bir parametrik başlatıcısı olabilir) bir piyasa zararı endeksi, bir doğal felaketten sonra sigorta sektörü içinde oluşan zararları gösterebilir. Bir parametrik başlatıcı, teminatın başlatıcısını, bir doğal afete bağlar ve bu da gerçekleşme de-

recesine bağlı olarak şeffaf kriterlere ve tam olarak tanımlanmış tariflere uygun olmak zordur (deprem ölçeği, rüzgârın hızı veya fırtınadaki hava basıncı v.s. gibi).

Chicago Ticaret Borsası bir kaç yıldır, ABD'deki 9 bölgede piyasa zararı endeksi temelinde standart hale getirilmiş, bir yıla kadar opsiyonlu sözleşmelerin ticaretine aracılık etmektedir. Opsiyon sözleşmeleri vasıtasıyla katılımcılar, ABD'deki doğal afetlere karşı teminat alıp satabilmektedirler (hortumlar, depremler). Opsiyon primi burada reasürans primine tekabül eder. Ek olarak, sigortalayan ve yeniden sigortalayan tarafların üzerinde yatırım bankaları veya düzenleme dışında kalan fonlar gibi diğer mali kurumlar da aynı zamanda bu sektörde faaliyet gösterebilmektedir. Ticarete konu olan hacimler hala nispeten düşük olduğundan, bu piyasa gerçek bir likit piyasa tanımına girememektedir⁽⁴⁾.

Emtia borsalarında olay temelinde türevler taraflar arasında alınıp satılır ve sözleşmeye bağlanırlar. Bunlara tezgâh üstü (OTC) türevler denir⁽⁵⁾.

Bir OTC sigorta swapı veya bir opsiyon ile devir eden taraf, yatırımcılara bir prim öder ve karşılığında da kayıp durumunda tazminat alırlar. Tamamıyla teknik bir noktadan hareketle bu yapı bir standart reasürans veya sigorta sözleşmesine benzetilebilir. Devir alan taraf opsiyon alıcısı olarak hareket eder. Opsiyon satıcısı olarak da aynı zamanda bir yatırımcıdır. Opsiyon satıcısı bir opsiyon primini, bir sigorta primi ile karşılaştırılabilir olan devir alan taraftan önce alabilir (opsiyon alıcısı, bir opsiyon primi alır, "sabit kurlu ödeme"). Opsiyon uygulanabilir ise, veya bir parametrik başlatıcı harekete geçmiş ise, veya mutabık kalınan piyasa zararı endeksi aşılırsa, opsiyon alıcısı sabit nominal tutarı "karşılık" olarak veya "tazminat" olarak alır (dalgalı kur ödemesi)⁽⁶⁾.

Opsiyon alıcısının türevden ödeme yapabilmesi için ilişkili bir kayıp olayının gerçekleşmesine veya bir sigortalanmış faizin delilini sunmasına ihtiyacı yoktur. Burada esas faktör, yalnızca bir parametrik başlatıcının yürürlüğe girdiği veya mutabık kalınan piyasa zarar endeksi seviyesinin aşılmadığı noktada

ödeme yapması asıl belirleyici olmasıdır.

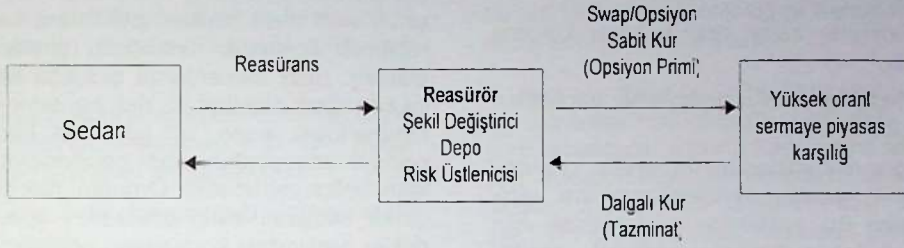
Opsiyon aynı zamanda, eğer mutabık kalınan piyasa zarar endeksi seviyesi aşılsa veya bir parametrik başlatıcı yürürlüğe girse ve opsiyon uygulamaya sokulursa, daha önceki bir sabit fiyattan teminatın karşılığını opsiyon alıcısının elde ettiği şartlarda, bir ikinci olay teminatı şeklini alır.

Benzeri riskler, ödeme olmaksızın bir swap temelinde opsiyon primi veya bir dalgalı kur ödemesi, olmaksızın değiştirilebilir. Bu şekilde, bir tarafın aşırı riziko sahası bir risk sınıfı içinde devir alınabilir veya bir başka risk sınıfı ile sigorta portföyü içinde yer alan veya düşük temsil edilen bir başka risk sınıfı ile değiştirilebilir. Bu daha verimli bir risk portföyü yaratır ve çok boyutlu yayılma etkisine izin verir. Örneğin, ABD fırtına riskini Japon fırtına riskine veya Kaliforniya depremi riskini Tokyo depremi riskine, benzer riziko sahası ve zararın aynı ihtimal derecesini içinde barındırdığı varsayılarak, değiştirmek mümkün olacaktır. Mevcut sigorta riski senetleri bir risk takaslaması için mükemmel bir temel oluştururlar.

Sigorta türevlerinin hukuki temeli, finansal türevler ile ilgili genel kullanım şeklini veren Uluslararası Takaslama ve Türevler Birliği (ISDA) tarafından geliştirilen standart örnek anlaşmalardır.

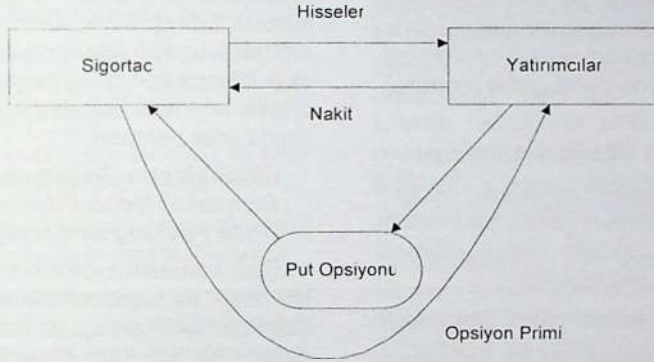
Büyük zararları takip eden süreçte, örneğin bir sermaye ve öz sermaye kaybı berabere bir doğal felaket sonucunda, Şarta Bağlı Sermaye Programları sigorta şirketlerinin imtiyazlı hisse senedi veya fazlalık senetleri (surplus bonds) şeklinde bir sermaye desteğine kavuşmasını sağlarlar. Bu yapı bir öz sermaye girişi veya fazlalık girişi opsiyonunu içermektedir, sedan (opsiyon alıcısı), fazlalık senetleri (surplus bonds) veya imtiyazlı hisse senedi, öz sermaye kaybı ve özel olarak daha önce tanımlanmış olan doğal felaketin tanımlanması durumunda yatırımcılara tercihli hisse veya fazlalık senedi satma hakkını satın almak için bir prim öder. Opsiyon bir doğal felaketin gerçekleşmesinden sonra uygulanabilir. Yatırımcılar, senetleri veya fazlalık senetlerini (surplus bonds) nakit ödeme karşılığında satın alabilirler. Birçok durumda reasürör-

Şekil 2. Sigorta Türevleri: OTC Swap/Opsiyon

Kaynak: Munich Re Solutions, a.g.m. s.8.

Şekil 3. Doğal Felaket Öz Sermaye Yerleştirme Düzeni = Öz Sermaye Girişi

Kaynak: Munich Re Solutions, a.g.m., s.9.

ler de yatırımcı olarak hareket ederler ve bu şekilde ilave ve alternatif sermayeyi yapabilmektedirler⁽⁷⁾.

2- Şarta Bağlı Sermaye Programları

Sigortalayan taraf bir doğal felaketin olması durumunda, yatırımcılara imtiyazlı hisse senedi çıkarma hakkını satın almaktadır (satma opsiyonu).

Hisse satın alma opsiyonu bir nakit ödeme karşılığı uygulanabilir.

Sigorta risk senetlerinin aksine, Şarta Bağlı Sermaye Programlarındaki yatırımcılar kendi sermayelerini sadece bir zarar veya kayıp sonrası sağlamaktadırlar. Bu sermaye, işlemin süresi sona erdiğinde geri ödenir.

Sigorta riski senetlerinin varlığı durumunda, sermaye yatırımcılar tarafından zarar olayı gerçekleşmeden hazır bulundurulur, ser-

maye müşterek vakıf içinde işlemin süresi sırasında ve bir kayıp ve zarar durumunda vakıf mutemedi tarafından yönetilir. Bu, en kötü durumda tamamıyla kaybedilen bir borç toplamı tutarı karşılığı olarak hizmet görür.

3- Entegre Risk Yönetimi

Entegre Risk Yönetimi kavramları genellikle döviz kuru, faiz oranı veya öz sermaye riski gibi finans piyasası riskleri ile sigorta risklerini birleştiren teminatlar olarak anlaşılmaktadır. Bunlar sigorta ve sermaye piyasalarının birbirine yaklaşmasına çok iyi bir örnektir. Entegre risk yönetimi kavramları teminat altına alınan riskin etkisini çeşitlendirerek kullanmakta ve böylece risk transferi ve risk sermaye maliyetini düşürmektedir. Varlıklarda olduğu gibi bilançonun borç tarafındaki risk teminatını da en iyi şekilde kullanmaktadır. Entegre risk yönetimi aşağıdaki amaçları gerçekleştirmeye çalışmaktadır⁽⁸⁾.

(i) "Bottom-Line" bilanço koruması sağlamak.

(ii) Ticarete zarar riskine karşı koruma sağlamak.

(iii) Hedging etkisini dışlayarak, kapasiteyi daha iyi kullanmak.

Entegre risk yaklaşımının amacı, bilançonun her iki tarafını da olası zararlara karşı korumaktır. Bu yaklaşımı desteklemek için ortaya sürülen argümanlar verimlilik kriterleridir (maliyet verimliliği); çeşitli riskler için ayrı yöntemler kullanıldığına, genel toplamda risk koşulları daha fazla artmakta ve "aşırı hedging" etkilerine yol açabilmektedir, ayrıca verimsiz ve fazla pahalı bir risk yönetimine yol açabilmektedir. Risklere bütünsel yaklaşım, daha maliyet azaltıcı ve dolayısıyla daha verimli bir yaklaşımı daha geniş bir temelde getirmektedir⁽⁹⁾.

3-1. Entegre Risk Yönetimi Süreçleri

Entegre risk yönetimi süreçleri; risklerin bölünmesi, risk haritasının çıkarılması, risklerin gruplanması ve risklerin hedge edilmesi olarak 3 şekilde gerçekleşmektedir.

(i) Risklerin Bölünmesi (Risk Stripping)

Toplam risk yönetiminin birinci aşamasında, toplam risk koşulları indirgenerek tüm (izole) risk pozisyonlarının detaylı bir tablosu ortaya konulmaya çalışılmaktadır (izole edilmiş risk tablosu). Tek tek risklerin ölçümü, risklerin bölünmesinin diğer bir kısmını oluşturur, bu da bir bulmacanın tek tek parçalarına ayrılmasına benzetilebilmektedir. Takip eden aşamalarda bu indirgeme sayesinde, seçilmiş risklerin yeniden bir araya getirilmesinin ve aynı zamanda şirketin içerisinde riskin daha fazla yayılabilmesinin temeli oluşturulmuş olmaktadır⁽¹⁰⁾.

(ii) Risk Haritasının Çıkarılması (Risk Mapping)

İkinci aşama, ilk aşamadaki tüm şirket risklerinin anlaşılır biçimde tanımlanmış olması üzerine kuruludur. Çeşitli risk kategorilerinin arasındaki bağımlılıklar analiz edilmektedir (örneğin korelasyon analizi gibi). Bir kurumun risk durumunun tam bir tanımı ancak tüm risk pozisyonlarının arasındaki ilişki-

lerin detaylı bir analizi ile elde edilebilmektedir. Bu adım, risklerin birbirleri ile ilişki içerisinde iken nasıl hareket ettiklerine karar verebilmek açısından önemlidir (çeşitlendirme etkileri). Bazı zamanlarda oldukça kapsamlı ve karmaşık olabilen bu risk haritasının çıkarılmasındaki amaç, bir kurumun kendi risk pozisyonları içindeki olası çeşitlendirme etkilerini belirleyebilmektir. Örneğin, risk çeşitlendirme etkilerini ayırt edebilmek için, çeşitli riskler arasındaki korelasyon etkilerinin yapısına dikkat edilmelidir. Sonuç olarak, sadece bağımlılık etkilerinin yapısı değil, aynı zamanda ilişkili olmayan risklerin tanımlanması da entegre risk yönetiminin ileri evreleri için oldukça önemli bilgiler sağlamaktadır. Bu alt sürecin ürünü, bir kurumun tüm riskleri arasındaki karşılıklı ilişkileri açığa çıkaran ve her şeyi ihtiva eden bir entegre risk çözümünün ortaya konması için temel oluşturan bir resimdir (risk haritası)⁽¹¹⁾.

(iii) Risklerin Gruplanması ve Risklerin Hedge Edilmesi (Risk Packing and Hedging)

Risk haritasının çıkarılması gibi bazen çok karmaşık ve kapsamlı olabilen bir işlemi gerçekleştirmekte amaç, bir kurumun toplam risk durumuyla ilgili tüm olası (risk maliyetleriyle ilişkili olan) çeşitlendirme etkilerini tanımlamak ve bunlardan faydalanmaktır. Böylece, maliyet açısından belli -ideal anlamda ilişkili olmayan ya da negatif ilişkili olan risklerin risk gruplarına ayrılması ve daha sonra bunların da portföyde halihazırda var olan çeşitlendirme etkileri doğrultusunda bir bütün halinde uygun yöntemlerle oluşabilecek zararlara karşı önceden güvence altına alınmasıdır (risk hedging). Değişik risk gruplarının eş zamanlı olarak dikkate alınması ve belli risklerin risk gruplarının içerisine konulması homojen bir yaklaşım olarak yanlış bir şekilde yorumlanabilse de bu bir kurumun en fazla değişkenlik gösteren risk kategorilerinin o ya da bu şekilde entegre bir yaklaşım gerektiren şirketin mali durumu üzerinde bir etkisinin olacağı fikri ile yapılmaktadır. Riskin hedge edilmesi aşamasında uygulanacak risk politikası ölçütleri, ilk risk pozisyonu ile karşılaştırıldığında sola doğru yer değiştiren ve sıkıştırılmış bir risk maliyeti dağılımına yol açmaktadır. Ne

var ki, yap bozun parçalarının tek tek kendi içlerindeki dağılımları, değişmeden kalmaktadır. Entegre risk yönetiminin kesin etkisi, risk maliyetinin denetimi ile analiz edilip ölçülebilmesidir⁽¹²⁾.

Sermaye piyasası alternatiflerini risk transfer ve yönetiminde kullanan şirketlerin aşağıda yer alan faydaları sağlamaktadır⁽¹³⁾.

(i) Finansal ve operasyonel risklerin daha iyi kavranması.

(ii) Bir risk portföyünün daha iyi bir şekilde dengelenebilmesi.

(iii) Sigorta kapsamına girmeyen risklerin karşılanabilmesi olasılığının artması ve aşırı sigorta ya da aşırı hedgingin azalması.

(iv) Kazançta beklenmedik durumlarla, felaketlerle karşılaşma olasılığı azaltılarak kazanç istikrarının geliştirilmesi.

(v) Fiyatlama ve verimlilik avantajı ile çapraz ürünleri daha fazla birleştirme şansı.

(vi) Sermaye verimliliğinin artırılabilmesi, sermaye ve risk maliyetinin azaltılabilmesi.

(vii) Maliyetlerin azaltılması, yönetsel verimliliğin artırılması ve kalan riskler için hasar denetim mekanizmalarının uygulanması.

Bir şirketin riskleri birleştirmesini ve onları bir portföy temelinde ele almasını sağlayan bir süreç, daha fazla özen gösterileceği için (örneğin riskin tüm kaynaklarının tanımlanması, bunların bilançoda, nakit akım tablosunda etkilerinin gösterilmesi gibi) daha iyi bir iç bakış sağlayacaktır. Sonuçta ortaya çıkan finansal manzara, daha şeffaf olacak ve şirket içinde daha kolay anlaşılacaktır. İşletme risk yönetimi süreci aynı zamanda tüm olası portföy kayıplarını dengelemek açısından da bir olanaktır. Birçok risk birbiriyle çeşitli yollarla ilişkili olduğundan, risklerin bileşimi portföyün mantıklı bir şekilde dengelenmesi için daha fazla şans getirecektir.

İşletme risk yönetimi programı bir şirketin operasyonlarında bilerek ya da bilmeyerek portföy risk etkilerinin avantajından faydalanmaktadır. Çoklu riskler birlikte değerlendirildiğinde, daha öncesinde sigorta kapsamında olmayan risklerin sigorta kapsamına gir-

mesini sağlayabilmektedirler. Korelasyonların etkileşimleri ve bileşik olasılıkların kullanımı, bu risklerin hasar olasılığını kabul edilebilir düzeylere çekebilmektedir.

Aynı şey daha geniş bir kapsamda işletme risk yönetimi risk konsolidasyonunda da geçerli olmaktadır. Sigorta kapsamına alınmayan risklerin kapsama alınması, felaketlerin oluşturduğu finansal kayıpların azaltılmasına yardımcı olabilmektedir. Risklerin birleşik bir temelde yönetimi, aynı zamanda yatay ya da dikey "kapsam boşlukları"ni azaltır ve kazançlarda sürprizleri getirebilmektedir. Aynı teknikler ile aşkın sigorta ya aşırı hedgingde, ya da diğer türde finansal aşırı yükümlülüklerde şirket kaynaklarının boşuna harcanması engellenebilmektedir. Teminatın kesinliği, özellikle bir çok yılı kapsayan zaman dilimlerinde, daha fazla kazanç istikrarı getirebilir ve ampirik olarak da pazar değerlemelerinde önemli ölçüde pozitif bir etkisinin olduğu gösterilmiştir. Bu da, toplamda risk yönetimi için daha az sermayenin ayrılması yeterli olur.

Kapsam dışı olan riskleri kapsama alanı, kapsam boşluklarını gideren ve kazanç istikrarını arttıran her mekanizma, daha fazla değerlendirilmeyi ve daha düşük sermaye maliyetini getirir. Bununla beraber, hem sermayenin hem de riskin etkin yönetimini birlikte sağlayan bir süreç, marjinal faydalar sağlayabilmektedir. Bir çok şirkette finans genel müdürünün sorumluluğunda olan sermaye yönetimi, sermayenin maliyetini azaltmak için bilançonun kullanımının, iltimasın ve likiditenin uygun yöntemlerini bulmaya odaklanırken, bu süreç genelde risk yönetiminden ayrı bir şekilde gerçekleşmektedir. Risk yönetiminde amaç şirketi korumak amacıyla sermaye kaynaklarının uygun kullanımı olduğundan, bu ikisi arasında işletme risk yönetimi programının güçlendirebileceği yakın bir ilişki olmalıdır. Konsolidasyon yapılması teorik bir bakış açısından ele alındığında, korelasyonlara ve birleşik olasılıklara dayanarak, maliyet tasarrufları sağlanabilir: Portföy risklerinin karşılanmasının maliyetleri, teorik olarak tek tek risklerin karşılanmasının maliyetlerinden daha düşüktür. Teminat artan "depo" yaklaşımının özelliklerinin arasında bulunan

verimsizlikler, özellikle eğer bir programın tüm ya da önemli kısımları tek bir kapasite sağlayanla merkezileştirilirse (tek bir sağlayıcı ile merkezileştirilen teminat potansiyel olarak kredi yoğunlaşması ile ilgili meseleleri gündeme getirebilmesine rağmen, aynı zamanda hassas şirket bilgilerinin daha fazla kurumla paylaşılmasının önüne geçer) azaltılabilir ya da ortadan kaldırılabilmektedir⁽¹⁴⁾.

Rekabetçi bir bakış açısından, risklerin konsolide biçimde etkin biçimde tanımlayıp yönetebilen bir şirket, kendi olası hasarlarının farkında olmayanlarla karşılaştırıldığında bir üstünlük elde edebilmektedir. İşletme risk yönetimi programını dikkate alan bir şirket, gerçekleştirilebilir maliyetlerin ve faydaların gerçekte olup olmadığına ve şunları içeren önemli dezavantajların olup olmadığına karar vermelidir. Maliyette gerçekte olan azalmalara ilişkin kesinsizlik; kurumsal ve yapısal engellerin fazla olması; riskin entegre bir temelde ölçülmesi ile ilgili zorluklar; karşı tarafın yoğunlaşmış kredi riskinin artması.

4- Sonuç

Sigortacılık teorisinde birbiri ile ilişkisi olmayan iki hasarın sigortalanma maliyetinin, her birinin ayrı olarak koruma altına alınmasından daha ucuz olması gerekirken, pazardaki sektörlerde arz ve talep ile belirlenen gerçek koşullarda bu türden maliyet tasarrufları sağlamak sık sık mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla en temel işletme risk yönetimi argümanlarından biri geçersizleşmektedir. Ayrıca, şirketler genelde kendi risk yönetimi fonksiyonlarını ve tek tek iş birimlerindeki risk fonksiyonlarını birleştirmek konusunda kurumsal engellerle karşılaşmaktadırlar. Gelecekte olarak finansal riskleri merkezi hazine birimi aracılığıyla ve sigorta risklerini ayrı bir sigorta birimiyle, operasyon risklerini de tek tek işletme birimleri ile yönetmiş olanlar, risk yönetimi etkinliklerinin konsolide edilmesini zor bulabilmektedirler.

Yararlı ve geçerli olabilmesi için, bir programın bir kerelik maliyetleri artan iyi risk alt yapısı ve risk verileri ile uygun şekilde desteklenmesi gerekmektedir. Aslında bazı firmalar için risk birimlerinin birleştirilmesinden doğacak politik, finansal ve teknik maliyetler,

yönetimsel verimliliklerin ve maliyet tasarruflarının önüne geçebilmektedirler. Birbiri ile kıyaslanamayan –aynı havuzda toplanmayacak- risklerin konsolide bir temelde ölçümü kapsamlı bir iştir ve şirketin belli matematiksel ve istatistiksel varsayımları aşırı ölçüde kullanmasına yol açabilmektedir. Uyumlu bir şekilde risklerin belirlenebilmesi için uygun ölçümlerin geliştirilmesi, tek tek risk faktörleri kendilerine özgü biçimlerde hareket edebileceği ve bunların arasındaki korelasyonlar istikrarsız olabileceği için oldukça karmaşık bir süreçtir. Ölçüm ve izleyen bir araya getirme işi, duyarlılık analizi, riske eşit olası zararlar, nakit akımı değişkenliği, işletme katma değer analizi, sermayeye riske uyarlanmış getiri, iç ve endüstri referans performansı, riske maruz değer, riske maruz kazançlar, ve benzeri türde araçlara dayalı ölçümlerin yapılmasını gerektirebilmektedir.

Aynı zamanda iyi niyet, fikri mülkiyet ve itibar gibi elle tutulur olmayan varlıkların değerine de karar verilmelidir. Ölçüm süreci dolayısıyla oldukça zorlayıcı olabilmektedir. Ayrıca, birleşik bir programı oluşturabilecek araçların sayısı oldukça sınırlıdır. Belki de sadece çoğu iyi kredi derecelerine sahip olan belli finans devleri finansal ve sigorta risklerinin geniş bir yelpesini koruma altına almasına sahiptir. Böylesi bir aracıyı kullanan taraf yoğunlaşmış kredi riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Risk temelde, finansal/sigorta/operasyonel olası zararlardan kredi zararlarına doğru kaymaktadır ve bazı şirketler açısından bu durum, standart çeşitlendirme tercihlerine ters gelebilmektedir. Bu nedenle bir şirketin işletme risk programı geliştirmeden önce, tüm avantajları, dezavantajları, ilgili maliyetleri ve faydaları son derece dikkatli bir biçimde gözden geçirmesi gerekmektedir.

Ülkemiz sigorta şirketlerinin, batılı ülkelerde uzun zamandan bu yana uygulanmakta olan sigortacılıkta yeni ürün, yöntemler ve uygulamalar konusunda yeterli bir deneyime sahip olmadıklarını söyleyebiliriz. Yeni ürünlerin önemli bir bölümü türev niteliğinde olmasıyla özellikle vadeli işlem piyasalarına ilişkin yasal düzenlemeler eksikliği nedeniyle bu alandaki uygulamanın zaman alacağı belirtilmelidir.

Kaynakça

- K. Froot, The Financing of Catastrophic Risk, Chicago: University of Chicago Press, 1999.

- Munich Re Art Solutions, Risk Transfer to The Capital Markets: Using The Capital Markets in Insurance Risk Management, 2001.

- R. McDonald, Derivatives Markets, Boston: Addison Wesley, 2003.

- NA Doherty: Integrated Risk Management, McGraw-Hill, New York, 2000.

- Dr. Andreas Müller, Munich Re Art Solutions, Integrated Risk Management, Munich, 2001.

- Erik Banks, ART: Integrated Risk Management Through Insurance, Reinsurance and the Capital Markets, John Wiley & Sons, Ltd, 2003.

- Cf. Milligan, Amanda: Risk Mapping a New Path to Risk Financing Options in: Business Insurance, November 23, 1998.

Dipnotlar

1) Munich Re Art Solutions, Risk Transfer to The Capital Markets: Using The Capital Markets in Insurance Risk Management, 2001, p.3.

2) K. Froot, The Financing of Catastrophic Risk, Chicago: University of Chicago Press, 1999, p.35.

3) Munich Re Art Solutions, Risk Transfer to The Capital Markets, 2001, s.5.

4) Munich Re Art Solutions, Risk Transfer to The Capital Markets in Insurance Risk Management, Munich, 2001, p.7.

5) R. McDonald, Derivatives Markets, Boston: Addison Wesley, 2003, p.17.

6) Christopher L. Culp, Alternative Risk Transfer, USA, p.13.

7) a.g.m., s.9.

8) Munich Re Art Solutions, Finite Risk Reinsurance and Risk Transfer to the Capital markets: A Complement to Traditional Reinsurance, 2000, p.10.

9) NA Doherty: Integrated Risk Management, McGraw-Hill, New York, 2000, p.56.

10) Cf. Milligan, Amanda: Risk Mapping a New Path to Risk Financing Options in: Business Insurance, November 23, 1998, p.2.

11) Cf. Swiss Reinsurance Company (ed.): Rethinking Risk Financing, Zürich 1996, p.20.

12) Dr. Andreas Müller, Munich Re Art Solutions, Integrated Risk Management, Munich, p.15.

13) Erik Banks, ART: Integrated Risk Management Through Insurance, Reinsurance and the Capital Markets, John Wiley & Sons, Ltd, 2003, p.177.

14) Erik Banks, a.g.e., p.34.

İnceleme

YRD. DOÇ. DR. H. NACİ BAYRAÇ

Osmangazi Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi

DR. FÜSUN YENİLMEZ

Osmangazi Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Türkiye ve AB Tarım Sektörlerinin Karşılaştırması

Türkiye ve AB'de tarım; istihdama katkısı, tarımsal sanayiye hammadde sağlaması, insanların besin ihtiyaçlarını karşılaması yanında, üretilen tarımsal ürünlerin ihraç edilmesi gibi nedenlerle, ekonomik ve sosyal açıdan stratejik bir sektör konumundadır.

Türk tarımının Ortak Tarım Politikası'na uyumunda beklenen gelişme sağlanamamıştır. Bunun sebebi, finansman sorununu ve iki tarafın tarım sektörünün yapısal, sosyal ve ekonomik açıdan gösterdiği farklılıklardır. Bu nedenle bu çalışmada, Türkiye ile AB'nin tarımsal yapı, girdi kullanımı, bitkisel ve hayvansal üretim düzeyleri ile tarım politikalarındaki farklılıklar ele alınmıştır.

1- TÜRKİYE VE AB'DE TARIM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİDEKİ ÖNEMİ

Tarım sektörü, Türkiye ve AB ülkelerinin de dahil olduğu bir çok ülkede; nüfusun gıda maddeleri gereksinimini karşılaması, tarıma dayalı sanayinin hammadde kaynağını oluşturması, belli bir kesime istihdam olanağı sağlaması, dışa bağımlılığın önlenmesi ve ödemeler dengesi üzerinde etkilerinin olması nedeniyle, ekonomide önemli bir sektör olma özelliğini korumaktadır.

Tablo 1'de yer alan, tarımın ekonomideki önemini ortaya koyan başlıca göstergelerde, hem Türkiye ve AB geneli açısından hem de, AB ülkelerinin kendi aralarında da bazı farklılıklar olduğu görülmektedir (Olgun-Işın, 1999, 76).

Türkiye'nin 1984 yılında GSMH'da tarımın payı % 17,7 iken, 2001 yılında % 14'e, 2003 yılında da %12,4'e gerilemiştir. AB'de 1962 yılında GSMH'da tarımın payı % 11'den,

2001 yılında % 1,9'a düşmüştür (TOBB, 2003, 126).

Bu oranın Türkiye'de yüksek olması, tarımın günümüzde de önemini koruduğunu, AB'de azalması ise, tarımın giderek önemsiz hale geldiğini göstermektedir. Ancak; AB'de tarımın AB bütçesi ve mevzuatının yaklaşık yarısından fazlasını kapsamaması nedeniyle, tarım halen önemli bir sektör olma niteliğini sürdürmektedir.

Türkiye ve AB üyeleri ekonomilerinde tarımın payı Tablo 2'de gösterilmiştir. 1998 yılında Türkiye'de tarım sektörü GSMH'dan % 17, ihracattan % 10 ve ithalattan da % 4,6 oranında pay almıştır. 2003 yılına gelindiğinde ise, Türkiye'de tarım sektörünün GSMH'ya katkısının % 12,6'ya, ihracattaki payı % 5,2'ye, ithalattaki payı % 3,7'ye düşmüştür.

Tablo 1: Türkiye ve AB'deki Bazı Göstergelerin Karşılaştırılması (2001)

GÖSTERGELER	TÜRKİYE	AVRUPA BİRLİĞİ
Toplam Tarım Alanı (1000 Ha.)	27.000	134.261
Toplam İşletme Sayısı (1000 Adet)	4.106	7.370
Ortalama İşletme Büyüklüğü (Ha.)	5,9	17,4
Toplam Nüfus (Milyon)	68	377
Tarım Nüfusu (Milyon)	20	15,6
Tarımda İstihdam (Milyon)	9,4	7,4
Toplam İstihdamda Tarımın Payı (%)	39	5
GSMH Tarımın Payı (%)	14	1,9
İhracatta Tarımın Payı (%)	7,83	7,5
İthalatta Tarımın Payı (%)	4,18	10,5

Kaynak: <http://www.tarim.gov.tr/arayuz/1/icerik.asp?fl=uretim/istatistikler/istatistikler.htm> (Erişim Tarihi: 16.02.2004)

AB ülkeleri arasında GSMH, toplam ihracat ve ithalat açısından tarım sektörünün payı Yunanistan'da en yüksek, İsveç'te ise, en düşük olmuştur. Tarım sektörü GSMH'dan Yunanistan'da % 5,8, İsveç'te % 0,4, ihracatta Yunanistan'da % 27,9, İsveç'te % 2,3, ithalatta ise, Yunanistan'da % 13,9 ve İsveç'te % 6,6 oranında pay almaktadır.

Türkiye'de tarımda çalışanların sayısı 15 üyeli Toplulukta tarımda çalışanların sayısından fazla ve tarım sektöründe aktif nüfusu en çok olan ülkedir. AB üyeleri arasında, tarım sektöründe en fazla aktif nüfus Yunanistan'da ve en az aktif nüfus ise İngiltere'de yer almaktadır. Türkiye'de tarımda istihdam edilen nüfusun aktif nüfus içindeki payı 1998 yılında % 43 iken, bu oran azalarak 2003 yılında % 33,9 olmuştur (TOBB, 2003, 120).

Türkiye'de 1998 yılından 2003'e kadar geçen 5 yıllık süre içerisinde, Tablo 2'de ele alınan ekonomik göstergeler açısından tarım sektörünün payı azalmakla birlikte, halen önemini korumaya devam ettiği görülmektedir.

Türk tarımındaki işgücü verimliliği, sanayileşmiş ülkelere göre dört ile on dört kat daha azdır. Bu sebeple Türkiye'de, tarım sektöründe işgücü verimliliğini artırıcı ve tarımsal nüfusun şehirlere göçünü önleyici acil tedbirleri, vakit geçirmeden yürürlüğe koymak gerekir (Karluk, 2002, 192).

2- TÜRKİYE VE AB'DE TARIM SEKTÖRÜNDEKİ FARKLILIKLAR

Bu bölümde Türkiye ve AB'nin, tarımsal yapı, girdi kullanım düzeyi, bitkisel ve hay-

vansal üretim ve tarım politikaları açısından farklılıkları ele alınmaktadır.

2- 1. Türkiye ve AB Ülkelerinin Tarımsal Yapısındaki Farklılıklar

Türkiye ve AB ülkeleri arasında arazinin cinsine göre, ortalama tarımsal işletme büyüklüğü ile arazi mülkiyet ve tasarruf şekilleri açısından karşılaştırıldığında aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Arazinin cinsine göre dağılımına bakıldığında, Türkiye'nin tek başına AB karşısında önemli bir tarım arazisi varlığına sahip olduğu görülmektedir. 2001 yılı verilerine göre, Türkiye topraklarının % 34,4'ünü tarım arazisi oluşturmakta ve bunun % 69'unu ekilen tarla arazisi ve % 18,9'unu da nadas alanı olmak üzere % 87,9'unu işlenen tarım arazileri, % 3'ünü sebze bahçeleri, % 2'sini bağ, % 4,9'unu meyve ve % 2,2'sini de zeytin ağaçlarının kapladığı alan oluşturmaktadır.

Türkiye'de ekilen ve nadasa bırakılan tarla arazisinin tamamı üretken tarıma elverişli değildir. Çünkü bu alanların bir kısmı özellikle 1948-1956 yılları arasında, traktör sayısının hızla artması sonucu, çayır mera alanlarının aleyhine olarak genişleyen tarla arazileri olup, engebeli ve meyilleri yüksek arazilerdir.

1-4. sınıf arazilerde, 1.5 milyon hektar alanda orman ve fundalık yer alırken, orman ve mera olması gereken 6.1 milyon hektar alan uygun olmamasına rağmen tarıma açılmıştır. 1-4. sınıf tarıma elverişli alanların bir kısmı tarım dışı amaçlarla şehirleşme ve endüstrileşme için kullanılmaktadır. Sanayi ve

Tablo 2: Türkiye ve AB Ülkelerinde Tarımın Ülke Ekonomisindeki Payının Çeşitli Göstergeler Açısından Karşılaştırılması (1998)

Ülkeler	Tarımın GSMH İçindeki Payı (%)	Tarımın İhracat İçindeki Payı (%)	Tarımın İthalat İçindeki Payı (%)	Tarımda İstihdam Edilen Nüfusun Aktif Nüfus İçindeki Payı (%)
Almanya	0,8	5,3	9,5	2,8
Fransa	1,8	12,5	8,8	4,4
İtalya	2,5	6,8	11,2	6,4
Belçika	1,0	10,9	10,7	2,2
Lüksemburg	0,6	10,9	10,7	2,9
Hollanda	2,5	19,8	11,8	3,5
İngiltere	0,5	6,3	9,3	1,7
İrlanda	2,7	12,4	7,9	10,9
Danimarka	1,8	20,0	10,7	3,7
Yunanistan	5,8	27,4	13,9	17,7
İspanya	3,0	14,7	9,8	7,9
Portekiz	1,9	6,2	11,7	13,7
İsveç	0,4	2,3	6,6	3,1
Avusturya	0,9	5,1	6,9	6,5
Finlandiya	0,6	3,1	7,1	7,1
AB	1,5	7,0	7,7	4,7
Türkiye	17,0	10,0	4,6	43,0

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler (2001), The Agricultural Situation in the European Union Report (1999).

Ticaret Bakanlığı'nın Organize ve Küçük Sanayi siteleri kurulmasına tahsis ettiği alanların % 62'sini, 1-4. sınıf araziler oluşturmaktadır (TCZB, 2001, 7).

AB ülkelerinde ise; genel olarak yüzölçümlerinin % 26.4'ü tarım arazisine, % 17.7'si de çayır ve mera alanlarına ayrılmıştır. Ülke bazında Tablo 3'deki rakamlar incelenecek olursa, tarım arazilerinin toplam yüzölçümleri içinde en fazla pay aldığı ülkeler sırasıyla Danimarka (% 53.4), İtalya (% 37.9) ve İspanya (% 36.6)'dır. Toplam yüzölçümü içinde tarım arazilerinin en düşük pay aldığı ülke % 6.1 ile İsveç'tir. Çayır mera alanlarının toplam yüzölçümleri içinde en fazla pay aldığı ülkeler ise, sırasıyla İrlanda (% 47.5). İngiltere (% 46.3) ve Yunanistan (% 39.0)'dır. Türkiye'nin tarım alanları AB'deki tarım alanlarının % 20'si kadardır (Eraktan, 2001, 78).

Ortalama tarımsal işletme büyüklüğü açısından Tablo 4'deki rakamlar incelendiğinde, 1991 yılı verilerine göre Türkiye'de 4.068.432 adet tarım işletmesi 23.451.099 hektar alanda faaliyet yapmakta ve işletme başına 5.8 hektar arazi düşmektedir.

Bu veriler, 1990'lı yıllarda Türkiye'de var olan küçük işletme tipinin yanı sıra, toprak dağılımında da dengesiz bir yapının söz konusu olduğunu göstermektedir. İşletmelerde uzmanlaşma yaygın olmayıp, genelde bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte yapıldığı karma işletme tipi ağırlıklı olarak görülmekte ve bunların da büyük bir çoğunluğunu aile tipi işletmeler oluşturmaktadır.

Mevcut Miras Kanunu nedeniyle işletmelerin parçalanması ve giderek küçülmesi halen devam etmektedir. Kırsal alandaki yoğun nüfus artışı ve yasal yetersizlikler parçalanmayı teşvik etmektedir.

2001 yılında ise, 3 075 516 adet tarım işletmesi 184.329.490 hektar alanda faaliyet göstermekte ve bu durumda işletme başına 59.9 hektar arazi düştüğü görülmektedir.

Tarım işletmelerinin büyüklüğü modernizasyon, gübre, sulama gibi faktörlerin yanı sıra, üretim kapasitesini yakından ilgilendirmektedir. Tarım işletmelerinin küçülmesi, önemli ölçüde ölçek ekonomisi problemlerine neden olmaktadır. Veri teknoloji altında, üretimin artması halinde ortalama maliyetlerin

Tablo 3: AB Ülkelerinde Arazinin Cinsine Göre Dağılımı (2000 Yılı)

Ülkeler	Toplam Yüzölçümü (1000 ha) 1	Tarım Arazisi (1000 ha) 2	Oran (%) (2/1)	Çayır, Mera Arazisi (1000 ha) 3	Oran (%) (3/1)
Almanya	35.703	12.038	33.7	4.975	13.9
Fransa	55.150	19.515	35.4	10.385	18.8
İtalya	30.134	11.422	37.9	4.846	16.1
Bel- Lük.	3.312	834	25.2	687	20.7
Hollanda	4.153	949	22.9	1.018	24.5
İngiltere	24.291	5.968	24.6	11.251	46.3
İrlanda	7.027	1.079	15.4	3.339	47.5
Danimarka	4.309	2.302	53.4	342	7.9
Yunanistan	13.196	3.870	29.3	5.150	39.0
İspanya	50.559	18.530	36.6	11.450	22.6
Portekiz	9.198	2.705	29.4	1.437	15.6
İsveç	44.996	2.747	6.1	488	1.1
Avusturya	8.386	1.479	17.6	1.940	23.1
Finlandiya	33.815	2.177	6.4	95	0.3
AB	324.269	85.615	26.4	57.403	17.7
Türkiye	77.482	26.672	34.4	12.378	16.0

Kaynak: www.fao.org, Erişim Tarihi: 12.06.2004

düşmesi durumunu ifade eden ölçek ekonomileri, tarım işletmelerinin küçülmesi ile giderek önemini kaybetmekte ve üretim azalan verimlere doğru yönelmektedir.

AB'de 1997 yılı verilerine göre, mevcut tarım işletmesi sayısı 6.954.300 adet, buna karşılık ekilen alan 128.691.000 hektardır. Bu durumda işletme başına düşen arazi genişliği 18,5 hektardır.

AB ülkelerinin kendi aralarında da, tarım işletmelerinin büyüklüğü açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. İşletme başına düşen arazi miktarının en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla İngiltere, Lüksemburg ve Fransa, en düşük olduğu ülkeler ise Yunanistan, İtalya ve Portekiz'dir. İşletme başına düşen arazi miktarı İngiltere'de 69.3 hektar, Lüksemburg'da 42.5 hektar, Fransa'da 41.7 hektardır. Buna karşılık işletme başına Yunanistan'da 4.3 hektar, İtalya'da 6.4 hektar ve Portekiz'de 9.2 hektar arazi düşmektedir.

AB ülkelerinden sadece Yunanistan'da, işletme başına düşen arazi varlığının Türkiye'ye oranla daha az olduğu görülmektedir.

Birliğe üye ülkelerde tarımsal işletme sayısı zaman içerisinde azaltılarak ortalama ta-

rımsal işletme genişliği artırılmaya çalışılırken, Türkiye'de son tarım sayımına kadar geçen sürede işletme sayısında artış görülmele birlikte parçalanma nedeniyle, işletme genişliği sürekli azalmaktadır. AB'de ortalama işletme büyüklüğü 16.4 hektar ile Türkiye'nin 2.8 katı büyüklüğe sahiptir (Soydemir, 2004, 33).

Tarımsal yapının diğer bir göstergesi olan arazi tasarruf şekilleri açısından da AB ve Türkiye arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Tablo 5'de kiralık arazi tasarruf şeklinin AB'nde Türkiye'ye oranla daha yaygın olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye'de mülk arazi tasarruf şekli AB'den daha yaygındır.

Ayrıca, AB'de miras yolu ile tarım arazilerinin bölünmesine izin verilmediği düşünüldürse, arazilerin herhangi bir miras olayında bütün olarak tarımsal amaçlı işletilebilmesi için kiraya verildiği görüşü ileri sürülebilir. Türkiye'de ise, tam tersi bir durum olduğu bilinmektedir. Kiracılık ve ortaklık konusundaki yasal düzenlemeler iyi işlemediği gibi, miras yolu ile arazinin giderek küçülmesi söz konusudur.

1991 tarım sayımı sonuçları incelendiğinde, Türkiye'de tarım işletmelerinde çok par-

Tablo 4: Türkiye ve AB Ülkelerinde Çeşitli İşletme Büyüklük Gruplarındaki Tarım İşletmeleri ve Ekilen Alanlar

	Türkiye 1991	Türkiye 1991	Türkiye 2001	Türkiye 2001	AB 1997	AB 1997
İşletme Büyüklüğü (Hektar)	İşletme Sayısı (1000 Ad.)	Ekilen Alan (1000 Hek.)	İşletme Sayısı (1000 Ad.)	Ekilen Alan (1000 Hek.)	İşletme Sayısı (1000 Ad.)	Ekilen Alan (1000 Hek.)
0-5	2.761,4	5.188,9	177.893	481.605	3.866,9	7.008
5-10	713,3	4.675,1	290.327	1.951.672	929,2	6.523
10-20	383,3	4.921,7	539.507	7.374.515	757,7	10.706
20-50	173,8	4.648,7	950.539	29.523.341	802,0	25.459
>50	36,8	4.016,7	559.999	38.123.216	598,5	78.995
Toplam	4.068,4	23.451,1	3.021.190	184.329.487	6.954,3	128.691

Kaynak: D.İ.E. 1991 Genel Tarım Sayımı (1994), D.İ.E. 2001 Genel Tarım Sayımı (2004), The Agricultural Situation in the European Union Report (1999).

çalılığın hakim olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim tarım işletmelerinin % 44,3'ü 1-3 , % 22,8'i 4-5, % 19,2'si 6-9, % 8,9'u 10-14, % 5,8'i de 15 ve daha fazla sayıda arazi parçasına sahiptir. Türkiye'de tarım arazilerinin parça sayısının artması ve ortalama büyüklüklerin küçülmesi, rasyonel girdi kullanımı ve makineleşmeyi önleyerek verim artışına engel olmaktadır.

Tablo 6'da, Türkiye'de arazi mülkiyet ve tasarruf şekli ile ilgili veriler yer almaktadır. Türkiye tarım işletmelerinde arazinin doğrudan sahibi tarafından işletilmesi en yaygın işletmecilik şeklidir. 1991 tarım sayımına göre, yalnız kendi arazisini işleten işletmeler % 92,57, dışarıdan arazi tutup dışarıya arazi vermeyen işletmeler % 5,78, yalnız kiracılıkla arazi işleten işletmeler % 1,18, yalnız ortakçılık ile arazi işleten işletmeler % 0,31, diğer şekilde arazi işleten işletmeler % 0,11, iki ya da daha fazla tasarruf şekli ile arazi işleten işletmeler ise % 0,05 dolayındadır.

Bu işletmelerde sermaye yetersiz, tarımsal teknoloji seviyesi düşük ve fazla işgücü kullanımı vardır. Dolayısıyla, tarımsal verim düşük ve buna bağlı olarak çiftçi gelirleri yetersizdir. Bu durum, tarımın ulusal gelire katkısını azaltmaktadır. Ekonomik üretim yapmaya uygun olmayan ölçekte gerçekleştirilen üretim sonucuna bağlı olarak, piyasa ilişkileri zayıftır. İçe dönük ve fakir bir tarım kesimi varlığını devam ettirmektedir (Karlık, 2002, 197).

Sonuç olarak AB'de tarım politikalarının sağlıklı yönlendirilmesine katkı sağlayan tarım alanı, üretici ve hayvan gibi unsurları kapsayan kayıt sistemi konusunda sorun yaşanmamaktadır. Bu durum, politikaların sonuçlarının izlenmesini ve yeni yönelimlere gidilmesini kolaylaştırmaktadır. Ancak Türkiye'de belirtilen konuya yönelik sağlıklı kayıt sistemi konusunda sorunlar mevcuttur. Üstelik tapu ve kadastro faaliyetleri konusunda çeşitli noksanlıklar bulunmaktadır. Bu konudaki noksanlıkların giderilmesi amacıyla ülkede Çiftçi Kayıt Sistemi Projesi'nin hayata geçirilmiş olması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Sayın, 2003, 127).

2- 2. Türkiye ve AB Ülkelerinde Girdi Kullanım Düzeyindeki Farklılıklar

Türkiye ile AB ülkelerinde gübre kullanımı, tarımsal mekanizasyon ve sulama konularında aşağıdaki farklılıklar bulunmaktadır.

i) Gübre Kullanımı

Bitkisel üretimde birim alandan elde edilen ürün miktarını kısa zamanda artıran tarımsal girdilerin başında gübre yer almaktadır. Türkiye'de 1980 yılından 1999 yılına kadar gübre tüketimi incelendiğinde, tüketimde önemli artışların olduğu dikkati çekmektedir. 1980 yılında 1.165.380 ton gübre tüketilirken, bu oran 1999 yılında 2.204.224 tona yükselmiştir. Türkiye'de hektara gübre tüketimi ise, 1980 yılında 41,4 kg iken, 1999 yılında 82,5 kg olarak gerçekleşirken, tüketilen gübrenin %

Tablo 5: Türkiye ve AB'nde Arazilerin Tasarruf Şekillerine Göre Dağılımı

Arazi Tasarruf Şekli	Türkiye (1991)		AB (12) (1994)	
	Alan (1000 ha)	%	Alan (1000 ha)	%
Mülk	20 942.1	89.3	70 563.0	59.3
Kiracılık	135.8	0.6	48 390.0**	40.7
Ortakçılık	60.2	0.2		
Diğer*	2 312.9	9.9		
Toplam	23 451.0	100.0	118 953.0	100.0

(*) Arazisi olup da arazi kiralayanların işledikleri araziler. Bu üç tasarruf şekli dışında bir yöntemle arazi işleyenlerin arazisi, iki ya da daha fazla tasarruf şekli ile arazi işleyenlerin arazileri toplamı.

(**) Kiracılık ve diğer tasarruf şekilleri ile işlenen arazi toplamı.

Kaynak: DİE 1991 Genel Tarım Sayımı, Ankara 1994, Eurostat, Agricultural Statistical Yearbook 1995.

67.4'nü azotlu, % 28.9'nu fosforlu ve % 3.7'sini de potasyumlu gübre oluşturmaktadır. Geçen süre içerisinde gübre tüketiminde artışlar kaydedilse de, Türkiye'de hektar başına gübre tüketimi açısından AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında hâlâ gerilerde olduğumuz görülmektedir. AB ülkeleri arasında gübre tüketiminin en düşük olduğu ülke ise, 95.0 kg/ha ile Portekiz'dir. Türkiye'de ekstansif koşullarda tarım yapılan birçok arazide gübre kullanımını ortalamanın gerisinde kalırken, Çukurova gibi bazı bölgelerde de çevresel sorunlara neden olacak kadar aşırı kullanımlar söz konusu olmaktadır (Orhan, 2000, 16).

ii) Tarımsal Mekanizasyon

Tarımsal faaliyetlerin tekniğine uygun olarak zamanında yapılması ve işgücü verimliliğinin artırılmasında tarım alet ve makineleri büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de uygulanan tarım politikalarının sürekli ürün artışını hedeflemesi açısından, mekanizasyon hem işgücü tasarrufu hem de daha geniş alanların işlenebilir hale gelmesi açısından sürekli olarak desteklenmiştir.

Mekanizasyon önce büyük işletmelerin bulunduğu yerlerde başlamış ve 1960'lardan sonra hızla yayılmıştır. Bu gelişme sonucu traktör başına tarım alanı 1950 yılında 965 hektar iken 2000 yılında 28.3 hektara düşmüştür. Ülkemizde 1975 yılında 243.066 adet olan traktör sayısı, montaj sanayindeki gelişmeler sonucu 1999 yılında 924.471 adede ulaşmıştır. 100 hektar işlenen araziye 1975 yılında 0.9 adet traktör düşerken, bu miktar 1999 yılında 3.9'a ulaşmıştır. Ancak ulaşılan

bu düzey AB ülkelerinin çok gerisinde kalmaktadır. Nitekim Tablo 7'de izlenebileceği gibi, 100 hektar işlenen araziye Avusturya'da 25.2 adet, İtalya'da 19.9 adet, Hollanda'da 16.4 adet traktör düşmektedir (Orhan, 2000, 17).

iii) Sulama

Sulama alanları incelediğinde, 77.8 milyon hektar olan toplam Türkiye yüzölçümünün 16.7 milyon hektarı topografik yönden, 12.5 milyon hektarı toprak özellikleri yönünden, 8.5 milyon hektarı ise, ekonomik yönden sulamaya uygundur. Fakat mevcut su kaynakları daha geniş bir alanı sulamaya yeterlidir. Sorun, sulamaya uygun alanı genişletmektir. Türkiye'de yerüstü su kaynakları, yer altı su kaynaklarına göre daha fazla potansiyele sahiptir (Karluk, 2002, 182). Bununla beraber 1980 yılında 2.672.817 hektar olan sulanan alanlar, 1999 yılında 4.747.000 hektara yükselmiştir.

Sulanan alanların tarım alanları içindeki payı 1980 yılında % 9.5, iken sürekli artarak 1999 yılında % 17.8'e yükselmiştir. Oysa AB ülkelerinde sulanan alanların tarım alanları içerisindeki payı Hollanda'da % 59.5, Yunanistan'da % 37.2 ve Portekiz'de % 24'dir. Sulama açısından Türkiye AB'ye oranla daha geride kalmaktadır (DPT,2000,120)

2- 3. Türkiye ve AB Ülkelerinde Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Üretim Düzeyindeki Farklılıklar

Türkiye'de tarımsal üretim değerinin % 36.4'nü tarla bitkileri, % 17.6'sını sebze ve %

Tablo 6: Türkiye'de Arazi Mülkiyet ve Tasarruf Şeklinin Oransal Dağılımı (%)

Arazi Mülkiyet ve Tasarruf Şekli	1980 Tarım Sayımı	1991 Tarım Sayımı
Yalnız kendi arazisini işleten işletmeler	90,59	92,57
Dışarıdan arazi tutup dışarıya vermeyen işletmeler	7,39	5,78
Yalnız kiracılıkta arazi işleten işletmeler	0,19	-
Dışarıdan arazi tutup dışarıya arazi veren işletmeler	0,83	1,18
Yalnız ortakçılık ile arazi işleten işletmeler	0,38	0,31
Diğer şekilde arazi işleten işletmeler	0,59	0,11
İki ya da daha fazla tasarruf şekli ile arazi işleten işletmeler	0,03	0,05
Toplam	100,00	100,00

Kaynak: DİE (1981, 1994).

20.7'sini de meyve üretim değeri olmak üzere % 74.7'sini bitkisel üretim değeri, % 25.3'ünü de hayvansal üretim değeri oluşturmaktadır.

Buna karşılık AB ülkelerinde tarımsal üretim değerinin % 13.1'ini tahıllar, % 10.8'ini diğer tarla bitkileri, %10'unu sebze ve çiçek, % 3.9'unu meyve, % 7.2'sini üzüm ve şarap, % 2.4'ünü zeytin ve zeytinyağı olmak üzere % 47.4'ünü bitkisel üretim değeri. % 20.9'unu süt, % 8.7'sini sığır ve dana eti, % 1.9'unu koyun ve keçi eti, % 11.1'ini domuz eti, % 3.1'ini kanatlı etler ve yumurta, % 6.9'unu da, diğer hayvansal faaliyetlerden elde edilen ürünler olmak üzere % 52.6'sını da hayvansal üretim değeri meydana getirmektedir.

Üretim miktarı açısından birim alana verimde, Türkiye'nin AB ülkeleri karşısında çok gerilerde kaldığı açıkça görülmektedir. Örneğin Fransa'da buğdaydan dekar başına, 2000 verilerine göre, 7.128 kg ürün alınırken, Türkiye'de 2.011 kg ürün alınmaktadır. 1997 yılında buğday verimi AB'de 6.240 kg./ha. iken, Türkiye'de 1.997 kg./ha.'dır. Arpa ve mısır verimleri de AB ve Türkiye'de sırasıyla 4.410 kg./ha. ile 2.216 kg./ha. ve 8.950 kg./ha. ile 3.817 kg./ha. gibi büyük farklılıklar göstermektedir.

Verimlilik düzeyinin Türkiye'de yaklaşık yarı yarıya düşük olması sadece bitkisel ürünler alanında görülmemektedir. Hayvansal ürünlerde verim hakkında istatistiklerde tatmin edici rakamlara ulaşılamamaktadır. Sekizinci Beş Yıllık Plan'da Türkiye'de ortalama süt verimi 1.500 kg./laktasyon olarak belirtil-

mektedir. AB'de inek başına süt verimi 1997 yılında 5.513 kg. tahmin edilmiştir. Ortalama sığır eti verimi Türkiye için Sekizinci Beş Yıllık Plan'da sığırlarda ortalama karkas ağırlığı 160-170 kg. olarak gösterilmektedir. AB istatistiklerinde ortalama karkas ağırlık 1997 yılı için 310 kg.'dır (Eraktan, 2001, 140).

AB'de destekleme politikaları kapsamında bitkisel üretim yanında hayvansal ürünlere de geniş olarak yer verilmiş ve bunlara ilişkin ayrıca ortak piyasa düzenlemesi oluşturulmuştur. Türkiye'deki desteklemeler kapsamında ise, bitkisel üretim ağırlıklı bir yapının olduğu ve hayvansal ürünlere yönelik piyasa düzenlemesi konusunda önemli sorunlar yaşandığı görülmektedir. Zaten bu gelişmenin bir sonucu olarak ülkede toplam tarımsal üretim değeri içerisindeki hayvancılığın payı %25-30 dolaylarında gerçekleşmektedir. Bu durum dolayısıyla Türkiye'de 4-5 yıllık süreleri kapsayan Ulusal Hayvancılık Projeleri uygulanarak aradaki farkın kapatılmasına çalışılmaktadır (Sayın, 2003, 127).

Hayvancılık sektörü açısından AB ile Türkiye arasında, işletme yapı ve büyüklükleri, verimlilik düzeyleri ve izlenen politikalar büyük farklılıklar göstermekte ve bu durum sektörün entegrasyonunu güçleştirmektedir.

Ayrıca kırsal alanda üretimin bileşimi de Türkiye ile AB arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Türkiye'de toplam kırsal üretim değerinin % 25.28'i hayvansal; % 74.72'si bitkisel üretimden sağlanırken, Avrupa Birliğinde bu oranlar sırasıyla % 50.15 ve %

Tablo 7: Türkiye ve AB Ülkelerinde Gübre Tüketimi, Traktör Varlığı ve Sulama Durumu (1995, 1999)

Ülkeler	Gübre Tüketimi (kg/ha)		Traktör Varlığı (adet/100 ha)		Sulanan Alan/ Tarım alanları Toplamı (%)	
	1995	1999	1995	1999	1995	1999
Türkiye	63.4	82.5	3.3	3.9	15.1	17.8
Almanya	233.8	252.0	10.3	8.7	4.0	4.0
Fransa	252.1	243.6	7.2	6.9	8.4	10.8
İtalya	170.7	155.1	18.5	19.9	24.7	23.6
Belçika/ Lüksemburg	382.9	358.5	13.9	12.9	3.0	4.8
Hollanda	584.1	500.5	19.6	16.4	61.7	59.5
İngiltere	365.6	342.8	8.4	8.5	1.8	1.8
İrlanda	724.1	648.7	17.1	15.7	-	-
Danimarka	188.1	169.9	6.5	5.6	20.7	19.4
Yunanistan	129.3	121.2	8.4	8.8	35.4	37.2
İspanya	99.6	124.9	5.7	6.4	18.8	19.6
Portekiz	84.1	95.0	6.9	8.6	21.8	24.0
İsveç	105.9	100.7	6.2	6.3	4.2	4.2
Avusturya	156.6	164.3	25.0	25.2	0.3	0.3
Finlandiya	156.7	142.9	9.0	8.9	2.9	2.9

Kaynak: www.fao.org, Erişim Tarihi: 12.06.2004

49.85'tir. Diğer bir deyişle Türkiye'de bitkisel üretim, AB'nde hayvansal üretim ağırlıktadır.

Avrupa Birliğinde hayvancılığın geliştirilmesinde ve sorunların çözümünde izlenen politikalar günümüz Türkiye'sinin sorunlarının çözümüne büyük ölçüde katkıda bulunabilecektir.

2- 4. Türkiye ve AB Ülkelerinin Tarım Politikalarındaki Farklılıklar

Tarım sektörleri açısından ortaya çıkan belirgin farklılıklar, doğal olarak uygulanan tarım politikalarındaki farklılıkların bir sonucudur. Avrupa Birliğinde tarım sektörü bir bütünlük içinde ele alınmıştır. Konuya öncelikle iç piyasaya yönelik olarak uygulanan politikalar açısından bakıldığında, belirgin farklılıklar gözlenmektedir.

AB'de daha önce de belirtildiği gibi temel amaç, tarım ürünlerinde serbest dolaşımın sağlanarak ortak piyasaların oluşturulması ve birliğe dahil tüm ülkelerin tarımsal ürün ihtiyaçlarının karşılanarak AB'nin tüm tarımsal ürünlerde kendine yeterli hale gelmesidir. Türkiye'de ise, tarımsal üretimin artırılması dışında tarım politikasının belirgin bir amacına rastlanmamaktadır.

Türkiye'de tarımsal destekleme politikaları ile; ülke gereksinimlerine uygun optimum üretim deseninin sağlanması, üreticinin korunarak uygun gelir olanağına kavuşturulması ve böylece tarımın ülke ekonomisine olan katkısının artırılması amaçlanmaktadır.

Türkiye'de tarım politikalarının belirlenmesi ve yönlendirilmesine dönük karar mekanizmaları AB'ne göre daha dağınık ve karmaşık bir yapı içerisindedir. Tarım hizmetleri çok çeşitli kurum ve kuruluşun görev alanında yer almaktadır. Nitekim bu amaçla "Tarım Hizmetlerinin Yeniden Düzenlenmesi" konusunda bir yasa tasarısı hazırlanmış olup belirtilen dağınıklığın giderilmesi amaçlanmaktadır. AB'de ise, konuya ilişkin karar organları ve bunların görevleri çok öncesinden belirlenmiştir (Sayın, 2003, 125).

Türkiye'de tarımsal politikaların yürütülmesinde Tarım Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Hazine, Dış Ticaret Müsteşarlığı başta olmak üzere yaklaşık 20 kuruluş için hizmet tanımlaması yapılmıştır. Bu kurumlar arasında sağlıklı bir koordinasyonun olmamasının yanı sıra, Türkiye'de iç içe geçmiş ve politik tercihlerle bağlı bir tarım politikası uygulanmaktadır.

AB tarımsal destekleme politikalarını, sağlıklı olarak yürüten müdahale kuruluşlarını güçlendirirken, Türkiye bu görevi yapan TMO, TEKEL, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. vb. kurumlarını özelleştirmekte ya da tasfiye etmektedir. AB'de destek kurumları tek ve merkezi olup, ürünlerin kalitesi ve bölgenin gelişmişlik düzeyine göre ayarlanabilir iken, Türkiye'de dağınık yapılı ve ürün çeşidine göre değişen, ürün kalitesi ve bölge gelişmişliğini dikkate almayan bir politika söz konusudur (Göktürk, 2003, 196). Türkiye'deki zayıf üretici örgütlenmesine karşın, AB'de güçlü bir örgütlülüğün bulunması ve kapsamlı yapısal politikaların uygulanması tarım politikalarında bir üstünlük sağlamaktadır.

Türkiye'de tarım ürünlerinin pazarlanmasına yönelik kurumsal yapılanma henüz oluşum aşamasında ve çeşitli noksanlıkları bulunmaktadır. Yaş meyve ve sebzeler için Hal Yasası düzenlenmesi en belirgin yapılanmadır. Bunu ticaret borsaları, ürün ihtisas borsaları, mezatlar ve mahalli pazarlar izlemektedir. Hayvansal ürünlerin pazarlanmasında ise, ülkedeki sorun daha belirgin olup çözüm arayışları devam etmektedir. Üretici örgütlenmesine dayalı pazar yapısı, endüstriyel hammadde olan veya ithalat gücü yüksek belirli ürünlere yönelik düzenlemeler dışında oldukça yetersizdir. İthalata yönelik yapılanma, iç piyasaya dönük yapılanmaya oranla daha sağlıklıdır. Ancak ülkede tarımsal ürünler pazarlanmasına ilişkin altyapı noksanlığı ve bu alana dönük üretici örgütlenmesinin yetersizliği söz konusudur (Sayın, 2003, 127).

Türk tarım politikasının AB karşısında farklılık gösteren ve önemli bir noksanlık olarak beliren yönü de tarım politikalarının finansmanında ortaya çıkan dağınıklığıdır. AB'de FEOGA kanalıyla bunun gerçekleştirildiği ve bunun dışında çeşitli finansman kaynaklarının da olduğu bilinmektedir. Türkiye'de ise, uzun yıllar boyunca başta Ziraat Bankası olmak üzere diğer bankalar, Tarım Kredi Kooperatifleri, çeşitli araçlar ve fonlar aracılığıyla tarım sektörü finanse edilmiş ve desteklemeler nedeniyle ortaya çıkan görev zararları ise, Hazine'ce karşılanmıştır. Ancak gelinen nok-

tada IMF kaynaklı program nedeniyle Ziraat Bankası'nın özelleştirme kapsamına alınması, çeşitli fonların kapatılması ve Hazine'den görev zararı ödenmesi uygulamasına son verilmesi gibi nedenlerle ülkede tarım kesiminin finanse edilmesi konusunda büyük bir boşluk bulunmaktadır. Bunun FEOGA benzeri bir yapılanma ile çözülmesi ve Ziraat Bankası'nın da özelleştirme yerine bu amaç için yeniden organizasyonu önemli bir adım olarak düşünülmektedir (Sayın, 2003, 127).

Türkiye 2001 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Tarım Reformu Projesi kapsamında; tüm tarımsal fiyat desteklemeleri, girdi sübvansiyonlarını kaldırarak Doğrudan Gelir Desteği Sistemine (DGDS) geçmiştir. Türkiye'de OTP'ye uyum çerçevesinde, yeni bir tarım reformu oluşturulmakta ve bunun temelinde, tek başına uygulanan DGDS yer almaktadır.

ABD ve AB ülkeleri dahil pek çok sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerde son yıllarda uygulamasına geçilen ve Türkiye'de de 14 Mart 2000 tarih ve 23993 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak uygulanmasına karar verilen hedef çiftçilere yönelik birim alan başına doğrudan gelir desteği (DGD) sağlanması ve bu amaçla oluşturulacak çiftçi kayıt sistemi uygulamalarının olası sonuçlarını belirlemek amacıyla pilot proje uygulaması başlatılmıştır. Bu amaçla ilk etapta Adıyaman, Ankara, Antalya ve Trabzon'da sınırlı sayıda üreticiye dekar başına 5 dolar olmak kaydıyla en fazla 200 dekar kadar ödeme yapılmıştır. Daha sonra bu uygulamanın Türkiye genelinde sürdürülmesi kararı alınmış ve uygulama yaygınlaştırılmıştır.

2001 yılına geldiğinde Doğrudan Gelir Desteği Uygulaması bir takım değişikliklere uğramıştır. Daha önce pilot bölgelerde dönüm başına ödenen 5 dolar miktar değiştirilerek dönüm başına 10 milyon TL. olmuştur. Uygulama Türkiye genelinde yapılmış olup, Çiftçi Kayıt Sistemi ile 2001 yılında 11.8 milyon hektar tarım arazisi ve 2 milyon 182 bin çiftçi kayıt altına alınmıştır. 2001 yılı Doğrudan Gelir Desteği ödemesi olarak tarım üreticilerine 1 katrilyon 200 milyar lira ödeme yapılmıştır. Bunu takip eden 2002 yılına geldi-

ğımızda Doğrudan Gelir Desteği (DGD) uygulaması tekrardan değişime uğramıştır. 2002 yılında arazi için dekar başına ödenen miktar artırılarak 13,5 milyona, 2003 yılı başlarında ise 15 milyona çıkartılmıştır. Daha önceki yıllarda ödemeye konulan ve 199 dekar olarak belirlenen arazi miktarı artırılarak 500 dekara çıkartılmıştır. Ödeme miktarının ve ödemeye tabi olan arazi miktarının artırılmasındaki neden, çiftçinin eline daha fazla miktarda para geçmesinin sağlanmasıdır.

Uygulanmakta olan sistem içerisinde arazi miktarlarının artırılarak, neden böyle bir değişiklik yapıldığını anlamak istediğimizde bir takım suiistimallerin olduğu gerçeğiyle karşılaşmaktadır. Destekten yararlanan büyük arazi sahipleri, arazilerini bölme yoluna giderek daha fazla yardım alma hedefini amaçlamışlardır. Tarım Bakanlığının, bir çok ilde yapmış olduğu denetimlerde, toprak sahiplerinin hileli yollara başvurduğu gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır. Tarım Bakanlığının uygulamanın ilk yılında belirlemiş olduğu 200 dönüm üst sınır engelini ortadan kaldırmak için bir takım büyük arazi sahipleri arazilerini bölme yoluna gitmişlerdir. Bölünen bu araziler ise, yakın akrabaların üzerine gösterilerek destekten yararlanılmıştır.

Doğrudan Gelir Desteği'nden yararlanmak amacıyla 2002 yılında Tarım Bakanlığı'na yeniden 2600 tarım üreticisinin müracaat ettiği ve buradan elde edilen veriler sonucunda 16 milyon hektar tarım arazisinin Doğrudan Gelir Desteği ödemelerine konu olacağı belirtilmektedir. Mevcut talepler doğrultusunda çiftçilerimize 2 katrilyon 200 trilyon doğrudan gelir ödemesi yapılacaktır. Yapılacak olan ödemelerde öncelikle afete maruz kalan bölgelerde ve iklim koşullarına göre ekim yapılacak olan yerlere öncelik tanınacağı Tarım Bakanlığı tarafından vurgulanmaktadır. Bu amaçla 2002 yılı ödemeleri üreticilerimize aynı yıl ödenmeye başlanmıştır. 2002 yılına ait geri kalan ödeme işlemlerine 2003 de, 2003 ödemelerine ise, 2004 yılında devam edilecektir. <http://www.cine-tarim.com.tr/dergi/arsiv48/arastirma02.htm> 05.06.2005

Buna karşılık AB ülkelerinin OTP'da, DGDS ödemelerine kısmen yer verilmekte ve bu ö-

demeler fiyat politikası, garanti eşikleri, üretim planlaması gibi diğer iktisat ve maliye politikası araçları ile birlikte uygulanmaktadır (Göktürk, 2003, 203).

Üretici desteklemelerinde AB'de yaygın düzeyde doğrudan ödeme ve yardım yöntemi de diğer desteklemeler yanında kullanılmak üzere Türkiye'de sadece koza, pamuk, süt, et ve bazı yağlı tohumlar için prim sistemi uygulanmıştır. Günümüzde ise, bunlardan bazıları devam ettirilmektedir. Türkiye'deki destekleme uygulamaları sadece garantili devlet destekleme alımları (müdahale alımları) şeklinde sürdürülmemiş aynı zamanda çeşitli tarımsal girdilerin sübvansiyonlu fiyatlardan üreticiye verilmesi yolu da uzun yıllar boyunca kullanılmıştır. Buna karşılık AB'de girdi bazı desteklemeler olmayıp fiyat desteği şeklinde uygulamalar yürütülmektedir. Günümüzde ise, AB'ne uyumunda etkisiyle Türkiye'de girdi sübvansiyonu desteklemelerine 2001 yılından itibaren son verilmiştir (Sayın, 2003, 126).

IMF ve Dünya Bankası destekli tarım politikasının bir getirisi olan bu reformlar, Türkiye'nin tarımsal desteklemelerini azaltması konusunda yoğun bir baskı ile karşılaşmasının sonucu ortaya çıkmıştır. Buna karşılık Türkiye, 2001 yılında tarıma toplam 6.3 milyar dolar destek verirken, aynı dönemde AB'nin tarıma verdiği destek 45 milyar euro'dur. AB bütçesinin % 50'sini tarımdaki desteklemelere ayırırken Türkiye, bütçesinin ancak % 4.3'nü desteklemeye ayırabilmektedir.

AB tarım ürünleri fiyatlarını, üretici gelir ve maliyetlerini dikkate alarak ve kırsal kalkınmayı hedefleyerek belirlerken, Türkiye tarım ürünü fiyatlarında ancak, IMF ile yapılan stand-by anlaşmasında öngörülen enflasyon hedefi oranında artış yapabilmektedir. Bu durum üreticinin reel gelirini azalttığından, kırsal kalkınma gerçekleşmemekte ve dolayısıyla ciddi anlamda bir köyden kente göç sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır (<http://www.cine-tarim.com.tr/dergi/arsiv33/yorum02.htm>, Erişim Tarihi: 18.11.2004).

AB'nde iç piyasaya yönelik olarak sistemli bir fiyat ve müdahale politikası izlenmekte iken, Türkiye'de çoğunlukla iktidarda bulunan

siyasi güçlere bağımlı sürekli değişkenlik gösteren ve seçim öncesi yıllarda da seçim ekonomisi olarak adlandırılabilen bir yöntemle desteklemelerin yürütüldüğü ifade edilebilir. Buna bağlı olarak, desteklenen ürün sayısında zaman zaman değişiklikler yapılabilmektedir. Diğer taraftan AB'de uygulanan hedef ve müdahale fiyatı sistemi ve bu fiyatların üretim döneminden önce ilanı ile, üreticiler elde edebilecekleri gelir seviyesi hakkında bilgi sahibi olabildiğinden dolayı da üretim istenen yönde geliştirilebilmektedir.

Türkiye'de fiyatların belirlenme zamanı çoğunlukla üretim dönemi içinde veya sonunda olmakta ve fiyatların düzeyi de siyasal faktörlerin etkisinde kalabilmektedir.

AB'de OTP'nin temeli artık kırsal kalkınmayı da kapsamaktadır. Tarımı gelişmiş ülkelerde bile kırsal kalkınmayı OTP'nin ikinci direği ilan eden yaklaşıma karşın, toplam ülke istihdamının önemli bir bölümünün tarım sektöründe yer aldığı Türkiye'de kırsal kalkınmanın ikinci planda ele alınması önemli bir noksanlık olarak görülmektedir. Bu nedenle konuya yönelik AB'de ele alınan yaklaşımın daha yoğun bir şekilde, Türkiye'de de yerleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Dış ticarete yönelik düzenlemeler konusunda Gümrük Birliği ve GATT Antlaşması'nın da etkisiyle önemli sorunlar olmadığı ve bazı sağlık düzenlemeleri dışında genelde AB'ne uyum konusunda daha iyi konuma ilerlenmekte olduğu görülmektedir. Nitekim bu konuda bitki, hayvan sağlığı ve gıda işletmelerinde hijyen, kalite, standart gibi konularda Türkiye'de yoğun bir hızlanma olduğu görülmektedir. İthalatın teşvik edilmesi konusunda da GATT Antlaşması nedeniyle Türkiye'de AB'de izlenen politikalara paralel düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak Teşvik oranları konusunda, AB'nin Türkiye'den daha fazla destekleme yapmakta olduğu bilinmektedir.

AB'de tarım politikası amaçları günün koşullarına göre yeniden şekillendirilmektedir. Örneğin, son olarak Gündem 2000 reform düzenlemeleri uygulanmakta ve çevreye uyumlu tarımsal faaliyetin desteklemelerde daha fazla ön plana çıkarılmakta olduğu izlenmektedir. Örneğin, önceden üretim artışı öncelik-

le vurgulanmaktayken günümüzde üretim fazlalığı nedeniyle kalite, teknoloji ve sağlık gibi kriterler öne çıkarılmış durumdadır. Türkiye'de ise, sağlıklı bir tarım politikası izlenmiş olduğunu söylemek zordur. Kuşkusuz bunda tarım politikalarının belirlenmesi, yürütülmesi ve yönlendirilmesi konusunda ülkede yaşanan dağınık yapının önemli etkisi bulunmaktadır. Nitekim son yıllarda ülkede "tarımda yeniden yapılanma ve destekleme kurulu" adında yeni bir yapılanmaya gidilmiş olması da bu sorunun çözümü amaçlıdır (Sayın, 2003, 127).

Sonuç olarak, Türkiye'de tarım sektöründe yapısal anlamda önemli gelişme ve ilerlemeleri sağlayacak politikaların günümüzde de yeterli ve isabetli olmadığı sonucuna varılabilmektedir.

Diğer taraftan tarım ürünleri dış ticaretinde uygulanan politikalar açısından bir karşılaştırma yapılırsa; AB'de iç piyasaya yönelik düzenlemeler yanında üçüncü ülkelerle ticareti düzenleyecek bir dış ticaret sistemi de oluşturulduğu dikkati çekmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi ürünlere göre farklı şekillerde adlandırılırsa da tüm ürünlerde üçüncü ülkelerden ithalatta ürünlerin fiyatlarını hedef fiyat seviyesine yükseltmeyi amaçlayan eşik fiyat sistemi ve buna bağlı vergilendirme sistemi uygulanmaktadır. İhracatta ise, ürünlerin dünya fiyatlarıyla rekabet edebilmesini sağlamak amacıyla teşvik edici ödemeler uygulanmaktadır.

Türkiye'de ise, Topluluğa benzer bir eşik fiyat sistemi uygulanmamaktadır. Ancak bazı ürünlerin ithalatında fon kesintisi zaman zaman uygulanmıştır. Diğer taraftan ihracatı teşvik amacıyla ihracat iadesi uygulanmıştır. GATT anlaşması gereği bu uygulamalarda da değişiklikler olmuştur. AB ve Türkiye GATT'a imza koyan ülkeler olarak bu uygulamaları en aza indirmiştir. Bu tip uygulamaların gümrük vergisine dönüştürülerek aşamalı olarak kaldırılması planlanmaktadır.

3. SONUÇ

Türkiye'de tarım sektörü; ülke nüfusunun beslenmesini sağlaması, milli gelir ve istihdama katkısı, sanayi sektörünün hammadde ihtiyacını karşılaması ve sermaye aktarması gi-

bi nedenlerden dolayı, AB'de ise bütçe ve mevzuatın yaklaşık yarısını kapsaması sebebiyle önemini halen korumaya devam etmektedir.

Türkiye ve AB üyeleri açısından tarım sektöründe işleyiş mekanizmaları, kurumsal yapı ve ekonomideki ağırlık gibi faktörler açısından önemli farklılıklar vardır. Bunların yanı sıra, AB'nin uzun yıllar süren çalışmalar sonucu oluşmuş, karmaşık ve başlangıcından günümüze kadar çeşitli reform çalışmaları ile değiştirilmiş Ortak Tarım Politikasına uyumun çok kolay olmayacağı ortaya çıkmaktadır.

OTP'nin uygulanması büyük parasal kaynaklara ihtiyaç göstermektedir. Türkiye'nin bütçe olanaklarının böylesi kapsamlı bir politikanın yürütülmesi için gerekli harcamalara yeterli olmadığından OTP'ye uyum uzun süre gecikmiştir.

Bununla birlikte; Türkiye'de yakın geçmişte başlatılan kapsamlı tarım reformu programı, uyum açısından kayda değer gelişmeler arasında yer almaktadır. Ayrıca, Dünya Bankasının Yapısal Uyum Kredisi çerçevesinde yürütülen ve IMF ile imzalanan stand-by anlaşması da Türk tarımında reform çalışmalarını hızlandırmıştır.

Türkiye; tarım işletmelerinin yapısındaki bozukluk, teknoloji kullanımındaki yetersizlik, düşük verimlilik gibi sorunlara bağlı olarak doğal kaynaklar nedeniyle üstün durumda olduğu ve meyve-sebze, tütün, pamuk gibi, ürünler dışında, çoğu tarım ürününde, özellikle büyükbaş hayvancılıkta Topluluk ile rekabet edemeyeceği düşünülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin tarımsal üretim ve üretici gelirlerinde beklenen azalmalar ortaya çıkabilecektir. Bu nedenle Türkiye, özellikle verimlilik ve rekabet gücünün artmasını sağlayacak etkin teknoloji kullanımı ve tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesi gibi tarım ürünleri fiyat ve maliyetlerinin topluluk fiyatlarına yaklaştırmaya yarayacak politikalarına ağırlık vermelidir.

Bu durum topluluk tarımına uyumun yanı sıra küreselleşme çerçevesinde, serbest ticaretin giderek daha egemen olacağı dünya tarımına uyum için de zorunludur. Aksi takdirde Türk tarımı, gerek AB gerek dünya tarımı kar-

sısında ciddi bir rekabet sorunu yaşayacak, kısa dönemde telafisi mümkün olmayan sorunlarla karşılaşabilecektir. Türk tarımı, uzun dönemde, yukarıda belirtilen iyileştirmelerin sağlanması ile ancak, AB ve dünya tarımı ile belirli bir rekabet gücüne ulaşabilecektir.

Türk tarımında yapısal bir değişikliğin meydana gelmesi, tarımsal işletme alanlarının büyümesi ve modern tekniklere geçilmesiyle mümkündür. Bu sebeple, tarım sektöründen tarım dışı sektörlerle nüfusun kaymasını planlı bir şekilde teşvik etmek ve toplam istihdam içinde tarımsal istihdamın payını gelişmiş ülkelerdeki seviyesine indirerek, sektördeki gizli işsizleri üretici konuma getirmek ve üretimde verimliliği arttırmak gerekir.

KAYNAKLAR

- DİE 1991 Genel Tarım Sayımı (1994), D.İ.E. 2001 Genel Tarım Sayımı (2004), The Agricultural Situation in the European Union Report (1999).
- DİE (1981, 1994).
- DİE 1991 Genel Tarım Sayımı, Ankara 1994, Eurostat, Agricultural Statistical Yearbook 1995.
- DPT, Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler, DPT: 2516-ÖLK: 529, Ankara, 2000.
- DPT, Temel Ekonomik Göstergeler (2001), The Agricultural Situation in the European Union Report (1999).
- Eraktan, G. (2001). Tarım Politikasının Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası. İstanbul: Uzel Yayınları.
- Göktürk, A. (2003). "Türkiye Tarım Politikalarının AB'ye Uyum", AB Türkiye Gerçekler Olasılıklar, Editör: Mehmet Türkay, İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi Yayınları.
- <http://www.tarim.gov.tr/arayuz1/icerik.asp?il=uretim/ista/tistikler/istatistikler.htm> (Erişim Tarihi: 16.02.2004).
- Karluk, R. (2002). Türkiye Ekonomisi, Beta Yayınları, İstanbul.
- Olgun, A., Işın, F. (1999). Tarım politikaları ve Tarım Sektörü Açısından AB ve Türkiye, İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ofset Atölyesi.
- Orhan, E. (2000). Türkiye'de Gübre Sübvansiyon Politikaları - İçel İli Turunçgil Üreticileri Açısından Bir Değerlendirme. Ankara: Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayınları.
- Sayın C. (2003). Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları, TOBB Yayını.
- Soydemir, S. (2004). "Türk Tarımı ve Şirketleşme", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Ankara: Yıl: 19, Sayı: 215, Şubat 2004.
- TCZB. (2001) Zirai ve İktisadi Rapor 1999-2000. Ankara: TCZB Yayınları.
- TOBB, 2003, Ekonomik Rapor.
- www.fao.org, Erişim Tarihi: 12.06.2004.
- <http://www.cine-tarim.com.tr/dergi/arsiv33/yorum02.htm>, 18.3.2005
- <http://www.cine-tarim.com.tr/dergi/arsiv48/arasirma02.htm>, 05.06.2005.

İnceleme

DR. ADEM ANBAR

Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Muhasebe-Finansman Ana Bilim Dalı Öğretim Görevlisi

Merton Modeli Kullanılarak Temerrüde Düşme Olasılığının Hesaplanması

Kredi riskinin ölçülmesinde kullanılan temel girdilerden biri, temerrüde düşme olasılığıdır. Temerrüde düşme olasılığının hesaplanmasında Merton yaklaşımı, aktüerya yaklaşımı (kredi notlarına dayalı yaklaşım) ve ekonometrik yaklaşım olmak üzere üç farklı yaklaşım bulunmaktadır. Merton yaklaşımında, bir firmanın öz sermayesinin, firmanın aktifleri üzerine yazılmış bir satın alma opsiyonuna eşit olduğu varsayılmakta ve Black-Scholes opsiyon fiyatlama modelinden yararlanılarak, firmanın temerrüde düşme olasılığı bulunmaktadır. KMV, Merton yaklaşımını kullanarak EDF modelini geliştirmiştir.

GİRİŞ

Finansal piyasalardaki en eski ve en önemli risklerden biri olan kredi riski, borçlunun, borcunu ödeyememe veya geç ödeme olasılığından kaynaklanan risktir. Günümüzde, birçok kişi veya kurum kredi riskiyle karşı karşıyadır. Fakat, kredi riski, özellikle asıl işlevi tasarruf sahiplerinden topladığı fonları krediler aracılığıyla fon ihtiyacı olanlara aktarmak olan bankaların maruz kaldığı temel risklerden biridir. Yaşanan iflas olaylarının artması, finansal serbestleşme, borçlanma piyasalarının gelişmesi, küçük işletmelerin giderek daha kolay borçlanabilmeleri, kredili mal alım-satımlarının artması gibi neden-

ler, kredi riskinin ölçülmesinin ve yönetilmesinin önemini artırmaktadır.

Kredi riskinin ölçülmesinde kullanılan farklı yaklaşımlar ve modeller bulunmasına karşın, kredi riskinin ölçülmesinde kullanılan temel değişkenler; riske maruz tutar, temerrüde düşme olasılığı, geri dönüş oranı ve borçluların temerrüde düşme olasılıkları arasındaki korelasyondur. Kredi riskinin doğru olarak ölçülebilmesi, temel girdi olan temerrüde düşme olasılığının doğru olarak hesaplanmasına bağlıdır.

Bankaların maruz kaldıkları risklere karşı

sağlam sermaye yapısına sahip olmalarını sağlamak ve ülkeler arasındaki farklılıkları önlemek için, Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements, BIS) bünyesinde faaliyet gösteren Basel Bankacılık Denetim Komitesi tarafından geliştirilen ve 1988 yılından beri yürürlükte olan Sermaye Uzlaşısı'nın (Basel I) yerini alacak olan yeni Sermaye Uzlaşısı'nda (Basel II), kredi riskinin ölçülmesine yönelik standart yaklaşım ve içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşım olmak üzere iki farklı yaklaşım önerilmektedir. İçsel derecelendirme yaklaşımının kullanımı için, temerrüde düşme olasılığı, temerrüde düşme durumunda uğranılacak kayıp tutarı, riske maruz tutar ve vade verilerine ihtiyaç vardır. Gerekli verilerin elde edilebilmesine göre, içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşım da, temel yaklaşım ve gelişmiş yaklaşım olmak üzere kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Temel yaklaşımda, bankalar, her bir borçlunun temerrüde düşme olasılığını kendileri hesaplamakta, temerrüde düşme durumunda uğranılacak kayıp tutarı, riske maruz kredi tutarı ve vade verileri ise denetim otoritesi tarafından sağlanmaktadır. Gelişmiş yaklaşımda, bankaların, gerekli bütün verileri kendilerinin sağlamasına izin verilmektedir (Basel Committee on Banking Supervision, 2003; s.5).

Görüldüğü gibi, hem temel yaklaşımda hem de gelişmiş yaklaşımda, bankaların temerrüde düşme olasılıklarını kendilerinin hesaplaması gerekmektedir. İçsel derecelendirmeye dayalı yaklaşımın, standart yaklaşıma göre en önemli avantajı, ekonomik sermaye tutarını ve yasal sermaye tutarını azaltmasıdır. 2007 yılının başında G-10 ülkelerinde ve kısa bir zaman içerisinde birçok ülkede uygulanmaya başlanması planlanan Basel II'ye göre, kredi riskinin ölçülmesinde içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşımın bankalar tarafından kullanılabilmesi, temerrüde düşme olasılığının doğru olarak hesaplanabilmesine bağlıdır.

Temerrüde düşme olasılığının hesaplanmasında üç temel yaklaşım bulunmaktadır (Alexander, 1999; s.80). Bu yaklaşımlar; Merton modeli, sigorta (aktüerya) bazlı modeller ve ekonometrik modellerdir. Merton modelle-

rinde, temerrüde düşme olasılıkları, bir firmanın sermaye yapısına, aktiflerinin değerine ve değişkenliğine bağlı olarak hesaplanmaktadır. Aktüerya bazlı modellerde, temerrüde düşme olasılıkları, kredi notlarına bağlı olarak hesaplanmaktadır. Ekonometrik yaklaşıma dayalı modellerde ise, temerrüde düşme olasılıkları; sektörel ve coğrafik farklılıklara ve büyüme oranı, işsizlik oranı, faiz oranı gibi ekonominin cari durumuna bağlı olarak hesaplanmaktadır. Bu çalışmada, Merton modeline göre temerrüde düşme olasılıklarının hesaplanması üzerinde durulacak, temerrüde düşme olasılığının hesaplanmasında kullanılan diğer yöntemlere değinilmeyecektir.

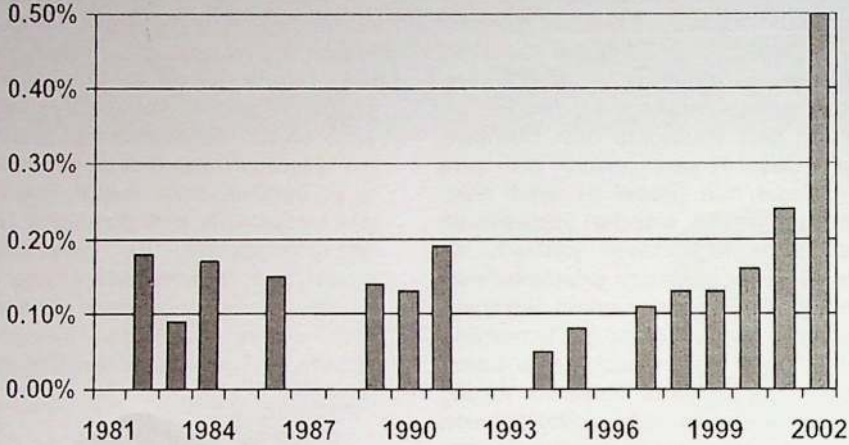
1- TEMERRÜDE DÜŞME OLASILIĞI

Temerrüde düşme; borçlunun faiz ve/veya anapara ödemesi gibi finansal yükümlülüklerini yerine getirememesi, iflas için başvuruda bulunması veya borçlarını yeniden yapılandırma yoluna gitmesi olarak tanımlanabilir (Caouette ve diğerleri, 1998; s.194). Temerrüde düşme, gerçek temerrüde düşme ve teknik temerrüde düşme şeklinde ikiye ayrılabilir. Gerçek temerrüde düşme, borçlunun yapması gereken faiz ve/veya anapara ödemelerini yapamaması iken, teknik temerrüde düşme ise, borçlunun yükümlülüklerini yerine getirmesine karşın, üzerinde anlaşılan finansal oranları ve/veya diğer koşulları sağlayamamasıdır. (<http://www.defaultrisk.com/glossary.htm>)

Bir borçlunun temerrüde düşme riskinin göstergesi, temerrüde düşme olasılığıdır. Temerrüde düşme olasılığı, genel olarak, borçlunun faiz ve/veya anapara ödemelerini yapmama olasılığıdır. Tahvil veya benzeri borçlanma araçları ihraç eden işletmeler, bankalardan kredi alan kişi veya işletmeler, vadeli mal alanlar gibi bütün borçluların, yapmaları gereken ödemeleri yapmama veya yapmama olasılığı bulunmaktadır. Sübjektif ve objektif ölçülerin bir kombinasyonunu kullanarak, bu olasılığın hesaplanması, kredi riskinin ölçülmesinin temelini oluşturmaktadır.

Temerrüde düşme riskinin yapısıyla ilgili yapılan ampirik çalışmalar, temerrüde düşme

Şekil 1: ABD'de Yatırım Dereceli Tahvillerin Temerrüde Düşme Olasılıkları

riskinin, piyasa riskinden farklı olarak aşağıdaki özelliklere sahip olduğunu göstermektedir (Tavakoli, 1998; s.120):

- Temerrüde düşme riski dinamiktir. Olaylar ve piyasa koşulları, ani ve beklenmedik şekilde riskin değişmesine neden olabilir.

- Temerrüde düşme olayları arasındaki korelasyon düşüktür.

- Bir portföydeki temerrüde düşme olasılıkları, yüksek varyansa sahiptir. Diğer bir deyişle, temerrüde düşme riskinin değişkenliği büyüktür. En yüksek ve en düşük temerrüde düşme olasılıkları arasında büyük farklılık vardır.

- Gelişmekte olan piyasalarda, korelasyon varsayımlarını destekleyecek çok az veri bulunmaktadır.

- Çeşitlendirme, kredilerde temerrüt kayıplarının beklenenden daha düşük olacağını gösterebilir. Fakat, çeşitlendirme, bireysel bir kredinin, büyük kayba neden olma olasılığını azaltamaz.

Derecelendirme kuruluşları, en kapsamlı temerrüde düşme istatistiklerine sahip olan kurumlardır. Moody's ve Standard&Poor's gibi başlıca derecelendirme kuruluşları dışında, tarihi temerrüde düşme olasılıklarını derleyen ve güncelleştiren özel veri bankası firmaları da bulunmaktadır. Geçmiş temerrüde

düşme olasılığı verisine ihtiyaç duyan bankalar ve diğer finansal kurumlar, bu veriyi söz konusu firmalardan belirli bir ücret karşılığında alabilmektedirler.

Şekil 1, ABD'de, 1981-2002 yılları arasında yatırım dereceli tahvillerin temerrüde düşme olasılıklarını göstermektedir (Roux, 2003; s.7).

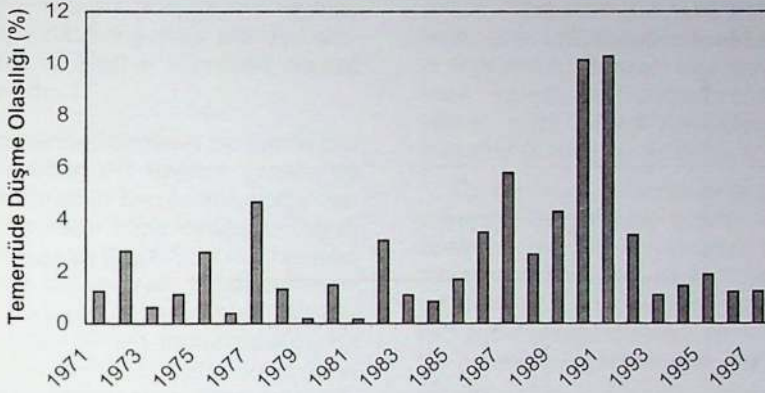
Şekil 2 ise, 1971-1998 yılları arasındaki yüksek getirili tahvillerin temerrüde düşme olasılıklarını göstermektedir (Caouette ve diğerleri, 1998; s.196).

2- BLACK-SCHOLES OPSİYON FİYATLAMA MODELİ

Black-Scholes opsiyon fiyatlandırma modeli, Fischer Black ve Myron Scholes tarafından 1973 yılında, Avrupa tipi kâr payı ödemeyen hisse senedi opsiyonlarının fiyatlandırılmasına yönelik geliştirilmiş bir fiyatlandırma modelidir. Ancak, zaman içerisinde diğer akademisyenler ve uygulamacılar, Amerikan tipi ve kâr payı ödeyen hisse senedi opsiyonları, döviz ve futures opsiyonları gibi diğer opsiyonların fiyatlandırılmasına imkân tanıyacak şekilde modeli geliştirmişlerdir (Ceylan, 2003; s.339). Black ve Scholes'un geliştirdiği opsiyon fiyatlandırma modelinin dayandığı temel varsayımlar şunlardır (Chambers, 1998; s.112):

1. Opsiyon alım ve satımı için, işlem maliyeti ve vergi söz konusu değildir.

Şekil 2: ABD'de Yüksek Getirili Tahvillerin Temerrüde Düşme Olasılıkları

2. Risksiz arbitraj fırsatı söz konusu değildir.

3. Hisse senedi fiyat hareketleri lognormal bir dağılım izlemektedir.

4. Opsiyona konu olan hisse senetleri için kâr payı ödemesi söz konusu değildir.

5. Hisse senedi alım satımı süreklidir.

6. Kısa vadeli risksiz faiz oranından borç alıp vermek mümkündür.

7. Kısa vadeli risksiz faiz oranı bilinmekte ve opsiyonun vadesi boyunca değişmemektedir.

Bu varsayımlar altında, Avrupa tipi satın alma opsiyonu için Black-Scholes opsiyon fiyatlandırma formülü aşağıdaki gibidir.

$$C = SN(d_1) - Ke^{-rt} N(d_2)$$

Formüldeki,

$$d_1 = \frac{\ln(S/K) + (r + \sigma^2/2)T}{\sigma\sqrt{T}}$$

$$d_2 = \frac{\ln(S/K) + (r - \sigma^2/2)T}{\sigma\sqrt{T}} = d_1 - \sigma\sqrt{T} \text{ 'dir.}$$

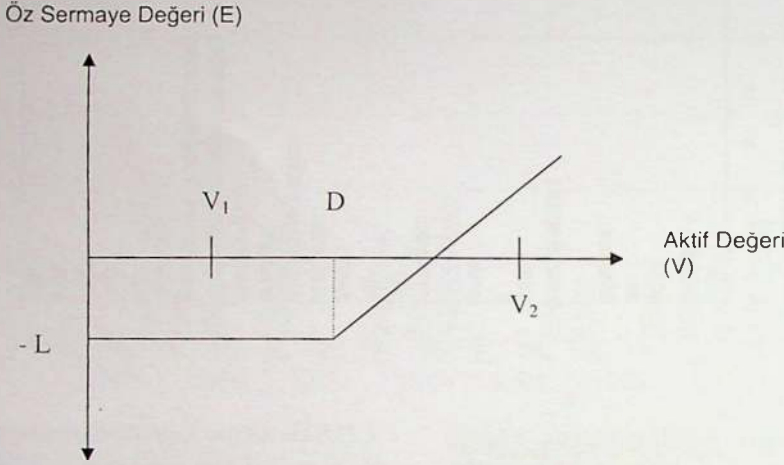
Yukarıdaki formüllerde, C = Satın alma opsiyonunun değeri/fiyatı. S = Hisse senedinin cari fiyatı. N(d) = Kümülatif normal olasılık dağılımı. K = Opsiyonun kullanım fiyatı. e =

2.71828 (doğal logaritma fonksiyonunun tabanı). r = Risksiz faiz oranı. T = Opsiyonun vadesinin bitimine kadar olan süre (yıl veya yılın yüzdesi olarak). ln = Doğal logaritma fonksiyonu ve σ = Opsiyona konu olan hisse senedinin standart sapmasıdır.

Black-Scholes opsiyon fiyatlandırma modelinin temelinde, opsiyonun üzerine yazıldığı varlığın fiyatının vade sonuna kadar nasıl bir gelişme göstereceği ve vade sonunda hangi olasılıkla hangi fiyata sahip olacağını belirlemektedir. Vade sonunda opsiyonun değeri, opsiyona konu olan varlığın fiyata bağlı olacağından, varlığın fiyatının tahmin edilmesi opsiyonun değerinin de belirlenmesine olanak verecektir (Bolak, 1998; s. 126).

Black-Scholes formülünde $N(d_1)$ ve $N(d_2)$ değerlerinin 1'e yakın olması durumunda, büyük bir olasılıkla opsiyon işleme konacaktır. Eğer, $N(d)$ değerleri sıfıra yakınsa, opsiyonun işleme konma olasılığının çok düşük olduğu söylenebilir. d_1 ve d_2 formüllerinde yer alan $\ln(S/K)$, opsiyonun parada veya para dışında olduğunu göstermektedir. Örneğin, $S=100$ ve $K=90$ ise, opsiyon % 10 parada demektir ve $\ln(100/90)=0,1054$ 'tür. Benzer şekilde, $S=90$ ve $K=100$ ise, opsiyon % 10 para dışındadır ve $\ln(90/100)= -0,1054$ 'tür. Vade sonunda opsiyonun parada olma olasılığına bağlı olarak, $N(d_1)$ ve $N(d_2)$ değerleri artmakta veya azalmaktadır.

Şekil 3 : Bir Firmanın Aktif Değeri Üzerine
Düzenlenen Satın Alma Opsiyonu Olarak Öz Sermaye

3- MERTON MODELİ

Robert Merton, 1974 yılında, bir firmanın temerrüde düşme olasılığını hesaplamak için bir model geliştirmiştir. Merton, bir işletmenin öz sermayesinin (E), firmanın aktifleri (V) üzerine yazılan ve kullanım fiyatı firmanın borçlarının defter değeri (D) olan bir satın alma opsiyonuna eşit olduğunu ifade etmiştir. Merton modeline göre, hisse senedi sahipleri, ortaklık haklarını kreditorlere transfer etmekte, fakat borçlarını geri ödeyerek firmayı geri satın alma hakkına sahip olmaktadır. Eğer, borcun vadesinde, firmanın değeri yükümlülüklerini (yani borçların defter değerini) geçerse (V_2), hisse senedi sahipleri borçlarını ödeyecekler ve kalan değeri firmada tutacaklardır. Eğer, borcun vadesinde, firmanın değeri yükümlülüklerinden daha düşük (V_1) ise, hissedarlar satın alma hakkını kullanmayacaklar ve hisse senetleri değersiz hale gelecektir. Diğer bir deyişle, aktifler borçlardan daha değersiz ise, firma temerrüde düşmüş sayılmaktadır. Hisse senedi sahipleri açısından, borçlanma tutarı ne olursa olsun, risk sınırlıdır. Çünkü, "sınırlı sorumluluk", hisse senedi sahiplerinin firmaya koydukları sermayeden (L) daha fazla zarar etmelerini önlemektedir. Şekil 3'te görüldüğü gibi, kaldıraçlı bir firmanın hisse senedi sahiplerinin ödeme

fonksiyonu ile hisse senedi üzerine düzenlenen bir satın alma opsiyonunun ödeme fonksiyonu birbirine benzemektedir (Saunders, 1999; s.24).

Merton, bir firmanın sermaye yapısının öz sermayeden (hisse senedi) ve bir borçtan (sıfır kuponlu tahvil) oluştuğunu, borcun vadesine kadar firmanın başka borç almadığını ve kâr payı dağıtmadığını ve temerrüde düşmenin, sadece borcun vadesi sonunda gerçekleşebileceğini varsaymaktadır (Haag, 2003; s.31). Bu varsayımlar altında, Merton, "Öz sermaye (E) = Aktifler (V) - Borçlar (D)" basit eşitliği ile Black-Scholes opsiyon fiyatlama modelini birleştirerek, matematiksel olarak Black-Scholes formülü ile aynı olan aşağıdaki formülü elde etmiştir (Meissner ve Nielsen, 2002; s.77).

$$E = VN(d_1) - De^{-rT}N(d_2)$$

$$d_1 = \frac{\ln\left(\frac{V}{D}\right) + \left(r + \frac{1}{2}\sigma_v^2\right)T}{\sigma_v\sqrt{T}}$$

$$d_2 = d_1 - \sigma_v\sqrt{T}$$

Bu formüllerde; E = Öz sermayenin piyasa değeri (opsiyonun değeri). D = Borçların def-

ter değeri (kullanım fiyatı). V = Aktiflerin piyasa değeri. T = Zaman (borçların vadesine kalan zaman). r = Risksiz borç verme ve borç alma oranı. σ_v = Aktif değerinin standart sapması (volatilité) ve $N(d)$ = Kümülatif normal olasılık dağılımıdır.

Merton modelinde, firmanın öz sermayesi (E), firmanın aktifleri (V) üzerine yazılan ve kullanım fiyatı firmanın borçlarının defter değeri (D) olan bir satın alma opsiyonu olarak değerlendirildiği için, Black-Scholes opsiyon fiyatlama modeli kullanılarak, firmanın temerrüde düşme olasılığı hesaplanabilir. Black-Scholes modelinin bilinen temel özelliği, bir satın alma opsiyonunu kullanma olasılığının $N(d_2)$ olduğudur. Opsiyonu kullanmama olasılığı ise, $1-N(d_2)$ veya $N(-d_2)$ 'dir. Merton modeline göre, hisse senedi sahiplerinin opsiyonu kullanmama olasılığı, diğer bir ifadeyle, borçların vadesinde firmanın aktiflerinin değerinin (V) borçların defter değerinden daha düşük olma olasılığı, firmanın temerrüde düşme olasılığını vermektedir. $N(-d_2)$ olarak ifade edilen temerrüde düşme olasılığı, aşağıdaki gibi gösterilebilir (Alexander, 1999; s.80):

$$DP = 1 - N \left(\frac{\ln \left(\frac{V}{D} \right) + T \left(r - \frac{\sigma_v^2}{2} \right)}{\sigma_v \sqrt{T}} \right)$$

Veya,

$$DP = N \left(\frac{\ln \left(\frac{D}{V} \right) + T \left(\frac{\sigma_v^2}{2} - r \right)}{\sigma_v \sqrt{T}} \right)$$

Burada, DP, temerrüde düşme olasılığını ifade etmektedir. Görüldüğü gibi, bir firmanın temerrüde düşme olasılığını hesaplamak için ihtiyacımız olan veriler; aktiflerin değeri, borçların defter değeri, borçların vadesine kalan zaman, risksiz faiz oranı ve aktiflerin değerinin standart sapmasıdır. Merton modelinin bir sakıncası, aktif değeri ve aktif volatilitesi değerlerinin uygulamada kolay elde edilebilir

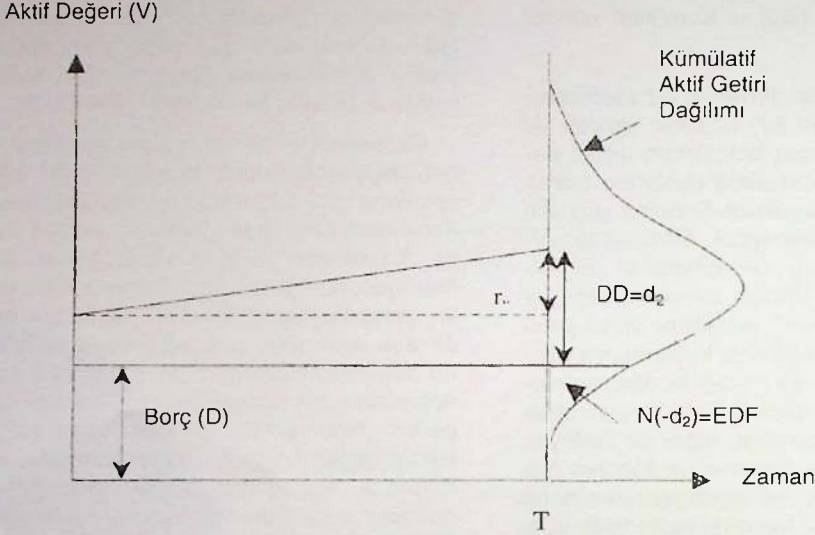
olmamasıdır. Firmaların aktif değerlerinin ve aktiflerin değişkenliğinin ölçülmesi uygulamada zor olduğu için, bu girdilerin yerine, firmaların hisse senetlerinin değeri ve hisse senedi fiyatlarının standart sapması kullanılmaktadır. Ayrıca, aktif değerlerinin korelasyonu yerine, hisse senedi korelasyonları kullanılmaktadır (Kealhofer ve Bohn, 2001; s.5).

Öz sermaye, bir satın alma opsiyonu olarak değerlendirilirken, borçlar da bir satma opsiyonu gibi değerlendirilebilir. Satma-satın alma paritesine göre, firmanın aktifleri üzerine düzenlenen ve borçların değerinin kullanım fiyatı olduğu bir satın alma opsiyonu satın alınması; aynı firmanın aktiflerine sahip olmaya, aynı tutarda borç almaya ve borçların değerinin kullanım fiyatı olduğu bir satma opsiyonu satın almaya eşittir (Caouette ve diğerleri, 1998; s.143). Borcun vadesinde, aktiflerin değeri borçların değerinden düşük olduğunda, hissedarlar, satma haklarını kullanacaklar, aksi durumda satma haklarını kullanmayacaklardır. Hisse senedi sahipleri tarafından satma opsiyonunun kullanılması durumunda, firma temerrüde düşmüş sayılır. Dolayısıyla, Black-Scholes satma opsiyonu fiyatlama modelindeki $N(-d_2)$, temerrüde düşme olasılığını vermektedir (Mark, 1999; s. 13).

Avrupa tipi satma opsiyonu için Black-Scholes opsiyon fiyatlama formülü, $P = Ke^{-rT} N(-d_2) - SN(-d_1)$ 'dir. Hisse senedi sahipleri açısından değil de, firmaya borç verenler açısından bakıldığında, firmaya borç verilmesi ve firmanın aktifleri üzerine yazılan ve kullanım fiyatı verilen borcun değerine eşit olan bir satma opsiyonu satılması söz konusudur.

Temerrüde düşme olasılığının hesaplanmasında kullanılan Merton modelinin üstünlükleri; herhangi bir halka açık firmaya kolayca uygulanabilir olması, tarihi defter değeri yerine hisse senedinin piyasa değerini kullandığı için ileriye bakması ve güçlü bir teorik alt yapıya sahip olmasıdır. Bu üstünlüklerine karşın, modelin zayıf yönleri ise, halka açık olmayan firmaların temerrüde düşme olasılığının sadece muhasebe verisine ve borçlunun gözlemlenen özelliklerine dayalı bir kar-

Şekil 4: EDF Modeli

şılaştırmalı analizi kullanılarak hesaplanabilmesi, borçları önceliğine, güvencesine, veya diğer özelliklerine göre ayırmaması ve firmanın borç yapısının değişmeden kaldığını varsaymasıdır. (Saunders, 1999; s.32)

4- KMV'NİN EDF MODELİ

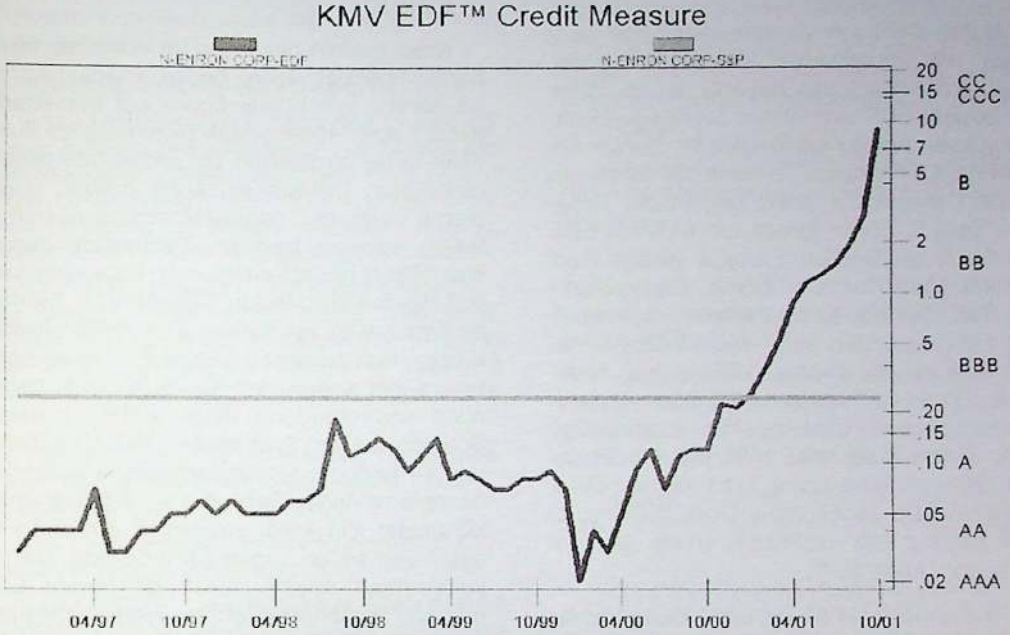
Merton modelinin başlıca kullanıcısı, KMV'dir. KMV, bankalara ve diğer finansal kurumlara, kredi analizi yazılımı ve çeşitli veri setlerini satan San Francisco kökenli bir firmadır. KMV, 2002 yılında Moody's ile birleşmiş ve birleşme sonucu oluşan yeni firmanın adı, Moody's KVM olmuştur. KVM, temerrüde düşme olasılığını hesaplamak için, Black-Scholes opsiyon fiyatlandırma modeline ve Merton modeline dayalı olan EDF (Expected Default Frequency; Beklenen Temerrüde Düşme Frekansı) modelini geliştirerek, Credit Monitor ve Portfolio Manager yazılımlarını geliştirmiştir. Credit Manager, bireysel kredilerin veya borçluların riskinin ölçülmesinde kullanılırken, Portfolio Manager yazılımı, portföy riskinin ölçülmesinde kullanılmaktadır. KVM, son olarak, halka açık işlem gören 25.000'den fazla firmanın EDF'sinin günlük olarak güncelleşti-

rilmesini sağlayan, CreditEdge isimli yeni bir yazılım piyasaya sürmüştür. (Meissner ve Nielsen, 2002; s.85)

EDF modeli, bankanın ödünç verme problemiyle ilgili olup, ödünç alan firmanın hisse senedi sahipleri bakış açısından kredinin geri ödenmesi üzerinde durmaktadır. Model, firmanın hisse senetlerinin piyasa değeri ile aktiflerinin piyasa değeri arasındaki ilişkiyi ve firmanın aktiflerinin değişkenliği ile firmanın hisse senetlerinin değişkenliği arasındaki ilişkiyi kullanarak, her borçlu için beklenen temerrüde düşme frekansını (EDF) hesaplamaktadır (Saunders, 1999; s.23).

EDF'nin hesaplanması dört aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada, temerrüde düşme noktası (D) tanımlanmaktadır. D, kısa vadeli borçların tamamı ile uzun vadeli borçların % 50'sinin toplanması ile bulunmaktadır. KVM, ampirik temerrüde düşme analizlerine dayalı olarak, en yoğun temerrüde düşme noktasının, firma değerinin yaklaşık olarak cari borçlar artı uzun vadeli borçların % 50'sine eşit olduğu noktada olduğunu bulmuştur (Caouette ve diğerleri, 1998; s.146).

Şekil 5: KMV'nin Kredi Risk Ölçüsü Olarak EDF

İkinci aşamada, firmanın aktiflerinin piyasa değeri (V) ve standart sapması (σ_v) hesaplanmaktadır. Firmanın aktiflerinin piyasa değeri ve standart sapması; hisse senetlerinin piyasa değeri ve hisse senetlerinin standart sapması kullanılarak hesaplanmaktadır. Üçüncü aşamada, temerrüde düşme noktasına ulaşmak için aktif değerinin düşmesi gereken standart sapma sayısını ifade eden, temerrüde düşme noktasına uzaklık (DD) hesaplanmaktadır. KMV, Merton modelindeki formüllerin kullanımındaki zorluk nedeniyle, temerrüde düşme olasılıklarını hesaplamak için, temerrüde düşme noktasına uzaklık olarak ifade edilen bu kavramı geliştirmiştir. Matematiksel olarak, DD , $[(V - D)/V_0]$ şeklinde bulunmaktadır. Daha yüksek aktif volatilitesine veya finansal kaldırıca sahip olan firmalar, daha düşük DD 'ye, diğer bir ifadeyle, daha yüksek temerrüde düşme olasılığına sahip olmaktadır. DD , Merton modelindeki d_2 ile matematiksel olarak aynıdır (Meissner ve Nielsen, 2002; s.85). Son aşamada, bulunan DD , veri bankasındaki aynı temerrüde düşme

noktasına uzaklığa sahip firmaların değerleri kullanılarak, bir EDF değerine dönüştürülmektedir (Haag, 2003; s.34). Bunun için, temerrüde düşmüş firmaların ampirik olarak gözlemlenmiş temerrüde düşme noktasına uzaklık sayıları kullanılmaktadır. Örneğin, geçmiş veriler, DD 'si 4'e eşit olan bir firmanın, ortalama tarihi temerrüde düşme olasılığının % 1 olduğunu gösteriyorsa, KMV, DD 'si 4'e eşit olan firmalara % 1 EDF skoru tahsis etmektedir. EDF skorları, % 0 ile % 20 arasında değişmektedir (Altman, 2000; s.26). Beklenen temerrüde düşme frekansı (EDF), Merton modelindeki $N(-d_2)$ 'dir.

Şekil 4'te, EDF ile DD arasındaki ilişki görülmektedir. Daha yüksek borç tutarı ve daha düşük aktif büyümesi, daha düşük temerrüde düşme noktasına uzaklık (DD) demektir. DD , aktiflerin beklenen değeri (r_v) ile borçların defter değeri arasındaki farkın, firmanın aktif değerlerinin standart sapmasına bölünmesiyle bulunmaktadır (Tudela ve Young, 2003; s. 105). DD azaldıkça, EDF artmaktadır. Bu ne-

denle, EDF ile DD arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Muhasebe bazlı ve derecelendirme bazlı kredi risk modelleriyle karşılaştırıldığında, EDF skorlarının daha başarılı olduğu, diğer bir deyişle EDF skorlarının duyarlılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun nedeni de, EDF skorları ile hisse senedi piyasa fiyatları arasındaki direkt bağlantıdır. Örneğin, Şekil 5, Enron Şirketi için KMV'nin EDF skorlarını ve S&P'un Enron'a verdiği kredi notunu göstermektedir. Enron, Aralık 2001'de, iflas başvurusunda bulunmasına rağmen, iflas başvurusundan aylar öncesinden, firmanın finansal durumunun kötüleşmesi nedeniyle, Enron'un hisse senedi fiyatları azalmaya başlamıştır. Fakat, şekilde de görüldüğü gibi, S&P'un kredi notu, 1996 yılından 28 Kasım 2001 tarihine kadar sabit kalmış, oysa, KMV'nin EDF skoru, daha Ocak 2000'de, kredi kalitesindeki azalmanın erken uyarısını vermiştir. (Allen, s.10)

EDF modeli, hisse senetleri piyasada işlem gören işletmelerin değerlendirilmesi için daha kullanışlıdır. Çünkü, aktiflerin değerini ve değişkenliğini hesaplamak için, hisse senedi fiyatları, hisse senedi getirisinin değişkenliği gibi piyasa verileri gerekmektedir (Bastaens, 1999; s.226). Bu nedenle, EDF modeli, hisse senedi piyasada işlem görmeyen veya hisse senedi, etkin olmayan ve sig piyasalarda işlem gören firmaların değerlendirilmesi için kullanışlı olmayabilir. Hisse senedi piyasada işlem görmeyen firmalar için model, hisse senetleri piyasada işlem gören firma verilerinden elde edilmektedir. Piyasada işlem görmeyen firmaların, halka açık firmalarla aynı davrandıkları varsayılarak, büyüklük, endüstri ve ülkenin etkisi dikkate alınmaktadır. (Caouette ve diğerleri, 1998; s.147)

KMV, EDF modelini başta bankalar olmak üzere, kredi riskine maruz kalan finansal kurumlar için geliştirmiştir. Bankalar, EDF skorumu; kredi fiyatlamasında kredi riskinin bir göstergesi olarak, bir firmanın risk profilindeki değişimler hakkında kredi yöneticisini uyarlamak için bir erken uyarı aracı olarak, kredilerine risk dereceleri tahsis etmek için veya geleneksel kredi analizine ek bir bilgi olarak kul-

lanabilirler.

SONUÇ

Kredi riskinin ölçülmesi ve yönetimi, başta bankalar olmak üzere birçok finansal kurum ve işletme için büyük önem arz etmektedir. Kredi riskinin nicel olarak ölçülmesinde kullanılan temel girdilerden biri temerrüde düşme olasılığıdır. Dolayısıyla, kredi riskinin doğru olarak ölçülmesi, doğru temerrüde düşme olasılığı verisine bağlıdır. Temerrüde düşme olasılığının hesaplanmasında kullanılan yaklaşımlardan biri Merton yaklaşımıdır. Merton, bir firmanın öz sermayesinin, firmanın aktifleri üzerine düzenlenen ve kullanım fiyatı borçların defter değeri olan bir satın alma opsiyonuna eşit olduğunu ifade etmekte, Black-Scholes opsiyon fiyatlama formülünü kullanarak, bir firmanın temerrüde düşme olasılığını hesaplamaktadır. Bankalar ve diğer finansal kurumlar için kredi yazılımları geliştiren ve çeşitli veri setleri sunan KMV firması, Merton yaklaşımına dayalı olarak geliştirdiği EDF modelini kullanarak çeşitli kredi yazılımları geliştirmiştir.

2007 yılında uygulanmaya başlanması planlanan Basel II Uzlaşısı'nda, kredi riskinin ölçümüne yönelik standart yaklaşım ve içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşım olmak üzere iki farklı yaklaşım önerilmektedir. İçsel derecelendirmeye dayalı yaklaşım da, kredi riskinin ölçülmesinde kullanılan verilerin elde edilebilirliği açısından kendi içerisinde, temel yaklaşım ve gelişmiş yaklaşım olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fakat, hem temel yaklaşımda hem de gelişmiş yaklaşımda, bankaların temerrüde düşme olasılığını kendilerinin hesaplaması gerekmektedir. Ayrıca, bankaların söz konusu yöntemleri kullanabilmeleri için geriye dönük temerrüde düşme olasılığı verisine de sahip olmaları gerekmektedir. Bu nedenle, Basel II'ye göre, kredi riskinin ölçülmesinde içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşımların Türk bankaları tarafından kullanılabilmesi için de, temerrüde düşme olasılığı ve diğer verilerle ilgili veri setlerinin hazırlanması gerekmektedir. Bankalar, temerrüde düşme olasılığını hesaplamak için kendileri bir model geliştirebilecekleri gibi ticari bir yazılım da kullanabilirler. Bankaların temerrüde

düşme olasılığını hesaplamak için kullanılabilecekleri yöntemlerden biri, Basel Bankacılık Denetim Komitesi'nin de kabul ettiği Merton yaklaşımıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ALEXANDER, Colin, "Managing Credit Portfolios: A Comparative Review of Risk Models and Methodologies", Derivatives Credit Risk, Second Edition, Risk Books, 1999.- ALLEN, Linda, "Credit Risk Modeling of Middle Markets", <http://fic.wharton.upenn.edu/fic/allenpaper.pdf>, 05.02.2005.

- ALTMAN, Edward I., "Corporate Credit Scoring Models", 2000.- BAESTAENS, Dirk-Emma, "Credit Risk Modeling Strategies: The Road to Serfdom?", International Journal of Intelligent Systems in Accounting- Finance & Management 8, 1999.

- Basel Committee on Banking Supervision, "Overview of The New Basel Capital Accord", Consultative Document, July 2003.

- BOLAK, Mehmet, Finans Mühendisliği: Kavramlar ve Araçlar, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.

- CAQUETTE, John, Edward ALTMAN ve Paul NARAYANAN, Managing Credit Risk, John Wiley & Sons, New York, 1998.

- CEYLAN, Ali, Finansal Teknikler, Ekin Kitapevi, Bursa, 2003.

- CHAMBERS, Nurgül, Türev Piyasalar, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul, 1998.

- EROL, Ümit, Vadeli İşlem Piyasaları: Teori ve Pratik, İMKB Yayınları, İstanbul, 1999.- HAAG, Markus, "Credit Risk Models: Application to Corporate Bond Portfolios", Wien, April 2003.

- HULL, John, Izzy NELKEN ve Alan WHITE, "Merton's Model, Credit Risk and Volatility Skews", Working Paper, January 2004.

- KATCHOVA, Ani L. ve Peter J. BARRY, "Credit Risk Models and Agricultural Lending", American Journal of Agricultural Economics, February 2005.

- KEALHOFER, Stephen ve Jeffrey R. BOHN, "Portfolio Management of Default Risk", KMV, May 2001.

- MARK, Robert M., "Integrated Credit Risk Management", Derivative Credit Risk: Further Advances in Measurement and Management", Risk Books, 1999.

- MEISSNER, Gunter ve Kristian NIELSEN, "Recent Advances in Credit Risk Management: A Comparison of Five Models", Derivative Use, Trading & Regulations, Volume 8, Number 1, 2002.

- ROUX, L. Martin, "Portfolio Credit Risk Models", CIA/SoA Investment Symposium, 10 November 2003.

- SAUNDERS, Anthony, Credit Risk Management: New Approaches to Value-at-Risk and Other Paradigms, John Wiley & Sons, New York, 1999.

- TAVAKOLI, Janet M., Credit Derivatives, John Wiley & Sons, New York, 1998.

- TUDELA, Merxe ve Garry YOUNG, "Predicting Default Among UK Companies: A Merton Approach", Financial Stability Review, June 2003.

- <http://www.defaultrisk.com/glossary.htm>, 10.02.2005.

Araştırma

YRD. DOÇ. DR. CEM MEHMET BAYDUR

Muğla Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

DR. BORA SÜSLÜ

Muğla Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi

Para Politikasının Algılanması: Muğla İli Örneği

Günümüzde para otoritesinin hedeflerine ulaşması açısından ne yaptığı kadar diğer iktisadi birimlerin para politikasını nasıl algıladıkları, beklentileri, kısacası para otoritesine güvenip güvenmemeleri de hayati bir öneme sahiptir. Para otoritesinin nihai amacı fiyat istikrarı olmakla beraber, para otoritesi bu amaca tek başına ulaşamaz. Fiyatlar hem para otoritesi hem de iktisadi birimler tarafından belirlendiğinden, nihai amaca ulaşabilmesi için iktisadi birimlerin beklentilerini etkileyebilmesi gerekmektedir. Bu açıdan para otoritesi kendi amaçlarını kamuoyuna net bir şekilde aktarması gerekmektedir. Para otoritesinin ortaya koyduğu amaçlara ulaşması ve inandırıcı olabilmesi için yasal çerçevede bağımsız, para politikası çerçevesinde de iyi yönetişime sahip olması gerekmektedir. Bu makalede para otoritesinin para politikasına ve Türkiye'de uygulanan istikrar programlarına güven olup olmadığı Muğla ili merkezi baz alınarak araştırılmıştır. Yapılan anket sonucu Muğla merkezde iktisadi birimlerin para otoritesine güvenmedikleri, para politikasının etkili bir şekilde tanıtılmadığı tespit edilmiştir.

Giriş

Makro iktisat literatüründe bireysel fayda fonksiyonlarından yola çıkarak toplam faydaya ulaşmak son zamanlarda önem kazanmıştır. Makro ekonominin mikro ekonomik temelleri politika sonuçlarını etkiler hale gelmiştir. Ekonomik yapı içerisinde iktisadi birimlerin iktisat politikaları hakkındaki algıları, uygulanan iktisadi politikaların sonuçlarına etki edebilir hale gelmiştir. İktisadi birimlerin para politikasına yönelik algılamalarını ölçmeyi amaçlayan bu çalışmada makro ekonomik istikrar programlarının mikro temeli incelenmiştir. Böylece istikrar programlarının mikro temelleri olup olmadığı, iktisadi birimlerin programları algılayışları ve beklentileri ele alınmıştır. Bu çalışma ile ayrı-

ca para otoritesi ile iktisadi birimler arasındaki bilginin niteliği de araştırılmıştır. Her iki taraf arasında ortaya çıkacak asimetrik bir bilgi, fiyatlama kararlarının farklılaşmasına ve ekonomik problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak politikanın iyi algılanması, yönetişimin etkinliğine bağlıdır.

Çalışmada Muğla ilinde para otoritesinin iyi bir yönetişime sahip olup olmadığı ve para politikası algılamaları alan araştırması yardımıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Bu açıdan çalışmanın ilk bölümünde para politikası açısından güvenilirliğin ne olduğu, güvenilirlik ile yönetişimin ilkeleri arasındaki bağlantılar ortaya konulacak, ikinci bölümde araştırma-

nın yöntemine değinilecek, son bölümde ise, Muğla kenti tanıtılacak ve uygulanan para politikasının algılanması anketinin sonuçlarına yer verilecektir.

1- Yönetişim Kavramı

1970'li yıllardan itibaren iktisadi birimlerin beklentilerinin makro ekonomik fiyatların seyrinin temel belirleyicisi olduğu kabul edilmiştir. İktisadi birimler ekonomi otoritesi gibi kendi amaç ve tercihleri olan ve faydasını maksimize etmeye çalışan rasyonel bireyler haline gelmiştir. Böylece dışsal olan ekonomi politikaları içselleşmiştir. Yani, ekonomik istikrarsızlığın temel nedeni, ekonomik otoritenin ve iktisadi birimlerin aldıkları kararların farklılığından kaynaklanmıştır. O halde ekonomik istikrarı sağlamanın yolu, iktisadi birimler ile ekonomi otoritesinin aldığı kararların örtüşmesini sağlamaktır.

İktisadi birimlerin karar alma sürecine katılmaları, makro ekonomik fiyatların iktisadi birimler ile para otoritesi arasında karşılıklı stratejiye dayanarak oluşmasına, yani politikaların içselleşmesine neden olmuştur. Para politikalarının içsel bir süreç haline gelmesi ile ekonomik istikrarın yolu, iktisadi birimlerin beklentileri ile para otoritesinin beklentilerinin örtüşmesinden geçmektedir. Bu anlamda ortaya çıkan istikrarsızlık, para otoritesi ile iktisadi birimlerin kendi refahlarını maksimize etmek için aldıkları kararların farklılığına dayanmaktadır. Dolayısıyla günümüzde iktisadi birimlerin ekonomi otoritesine güvenmeleri, ekonomi otoritesinin iktisadi birimler tarafından nasıl algılandığına bağlıdır. Son zamanlarda ekonomi otoritesinin iktisadi birimlerin beklentileri üzerindeki etkisi iyi yönetişime bağlanmaktadır. Bu açıdan iyi yönetişim şeffaflığın, hesap verilebilirliğin, sorumluluğun ve bağımsızlığın hakim olduğu durumu ifade etmektedir.

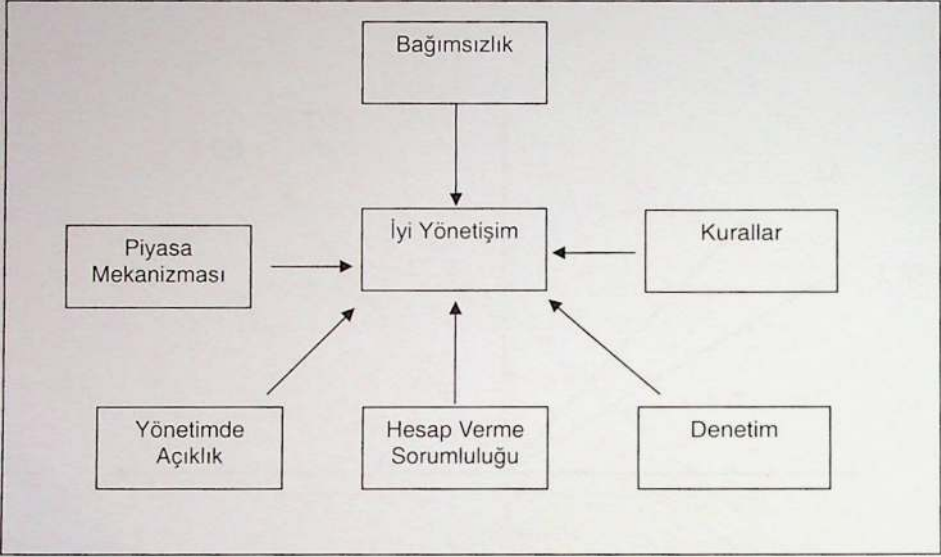
Güvenilirlik, iktisat politikasının başarılı olması için olmazsa olmaz bir koşuldur. 2002 yılından itibaren örtük, 2006 yılından itibaren de açık olarak uygulanmaya başlanacak olan enflasyon hedeflemesi için güvenilirlik önemli bir ön şarttır. Türkiye'nin 2001 yılındaki krizden sonra aldığı bir çok tedbirle para politikasının etkinliğini kısıtlayan unsurlar bir ölçüde

ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Sıkı bir maliye politikası ile, enflasyon hedeflemesi politikasının güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Makro istikrar için fiyat istikrarının sağlanmasında, enflasyon hedeflemesine yönelen TCMB'nin para politikası kararlarının öngörülür, şeffaf olması oldukça önemlidir. Bu açıdan TCMB'nin güvenilirliğini yükseltmek için bağımsızlığın artırılması, para kurulunun oluşturulması, enflasyon hedeflemesi gibi adımlar atılmıştır. Bu adımlar, enflasyonla mücadelede temel bir araç olan TCMB faiz kararlarının öngörülebilir, şeffaf olması ve karar alma sürecinde de hesap verilebilirlik açısından daha fazla bilginin kamuoyuna aktarılması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda para politikası kurulunun aldığı kararlar kamuoyuna sunulacaktır. Bütün bunlar göstermektedir ki, enflasyon hedeflemesinin başarısı güvenilirliğe, güvenilirliğin başarısı da iyi yönetişime bağlıdır. Para politikası açısından iyi yönetişimin de bağımsız bir Merkez Bankasına, politikasının açık, kurallara bağlı, belli, anlaşılabilir ve politikalarından sorumlu olmasına / hesap verebilirliğine ve bütün bunların diğer aktörler tarafından anlaşılmasına bağlı olduğu söylenebilir.

Yönetişim kavramına daha yakından baktığımızda karşılıklılık kavramı ortaya çıkmaktadır. "Her ne kadar yönetim ve yönetişim kavramları aynı kökten gelse de yönetim sözcüğü daha kısıtlı devlet merkezli bir yapıyı betimlerken, yönetişim daha geniş bir dizi kurumlar, aktörler, süreç ve yapıları içermekte ve devleti diğer aktörler arasında "primus inter pares" konumuna koymaktadır (Nohutçu, 2003). Yönetişim kavramı sayesinde toplumsal yetki ve kaynaklar toplumsal paydaşlar arasında dağıtılmakta, siyasal dizge ya da merkez, çevresiyle eşitlenmekte, devlet ve toplum ya da siyasal toplum ve sivil toplum arasında yeni inter aktif ilişkiler geliştirilmekte, klasik siyasal ve bürokratik aktörler tekelindeki siyasal oluşturma sürecinin tüm toplumsal aktörlere açılmasıyla demokratikleşme, saydamlık, etkinlik ve verimlilik artmaktadır" (Coşkun, v.d., 2003).

Para otoritesinin enflasyon hedeflemesi politikası ile yönetişime yönelmesinin altında

Grafik 3: İyi Yönetişim İlkeleri

Kaynakça: Coşkun Can Aktan, "İyi Yönetişim (Good Governance)", Kalder Forum, Yıl: 2, Sayı:8, 2002.

re EP1 ilk olarak gerçekleşmekte daha sonra A oluşmaktadır. Para otoritesi tarafından ortaya konan EP1 pozitif bölgede olmasına rağmen politikaların algılanma biçimi olan A negatif tarafta yer almakta, bunun sonucunda EP2 negatif tarafta gerçekleşmektedir. Dolayısıyla beklentilerin oluşmasında politikaların algılanma biçimleri önemli hale gelmektedir (Eğilmez, 2004).

Bu doğrultuda iktisadi birimlerin para otoritesini yanlış algılamaları veya güvenmemeleri de sonuç bakımından bir tür zaman tutarsızlığına sebep olmaktadır. Bu durumda zaman tutarsızlığını ortadan kaldıracak ve dolayısıyla para otoritesinin güvenilirliği sağlayacak en önemli unsur iyi yönetim olarak karşımıza çıkmaktadır. İyi yönetim kavramı açık ve öngörülebilir karar alma sürecinin, katılımcılığın, şeffaflığın, sorumluluğun ve denetimin hakim olduğu bir yönetimi vurgulamaktadır (Aktan, 2002: 23-15). Grafik 3 iyi yönetişimin ilkelerini vermektedir.

İyi yönetişimin üç temel faktörü bulunmaktadır. İlk faktör kurallar ve sınırlamalardır. İyi bir yönetim için kurumların özerk olması gerekmektedir. Bütçenin hazırlanması, onaylan-

ması ve denetlenmesi ile ilgili kuralların iyi o-turtulması gerekmektedir. İyi yönetişimin ikinci temel unsuru ise, katılım mekanizmasıdır. Buna göre iktisadi birimlerin kamusal hizmetlere ilişkin görüşlerini tespit etmek için düzenli anket yapılması, bu anketlerin kamuoyuna duyurulması gerekmektedir. İyi yönetişimin üçüncü unsuru ise, rekabettir. Bilhassa piyasa mekanizmasının işlerliğinin sağlanması iyi yönetim için gerekli bir koşul haline gelmektedir (Aktan, 2002: 23)

Para politikasında iyi yönetişimin en temel şartı da para otoritesinin bağımsız olmasıdır. Para politikasında tutarlılık bir başka ifade ile para politikasında bağımsızlık, para otoritesinin amaçlarını ve bu amaçlara ulaşmak için kullanacağı araçları seçerken ve para politikasını yürütürken bağımsız olmasını ifade etmektedir (Blinder, 2004: 10-24). Para otoritesi sahip olduğu bağımsızlık ile para politikasını kısa vadeli amaçlar uğruna değil, sadece toplumun uzun vadedeki refahını arttırmak için kullanmalıdır.

Güvenilirliği etkileyen diğer bir unsur hesap verebilirliktir. Para otoritesinin bağımsızlığının artması ile birlikte sorumluluğu da art-

maktadır. Artan bu sorumluluk hesap verebilirliği de beraberinde getirmektedir. Hesap verebilirlik, performansın açıklanabilmesi, sorumluluğun ne gibi yollar ile ve nasıl yerine getirildiğinin açıklaması olarak ortaya konabilir (Balci, 2003: 116). Başka bir tanımla hesap verilebilirlik, kamuyu önemli şekilde etkileyen sorumlulukların yerine getirilmesi ile ilgili olarak kamusal alanda cevap verme yükümlülüğüdür (Acar, 2002: 208). Para otoritesi de para politikasının amaçları, niyetleri ve performansı ile sonuçları hakkında hesap verebilir bir konumda olmalıdır. Örneğin, Yeni Zelanda'da enflasyon oranını tutturulmadığında para otoritesi Başkanı istifa etmek zorundadır.

Güvenilirliği sağlayan son unsur şeffaflıktır. Şeffaflık, karar alma süreçlerinin, uygulamanın ve uygulama sonuçlarının herkese açık, net ve anlaşılır bir şekilde ortaya konmasıdır (Coşkun v.d.,2003: 22). Şeffaflık piyasa ve kamu ile iletişimin artmasını sağlar. Şeffaflık ile artan bu iletişim, iktisadi birimlerin para otoritesinin niyetlerini, durumunu anlamada yardımcı olur (Mishkin v.d. 1998). TCMB'de şeffaflığı artırabilmek için kamuoyu ile olan iletişimini arttırmaya çalışmaktadır. Ortaya konan politikaların anlaşılması iktisadi birimlerin beklentilerini etkilemedeki maliyeti azaltacak ve güvenilirliği de arttıracaktır.

Yukarıdaki teorik çerçeve içinde Muğla'da para otoritesinin nasıl algılandığını anlamak için enflasyondan kimin sorumlu olduğu, hangi enflasyon oranının hedeflendiği, hangi ekonomik kurumlara güvendikleri, ekonomiyle ilgili gelişmeleri nereden öğrendikleri, fiyatlar hakkındaki beklentilerinin olumlu olup olmadığı, mevcut istikrar programına güven duymadıkları Muğla'da para politikasının nasıl algılandığını anlamak için, sorulmuştur.

2- Yöntem

Çalışma anket yöntemine dayanmaktadır. Araştırmada kullanılan anket 10 sorudan oluşmaktadır. Ankette yer alan sorular çalışmanın amaçlarına uygun şekilde hazırlanmıştır. Genel olarak kapalı uçlu sorulara yer verilmiştir. Ancak iktisadi birimlerin görüşlerini daha iyi ortaya koyabilmek amacıyla bazı sorulara diğer seçeneği ilave edilmiştir. Anket-

teki sorular iyi yönetişimin ilkelerine dayanmaktadır. Ankete mümkün olabildiğince her kesimden (işçi, memur, esnaf, işadama) iktisadi birimin rassal bir şekilde katılmasına özen gösterilmiştir⁽²⁾. Bu çalışma zamanla, yapılan mekanla ve örneklem grubu ile sınırlıdır. Yapılan çıkarsamalar da Muğla ili merkez ilçesi için geçerlidir.

2- 1. Örneklem Büyüklüğü ve İstatistiksel Yöntem

Muğla merkezle beraber civardaki köylerde 83.000 kişi (N) yaşamaktadır. Bu ana kütlede gerekli olan örneklem büyüklüğü basit rassal örnekleme yöntemi ile hesaplanmıştır. Örneklem sayısı Muğla merkez ve köyleri için % 10'luk sapma ve yaklaşık % 50'lik ulaşılabilir olma varsayımı altında Formül 1'e göre hesaplanacaktır (Newbold, 2000).

Muğla merkez için elde edilen örneklem büyüklüğü olan 114 kişi, 120 kişiye yuvarlanmıştır. Elde edilen örnekleme rassal bir şekilde anket yapıldıktan sonra anket verileri SPSS-12.0 programı yardımı ile değerlendirilmiş ve gerekli testler yapılmıştır. Bu çalışmada sorgulanan hipotezlerin bilimsel değer taşıyabilmesi için istatistiki olarak test edilmesi gerekmektedir. Genelde sosyal bilimlerde hipotezler parametrik ve parametrik olmayan uygulamalar tarafından sınımlanmaktadır. Bu testler ana kütle dağılımı hakkında varsayım yapmaksızın ve belli spesifik parametre değerlerine sahip olmaksızın hipotezleri sınavabilmektedirler. Parametrik olmayan testlerden en yaygın olanı ki kare (χ^2) testidir. Bu testin amacı, örnek değerlerin dağılımının, hipotezde öne sürülen ana kütle dağılımını destekleyip desteklemediğini araştırmaktır. Bu çalışmadaki hipotezler Formül 1'deki gibi formüleleştirilmiştir.

H₀: j. Soru İçin İktisadi Birimlerin Bir Birinden Farkı Yoktur.

H₁: j. Soru İçin İktisadi Birimlerin Bir Birinden Farklıdır.

j: Ankette bulunan sorulardır=1.....10 Ho hipotezini test edebilmek için aşağıdaki formülü hesaplanan (χ^2) değeri bulunur.

Formül 1

$$n = \frac{p(1-p)N}{(N-1)\sigma_{p'}^2 + p(1-p)}$$

$\sigma_{p'}^2$ =örneklem varyansını bulabilmek için % 95 güven aralığı için $1.96\sigma_{p'}^2 = 0.10$, buradan $\sigma_{p'}^2 = (0.05)^2 = 0.0025$

$$n = \frac{p(1-p)N}{(N-1)\sigma_{p'}^2 + p(1-p)} = \frac{0.50(1-0.50)83000}{(83000-1)0.0025 + 0.50(1-0.50)} = \frac{23750}{207,7} = 114$$

$$\chi^2_{hesaplanan} = SD\left(\frac{\sigma}{\sigma^2}\right) \text{ SD: Serbestlik de-}$$

recesi olup, bu anketteki tabloların satır (n) ve sütunlarının (m) bir eksiğinin çarpılması ((n-1)(m-1)) sonucu bulunmaktadır. σ^2 sorulan sorunun varyansını, σ^2 hipotezde öne sürülen ana kütlelin varyansını göstermektedir. Seçilen anlamlılık düzeyinde (α) hesaplanan Ki-Kare değeri, Ki-Kare'nin tablo değerleri ile kıyaslanır. Eğer;

$\chi^2_{SD,\alpha} < \chi^2_{hesaplanan} < \chi^2_{SD,1-\alpha}$ ise H_0 hipotezi kabul edilir, aksi durumda red edilir.

Bu çalışmada seçilen güven aralığı (0,05)'den p olasılığı küçük olduğu zaman H_0 hipotezi red edilmiş H_1 hipotezi kabul edilmiştir (Gujarati, 2000; Öztürk, Coşkun, 2005).

3- Verilerin Değerlendirilmesi

Anket Muğla merkezinde yaşayan iktisadi birimleri temsilen 120 kişiye uygulanmıştır. Ankete katılan 120 kişi rassal bir şekilde tamamen bir meslek sahibi olanlar arasından/ tarafından seçilmiştir. Ankete katılanların, % 22.7'si memur, % 26.7'si işçi, % 35'i esnaf ve işadami ve % 10,8'i çiftçidir. Meslek grubundakilerin % 12,5'i ilkokul mezunu, % 15,8'i ortaokul, % 33,3'ü lise ve % 38,4 lisans ve lisansüstü mezunudur. Ankete katılanları % 6.7' sinin aylık geliri 300 YTL'nin altındayken, % 5'nin geliri aylık 2000 YTL'nin üzerindedir. Ankette üç grup soru bulunmaktadır. Birinci grup sorular para politikasının algılanması ile ilgili iken, ikinci grup sorular ise, yönetişimin

ilkeleri ile ilgilidir. Üçüncü grup soru ise, istikrar programlarının Muğla'ya etkisini araştırmak amacıylaştır.

3- 1. Muğla'daki İktisadi Birimlerin Para Politikasını Algılama Sonuçları

Para politikasındaki zaman tutarsızlığı sorununu saptamak için ankette dört soru sorulmuştur.

1. Soru: Sızce piyasaların fiyat beklentileri ile hükümetin ortaya koyduğu fiyat beklentileri uyumlu mudur?

2. Soru: İstikrar programlarının en önemli hedefi sizce aşağıdakilerden hangisi olmalıdır?

3. Soru: Bir iktisadi programa güvenmeniz için aşağıdakilerden hangisi önemlidir?

4. Soru: Şu an uygulanmakta olan istikrar programını destekliyor musunuz?

Muğla'daki iktisadi birimlerin yaklaşık % 4'ünün fiyat beklentilerinin para otoritesinin enflasyon hedefiyle tam uyumlu, % 52'sinin de kısmen uyumlu olduğu görülmektedir. % 44'ünün ise, fiyat beklentileri para otoritesinin enflasyon hedefiyle uyumsuz olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Muğla'da yaşayan iktisadi birimlerin TCMB'nin enflasyon hedeflerine tam olarak güvendikleri söylenemez. İktisat literatüründe para otoritesi kredi sağlamak için hedeflediği enflasyon oranının da altına inmesi gerektiği dikkate alındığında, "kısmen" olarak görüş bildirenler olumsuz olarak yorumlanabilir (Cukierman, 1995). Dolayısıyla Muğla'daki iktisadi birimler tam olarak para

Tablo 1: Muğla'daki İktisadi Birimlerin Fiyat Beklentileri ile Fiyat Gerçekleşmeleri Arasındaki Uyum

Meslek/ Cevaplar	Memur		İşçi		Esnaf ve İşadımı		Çiftçi		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Tam	1	3.0	2	6.3	2	4.8	0	0	5	4.2
Kısmen	22	66.7	15	46.9	25	59.5	1	7.7	63	52.5
Uyumsuz	19	30.3	15	46.9	15	35.7	12	92.3	52	43.3
Toplam	33	100	32	100	42	100	13	100	120	100

SD:11

p:0.00

χ^2 : 23.27

Tablo 2: Gruplar (İşçi, Memur, Esnaf ve İşadımı, Çiftçi) Arasındaki Fiyat Beklentisi Farklılık Testi

	Toplam	S D	Ortalama	F	Sig.
Gruplar Arasında	9,377	3	3,126	7,845	,000
Grup İçi	46,215	116	,398		
Toplam	55,592	119			

Tablo 3: Muğla'daki İktisadi Birimlerin İstikrar Programlarına Güvenlerinin Oluşması İçin Gerekli Olan Temel Unsurlar

Meslek/ Cevaplar	Memur		İşçi		Esnaf ve İşadımı		Çiftçi		Toplam	
	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Tek parti	7	21.2	4	12.5	11	26.2	6	46.2	28	23.3
Tüm Kesimler	20	60.6	24	75.0	28	66.7	6	46.2	78	65.0
IMF-DB	3	9.1	3	9.4	1	2.4	0	0	7	5.8
Diğer	3	9.1	1	3.1	2	4.8	1	7.7	7	5.8
Toplam	33	100	32	100	42	100	13	100	120	100

SD:15

p: 0.00

χ^2 : 22.26

otoritesine güvenmemektedirler. Bu güven-sizliği test edebilmek için 2. ve 3. sorular sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevaplar incelenmeden önce Tablo 1'deki gruplar arasında farklılık olup olmadığı test edilmiştir. Bu testin sonuçları Tablo 2'de verilmektedir. Tablo 2'ye göre Muğla'daki farklı meslek grupları için fiyat beklentisi açısından bir fark yoktur.

İktisadi birimlerin istikrar programlarına güvenmeleri için en önemli faktör, tüm kesimlerin desteğinin alınması gerekliliğidir. Muğla ilinde istikrar programlarının güveni açısından ikinci unsur, programların tek bir parti tarafından yapılmasıdır. Üçüncü unsur da IMF ve Dünya Bankasının desteğinin bulunmasının gerekliliğidir. Para politikasının başarısı için gerekli olan toplumsal konsensüsün Muğla'da da önemli bulunduğu Tablo 3'den anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tüm kesimlerce istikrar programlarının desteklenip desteklenmediği-

ni ve niçin desteklendiğini anlamak zaman tutarsızlığı açısından önemlidir.

Tablo 3'deki gruplar arasında farklılık olup olmadığı test edilmiştir. Bu testin sonuçları Tablo 4'de verilmektedir. Tablo 4'e göre Muğla'daki farklı gelir grupları için istikrar programına güven oluşması için gerekli unsurlar arasında fark yoktur hipotezi Tablo 4'deki anlamlılık düzeyine bakıldığında % 1'e % 5'e ve % 10'a göre ret edilir. Muğla'daki iktisadi gruplar arasında istikrar programına güven oluşması için gerekli unsurlar arasında fark vardır alternatif hipotezi kabul edilir. Tablo 3'e bakıldığı zaman çiftçilerin istikrar programlarına güvenmelerinin temel desteği tek parti iktidarı ve toplumsal uyum iken, işçilerin % 75'i için toplumsal uyum olması grupların farklı düşündüğünün bir göstergesi olarak bakılabilir.

Tablo 4: İstikrar Programlarına Güven Oluşması Gerekli Olan Unsur Sorusuna Yönelik Gruplar Arası Farklılık Testi

	Toplam	SD	Ortalama	F	Sig.
Gruplar Arasında	2,782	3	,927	,996	,397
Grup İçi	108,010	116	,931		
Toplam	110,792	119			

Tablo 5: Muğla'daki İktisadi Birimlerin İstikrar Programına Olan Destekleri

Meslek/ Cevaplar	Memur		İşçi		Esnaf ve İşadımı		Çiftçi		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Evet	8	24.2	7	21.9	14	33.3	6	46.2	35	29.2
Hayır	12	36.4	14	43.8	9	21.4	4	30.8	39	32.5
Uyumsuz	13	39.4	11	43.4	19	45.2	3	23.1	46	38.3
Toplam	33	100	32	100	42	100	13	100	120	100

SD:11

p: 0.00

 χ^2 : 6.84

Tablo 6: Muğla'daki İktisadi Grupların İstikrar Programlarına Destek Sorusu İçin Farklılık Testi

	Toplam	SD	Ortalama	F	Sig.
Gruplar Arasında	1,537	3	,512	,757	,520
Grup İçi	78,455	116	,676		
Toplam	79,992	119			

Tablo 7: Muğla'daki İktisadi Birimler Açısından İstikrar Programının Amaçları

Meslek/ Cevaplar	Memur		İşçi		Esnaf ve İşadımı		Çiftçi		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Büyüme	9	27	12	37.5	12	28.6	3	23.1	36	30
Enflasyon	8	24	8	25	10	23.8	3	23.1	29	24.2
Bütçe	11	33	6	18.8	8	19.0	1	7.7	26	21.7
İşsizlik	0	0	2	6.3	4	9.5	0	0	6	5
Bilmiyorum	5	15	4	12.5	8	19.0	6	46.2	23	19.2
Toplam	33	100	32	100	42	100	13	100	120	100

SD:19

 χ^2 : 14.512

Şu an uygulanmakta olan İstikrar programlarını destekliyor musunuz sorusunun cevabı ise Tablo 5'de verilmektedir Tablo 5'de de görüldüğü üzere istikrar programlarına tam bir destek bulunmamaktadır. Muğla'daki iktisadi birimlerin sadece % 29'u istikrar programlarına doğrudan destek vermektedir. Muğla'daki iktisadi birimler para politikası ve otoritesine destek vermemektedir. Kısmen cevabı da olumsuz kabul edilirse, ki yukarıda belirtilen Cukierman kriterine göre Muğla'daki iktisadi birimlerin % 70'i istikrar programına destek vermemektedir. Dolayısıyla Muğla'daki iktisadi

di birimlerin öncelikleri ile para otoritesinin öncelikleri aynı değildir.

Tablo 5'deki gruplar arasında farklılık olmadığı test edilmiştir. Bu testin sonuçları tablo 6'da verilmektedir. Tablo 6'ya göre Muğla'daki farklı meslek grupları için istikrar programına olan destek açısından fark yoktur hipotezi Tablo 6'daki anlamlılık düzeyine bakıldığında % 1'e % 5'e ve % 10'a göre ret edilir. Muğla'daki iktisadi gruplar arasında istikrar programına destek açısından fark vardır alternatif hipotezi kabul edilir. Tablo 5'e bakıl-

Tablo 8: Muğla'daki İktisadi Gruplar Arasında İstikrar Programlarının Amaçları Sorusu İçin Farklılık Testi

	Toplam	SD	Ortalama	F	Sig.
Gruplar Arasında	8,233	3	2,744	1,311	,274
Grup İçi	242,758	116	2,093		
Toplam	250,992	119			

Tablo 9: Muğla'daki İktisadi Birimlerin 2005 Yılı Enflasyon Hedefi Hakkındaki Bilgileri

Meslek/ Cevaplar	Memur		İşçi		Esnaf ve İşadamaı		Çiftçi		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
2-5	7	21.2	1	3.1	5	11.9	0	0	13	10.8
5-10	15	45.5	11	34.4	18	42.9	2	15.4	46	38.3
10-12	4	12.1	10	31.3	5	11.9	1	7.7	20	16.7
15-20	2	6.1	0	0	3	7.1	1	7.7	6	5
Bilmiyorum	5	15.2	10	31.3	11	26.2	9	69.2	35	29.2
Toplam	33	100	32	100	42	100	13	100	120	100

SD:19

p:0.00

$\chi^2=26.55$

diği zaman çiftçilerin ve esnafın istikrar programına güvenleri veya destekleri memurlara ve işçilere göre daha fazladır. Çiftçilerin % 46'sı, Esnaf ve İşadamaının % 33'ü programa kesin güvenirken, programı memurların % 24'ü, işçilerin % 21'i desteklemektedir.

TCMB'nin tek amacı fiyatlarda istikrar sağlamaktır. Muğla'daki İktisadi birimlerin sadece % 24'ü istikrar programının temel amacı olarak fiyat istikrarını görmektedir. Dolayısıyla Tablo 7'de görüldüğü üzere, TCMB'nin öncelikleri ile Muğla'daki iktisadi birimlerin öncelikleri birbirinden farklıdır. Muğla'daki iktisadi birimler için istikrar programlarının en önemli önceliği ekonomik büyümedir. Bütün meslek grupları için de bu sonuç geçerlidir. Tablodaki farklı bir sonuç da iktisadi birimlerin istikrar programları hakkında bilgisi olmamasıdır. Programların hedefi hakkında bilgisi olmayanların % 70'i işçi, memur ve çiftçiden oluşmaktadır.

Tablo 7'deki gruplar arasında farklılık olup olmadığı test edilmiştir. Bu testin sonuçları Tablo 8'de verilmektedir. Tablo 8'e göre Muğla'daki farklı meslek grupları için istikrar programının amaçları açısından fark yoktur hipotezi Tablo 8'deki anlamlılık düzeyine bakıldığında % 1'e % 5'e ve % 10'a göre ret edilir. Muğla'daki iktisadi gruplar arasında istikrar programının amaçları açısından fark vardır

alternatif hipotezi kabul edilir. Tablo 7'e bakıldığı zaman memurların, esnaf-işadamaı ve işçilerin bütçe ile ilgili düşünceleri çiftçilerden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Çiftçilerin önemli bir kesimi programın amacını bilmemektedir. Bu yüzden gruplar birbirinden farklılaşmaktadır. Bu sonucun, çiftçilerin eğitim ve ilgi düzeyi ile bağlantılı olduğu söylenebilir.

Yukarıdaki dört tablodan ortaya çıkan sonuç, Muğla'daki iktisadi birimlerin beklentileri ile TCMB'nin beklentileri arasında bir uyumsuzluk veya güvensizlik olduğudur. Bu güvensizliğin enflasyonun hedeflenen ölçüde iktisadi birimler tarafından hissedilmemesi veya iktisadi birimlerin programları yeterince anlamaması veya yanlış anlamasından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Bu yanlış anlama bizi para politikasında yönetim kavramına götürmektedir.

3- 2. Muğla'da Para Politikasında Yönetişim İlkelerinin Sonuçları

Yönetişim kavramının sonuçlarını Muğla'da ortaya koyabilmek için aşağıdaki sorular sorulmuştur.

1. Soru: 2005 yılı için para otoritesi ve hükümetçe hedeflenen enflasyon oranı aşağıdakilerden hangisidir?

2. Soru: İstikrar programları uygulamalarında başarılı bulduğunuz kurum var mıdır?

Tablo 10: Muğla'daki İktisadi Gruplar Arasında Enflasyon Hedefi Sorusu İçin Farklılık Testi

	Toplam	SD	Ortalama	F	Sig.
Gruplar Arasında	32,601	3	10,867	5,967	,001
Grup İçi	211,266	116	1,821		
Toplam	243,867	119			

Tablo 11: Muğla'daki İktisadi Birimlerin Ekonomiyi Takip Kaynakları

Meslek/ Cevaplar	Memur		İşçi		Esnaf ve İşadamlı		Çiftçi		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Gazete	10	30.3	10	31.3	10	23.8	2	15.4	32	26.7
TV	20	60.6	19	59.4	21	50	8	61.5	68	56.7
Arkadaş	1	3	0	0	2	4.8	1	7.7	4	3.3
İnternet	2	6.1	2	6.3	3	7.1	0	0	7	5.8
Takip Etm.	0	0	1	3.1	6	14.3	2	15.4	9	7.5
Toplam	33	100	32	100	42	100	13	100	120	100

SD:15

 $\chi^2=11.56$

3. Soru: Yukarıdaki kurumlar arasında etkin bir işbirliği olduğuna inanıyor musunuz?

4. Soru: Ekonomik gelişmeleri hangi kaynaklardan öğrenirsiniz veya takip edersiniz?

5. Soru: Yapısal tedbirlerin (Para otoritesinin bağımsızlığı, kurallar, piyasa mekanizmasının gerekliliği, denetim) gerekliliğine inanıyor musunuz?

Muğla için alınan örneklerle göre nüfusun % 61'i para otoritesinin 2005 yılı enflasyon hedefini ya da yanlış bilmemektedir. Dolayısıyla iktisadi birimlerin enflasyonu yanlış algılaması Muğla'da zaman tutarsızlığı benzeri bir sorun yaratmaktadır. İktisadi birimlerin önemli bir kısmı enflasyon hedefi ile uyumsuz fiyatlamaya gittiklerinde fiyat istikrarı hedefinden uzaklaşılır. Muğla gibi küçük bir kentin fiyat belirleme gücü ticarete konu olan mallar için önemsiz olsa bile ticarete konu olmayan mallarda (örneğin emlak ve gayri menkul) enflasyon hedefi ile uyumsuz fiyat setinin ortaya çıkması Türkiye'deki ortalama enflasyonu negatif yönde etkileyecek olması açısından önemlidir. Aynı zamanda Muğla'daki iktisadi birimlerin istikrar programına olan desteklerini azaltmaktadır. Bu noktada Muğla'daki iktisadi birimlerin enflasyon hedefini bilmemeleri ya da yanlış bilmelerinin üç sebebi olabilir. Birinci sebebi TCMB hedef ve politikalarını yeterince tanıtmamaktadır.

Yani yeterince iletişim kuramamaktadır. İkincisi de, Muğla'daki iktisadi birimler yeterince TCMB'yi takip etmemektedirler. Üçüncü sebep ise, TCMB'nin taahhütleri ile gerçekleştirmelerin birbirinden farklı olmasına dayanmaktadır (Üçüncü olasılık 3.3. başlığı altında daha detaylı incelenecektir.)

Tablo 9'daki gruplar arasında farklılık olmadığı test edilmiştir. Bu testin sonuçları tablo 10'da verilmektedir. Tablo 10'a göre Muğla'daki farklı gelir grupları için para otoritesinin enflasyon hedefi açısından bir fark yoktur hipotezi % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeyinde kabul edilir.

Muğla'daki iktisadi birimlerin % 83'ü medya yardımı ile para otoritesinin politikalarını öğrenmektedirler. Para otoritesinin kendi politikalarını duyurduğu internet sitesi ve para politikası raporları Muğla'daki iktisadi birimler tarafından izlenmemektedir. Merkez Bankası şeffaf bir şekilde hedeflerini ortaya koysa bile, kamuoyu ile iletişimini artırmak için basın-yayın organları aracılığı ile kamuoyunu bilgilendirme amacıyla aktif politikalar geliştirmektedir. Örneğin Merkez Bankası başkanının illerde konferans panel düzenlemesi, para otoritesinin enflasyonla mücadelesinde olumlu katkı yapacaktır.

Yönetişim açısından hesap verebilirlik kavramının işlevsel olabilmesi için yönetilen-

Tablo 12: Muğla'daki Farklı İktisadi Grupların Ekonomiyi Takip Ettikleri Kaynaklar Açısından Farklılık Testi

	Toplam	SD	Ortalama	F	Sig.
Gruplar Arasında	7,649	3	2,550	2,176	,095
Grup İçi	135,943	116	1,172		
Toplam	143,592	119			

Tablo 13: Muğla'daki İktisadi Birimlerin Başarılı Bulduğu Kurum

Meslek/ Cevaplar	Memur		İşçi		Esnaf ve İşadamlı		Çiftçi		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Merkez Bankası	19	57.6	13	40.6	12	28.6	1	7.7	45	37.5
Hazine	1	3	2	6.3	2	4.8	0	0	5	4.2
Maliye Bakanlığı	0	0	2	6.3	6	14.3	2	15.4	10	8.3
Başbakanlık	3	9.1	1	3.1	3	7.1	2	15.4	9	7.5
DPT	1	3	3	9.4	0	0	0	0	4	3.3
Yoktur	9	27.3	11	34.4	19	45.2	8	61.5	47	39.2
Toplam	33	100	32	100	42	100	13	100	120	100

SD:23 p:0.00 $\chi^2=24.88$

Tablo 14: Muğla'daki Farklı İktisadi Gruplar Açısından Başarılı Bulunan Kurum Sorusu İçin Farklılık Testi

	Toplam	SD	Ortalama	F	Sig.
Gruplar Arasında	44,741	3	14,914	3,116	,029
Grup İçi	555,184	116	4,786		
Toplam	599,925	119			

lerin sunulan hizmetlere ilgisi ve bilinç düzeyinin yüksek olması büyük önem taşımaktadır. Bu olgu para politikasının başarısı açısından hayati öneme sahiptir. Muğla'daki birçok kişinin enflasyon hedefi ile ilgili olarak gerekli ilgiyi göstermemelerinin iki temel sebebi vardır. Birinci sebep; devlet otoritesinin en basit konularda bile gösterdiği tutuculuk, vatandaşın mesafeli olma anlayışı şeffaflığın gelişip yaygınlaşmasına engel olmaktadır. Bunun yanında yapılan düzenlemelerin sadece yasal ve yönetsel düzeyde oluşması, değerlendirme sürecini zorlaştırmakta, çoğu zaman bu yasalar sorunlardan kimin ne kadar sorumlu olduğunu açık biçimde belirtmedikleri için Tablo 5'de görüldüğü üzere iktisadi birimlerin enflasyon hedefinden habersiz olmaları sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan Muğla örneğinde de görüldüğü üzere Merkez Bankası politika, hedef ve stratejilerini kamuya daha basit anlatacak şekilde tasarlamalı ve başarısızlığın faturasının da nasıl ödenece-

ğini göstermelidir.

Tablo11'deki gruplar arasında farklılık olup olmadığı test edilmiştir. Bu testin sonuçları Tablo 12'de verilmektedir. Tablo 12'ye göre Muğla'daki farklı gelir grupları için ekonomiyi takip ettikleri kaynaklar açısından farklılık yoktur hipotezi % 10 anlamlılık düzeyinde kabul edilir.

Muğla'yı temsilen ele alınan örneklerle göre, Muğla'daki iktisadi birimlerin % 37'si TCMB'yi başarılı bulurken % 39'unun başarılı bir kurum olmadığını söylemesi, TCMB'nin izlediği politikaları ve sonuçlarını yeterince ortaya koyamadığı, kendisini iyi tanıtamadığı şekilde yorumlanabilir. Tablo13'deki gruplar arasında farklılık olup olmadığı test edilmiştir. Bu testin sonuçları Tablo 14'de verilmektedir. Tablo 14'e göre Muğla'daki farklı gelir grupları için başarılı buldukları ekonomi kurumları açısından farklılık yoktur hipotezi % 5 ve % 10 anlamlılık düzeyinde kabul edilir.

Tablo 15: Muğla'daki İktisadi Birimlerin Yapısal Tedbirlerin Gerekliliğine Bakış Açısı

Meslek/ Cevaplar	Memur		İşçi		Esnaf ve İşadamı		Çiftçi		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Evet	6	18.2	2	6.3	3	7.1	0	0	11	9.2
Hayır	4	12.1	11	34.4	8	19	9	69.2	32	26.7
Kısmen	10	30.3	7	21.9	16	38.1	3	23.1	36	30
Bilmiyorum	13	39.4	12	37.5	15	35.7	1	7.7	41	34.2
Toplam	33	100	32	100	42	100	13	100	120	100

SD:15

p:0.00

 $\chi^2=22.57$

Tablo 16: Yapısal tedbirlerin Gerekliliği İle İlgili Soru İçin Farklılık Testi

	Toplam	SD	Ortalama	F	Sig.
Gruplar Arasında	4,093	3	1,364	1,419	,241
Grup İçi	111,499	116	,961		
Toplam	115,592	119			

Muğla ili için bu anketin ortaya koyduğu en önemli sonuç, enflasyonla mücadelede iyi yönetim açısından gerekli olan yapısal dönüşümün toplumun % 90'ı tarafından desteklenmediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu anket sonucuna göre TCMB'nin neden bağımsız olması gerektiği, denetim veya piyasa etkinliği gibi konuların Muğla'da anlaşılacağı söylenebilir. Şehrin ekonomik yapısının genelde kapalı ve ticaret odalarının denetiminde olduğu dikkate alındığında, TCMB'nin enflasyonla mücadelede ciddi bir katılık olarak gördüğü hizmetler sektörü ve ticaret odalarının getirdiği fiyat yapışkanlığı Muğla'da da varlığını sürdürdüğü iddia edilebilir.

Tablo 15'deki gruplar arasında farklılık olup olmadığı test edilmiştir. Bu testin sonuçları Tablo 16'da verilmektedir. Tablo 16'ya göre Muğla'daki farklı gelir grupları için yapısal tedbirlerin gerekliliği açısından fark yoktur hipotezi Tablo 16'daki anlamlılık düzeyine bakıldığında % 1'e % 5'e ve % 10'a göre ret edilir. Muğla'daki iktisadi gruplar arasında yapısal tedbirler açısından fark vardır alternatif hipotezi kabul edilir. Yapısal tedbirlerin gerekliliğine olumlu bakan çiftçi bulunmamaktadır. İşçi ve esnafın yapısal tedbirlerin gerekliliğine evet deme oranları memurların yarısından da azdır. Dolayısıyla grupların yapısal tedbirleri algılama biçimleri birbirinden farklıdır. Buna benzer sonuç özellikle yapısal tedbirler için bilmiyorum şıkkında ortaya çıkmaktadır.

3- 3. Muğla'da İktisadi Birimlerin Profili ve İstikrar Programlarının Muğla'ya Etkisi

Ankette istikrar programlarının Muğla'ya katkısı olup olmadığı sorulmuştur. Böylece makro ekonomik istikrar programlarının mikro ekonomik etkisi Muğla ili için araştırılmıştır.

Soru: İstikrar Programlarının Muğla'ya Ne Yönde Etkisi Olmuştur.

Tablo 17'de görüldüğü gibi Muğla nüfusunu temsil eden bu örnekleme göre istikrar programının Muğla'ya etkisini olumlu bulanlar sadece % 6,7'dir. Muğla'daki toplumun % 36'sı ekonomik istikrar programlarının olumlu bir etkisinin olmayacağını düşünmektedir. Kısmen diyenler ise, % 56'dır. Dolayısıyla Tablo 17'deki sonuçlar, Tablo 15 ile uyumludur. Kısacası Muğla'da TCMB'ye ve politikasına güvenilmemekte veya yeterince anlaşıl-mamaktadır.

Tablo 17'deki gruplar arasında farklılık olup olmadığı test edilmiştir. Bu testin sonuçları tablo 18'de verilmektedir. Tablo 18'e göre Muğla'daki farklı gelir grupları için istikrar programının Muğla iline olumlu etkisi olup olmadığı sorusu açısından fark yoktur hipotezi tablo 18'deki anlamlılık düzeyine bakıldığında % 1'e % 5'e ve % 10'a göre ret edilir. Muğla'daki iktisadi gruplar arasında istikrar programlarının etkileri açısından farklılık bulunmaktadır.

Tablo 17: İstikrar Programlarının Muğla'ya Olumlu Etkisi Var mıdır?

Meslek/ Cevaplar	Memur		İşçi		Esnaf ve İşadamı		Çiftçi		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Evet	55	15.2	0	0	3	7.1	0	0	8	6.7
Hayır	13	39.4	11	34.4	15	35.7	5	38.5	44	36.7
Kısmen	15	45.5	21	65.6	24	57.1	8	61.5	68	56.7
Toplam	33	100	32	100	42	100	13	100	120	100

SD:11

p:0.00

χ^2 :7.95

Tablo 18: : İstikrar Programlarının Muğla'ya Olumlu Etkisi Var mıdır İle İlgili Soru İçin Farklılık Testi

	Toplam	SD	Ortalama	F	Slg.
Gruplar Arasında	2,235	3	,745	1,974	,122
Grup İçi	43,765	116	,377		
Toplam	46,000	119			

Sonuç

Bu çalışmanın amacı Muğla'da iktisadi birimlerin para politikasına yönelik algılamalarını ölçmek ve TCMB açısından iyi yönetişimin Muğla'da var olup olmadığına saptamaktır. Bunun için ilk 4 soru para otoritesine duyulan güveni ve para politikasının nasıl algılandığını ölçmek için tasarlanmıştır. Diğer 6 soru ise, yönetim sorunu ve istikrar programlarının Muğla'ya etkisini incelemek için sorulmuştur.

Güven açısından ankette varılan sonuçlar ana hatlarıyla şu şekilde sıralanabilir.

- Muğla'daki değişik meslek gruplarının enflasyon beklentisi ile para otoritesinin (TCMB) enflasyon hedefi birbirinden farklıdır. Muğla'daki iktisadi birimlerin % 96'sı para politikası ve otoritesinin deklere ettiği büyüklükler ile kendi algıladıkları sonuçların farklı olduğunu söylemektedir. Muğla'daki farklı gelir grupları için fiyat beklentisi açısından kendi aralarında bir fark yoktur

- Muğla'daki iktisadi birimler para politikası ve otoritesine güvenmemektedir. Kısmen güvenenler de olumsuz kabul edilirse, Muğla'daki iktisadi birimlerin % 70'i istikrar programına güvenmemektedir. Muğla'daki iktisadi gruplar arasında istikrar programına destek açısından da fark bulunmaktadır.

- Muğla'daki iktisadi birimlerin bir para p-

rogramının başarılı olması için en gerekli gördükleri faktör, toplumun tüm kesimlerinin görüşlerinin alınmasıdır. Ankete katılanların % 65'inin fikri bu yöndedir. Ancak iktisadi birimlerin program için gerekli gördükleri unsurlar tam olarak birbiri ile uyumlu değildir. Muğla'daki iktisadi gruplar arasında istikrar programına güven oluşması için gerekli unsurlar arasında fark vardır.

- Muğla'daki iktisadi birimlerin sadece % 24'ü istikrar programının enflasyonla mücadele için dizayn edildiğini bilmektedir. Muğla'daki iktisadi gruplar arasında istikrar programının amaçları açısından da fark vardır.

Yönetişim açısından ankette varılan sonuçlar ana hatlarıyla şu şekilde sıralanabilir:

- Muğla için alınan örneklerle göre nüfusun % 61'i para otoritesinin 2005 yılı enflasyon hedefini ya bilmemekte ya da yanlış bilmektedir. Muğla'daki farklı gelir grupları için Para otoritesinin enflasyon hedefi açısından bir fark yoktur.

- Muğla'daki iktisadi birimlerin % 83'ü medya yardımı ile para otoritesinin politikalarını öğrenmektedirler. Para otoritesinin kendi politikalarını duyurduğu internet sitesi, para politikası yayınları incelenmemektedir. İktisadi birimler basının aktardığı ölçüde gerçekleri görebilmektedir. Muğla'daki farklı gelir grupları için ekonomiyi takip ettikleri kaynaklar açısından farklılık bulunmamaktadır.

- Muğla'daki iktisadi birimlerin sadece % 37'si TCMB'yi başarılı bulmaktadır. % 39'unun başarılı bulunduğu bir kurum yoktur. Muğla'daki farklı gelir grupları için başarılı buldukları ekonomi kurumları açısından farklılık bulunmamaktadır.

- Muğla'daki iktisadi birimlerin % 34'ü etkin yönetim ve para politikasının başarısı için gerekli olan yapısal tedbirleri bilmemekte, % 56'sı ise, desteklememektedir. Muğla'daki iktisadi gruplar arasında yapısal tedbirler açısından farklılık bulunmaktadır. Örneğin çiftçiler yapısal tedbirleri desteklememektedir.

Son olarak bu istikrar programının Muğla'ya bir faydasının olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya olumlu cevap verenlerin sayısı % 6'dır. Muğla'daki farklı gelir grupları için istikrar programının Muğla iline olumlu etkisi olup olmadığı sorusu açısından fark bulunmadığı saptanmıştır.

Bu anket sonuçlarından 1- Muğla'daki İktisadi Birimler para otoritesi ve politikasına güvenmediği. 2- Para otoritesinin Muğla'da kendini etkin bir şekilde anlatamadığı değerlendirilmeleri çıkarılabilir.

Kaynakça:

- Acar, Muhittin, (2002), Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması, TÜSİAD Yayını, No: 349.
- Aktan, Coşkun Can, (2002), İyi Yönetişim Good Governance, Kalder Forum, Yıl: 2, Sayı:8.
- Balcı, Asım, (2003), Kamu Yönetiminde "Hesap Verilebilirlik" Anlayışı, ed: Asım Balcı, v.d., Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Bierman, Scott, Luis Fernandez, (1998), Game Theory with Economic Applications, New-York: Addison- Wesley Publishing.
- Blanchard, Oliver, Stanlet Fisher, (1989), Lectures on Macroeconomics, London: The MIT Press.
- Blinder, Alan, Alan Krueger, (2004), "What Does The Public Know About Economic Policy, and How Does It Know It?", NBER Working Paper, No. 10787.
- Blinder, Alan., (1998), Central Banking in

Theory and Practice, Leonal Lecturer Publications .

- Coşkun, Bayram, (2003). Etkin Devler: Yeni Araçlar ve Değerlendirmeler, Muğla Üniversitesi Yayınları, No:44.
- Cukierman, Alex, (1994), Central Bank Strategy, Credibility and Independence Theory and Evidence, London: The MIT Press.
- Eğilmez, Mahfi, (2004), "Algılama Kuramı", Radikal Gazetesi, 23. Aralık 2004.
- Gujarati, Damodar, (1995), Temel Ekonometri, Çev: Ümit Şenesen, Gülar Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- McCallum, Benetth, (1989), Monetary Economics Theory and Policy, Newyork: MacMilian Publishing Company.
- Mishkin, Frederic, v.d. (1998), "Inflation Targeting: Lessons From Four Countries" NBER Working Papers, No.6126.
- Newbold, Paul, (2000), İstatistiğe Giriş, çev: Ümit Şenesen, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Nohutçu, Ahmet, (2003). "Sürdürülebilir Kamu Yönetimi Kalitesi için Toplam Kalite Performans Yönetimi Sorun Alanları, Uygulamalar ve Türk Kamu Yönetimine Uyarlanması", (ed: Asım Balcı, v.d.), Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Öztürk, Namık Kemal, Bayram Coşkun, (2005), Muğla Üniversitesi Öğrenci Profili, Muğla Üniversitesi Yayınları: No: 42.
- Persson, Torsten, Guida Tabellini, (1990), Macroeconomic Policy, Credibility and Policies, New-York: Harward Economic Publishers.
- Scarth, William, (1995), Macroeconomics An Introduction To Advanced Methods, Canada: DRYDEN Company.

Dipnotlar

- 1) Eğer Merkez Bankası açık olarak bir hedef tayin etmiş ise, tayin ettiği hedef ile piyasa beklentileri arasındaki açık güvenilirliği ölçmede kullanılabilir.
- 2) Bu anket 120 meslek sahibine rassal bir şekilde uygulanmıştır. Bu anket uygulamasını yapan talebelerimiz olan Gizem Akman'a, Hacer Cingöz'e, Handan Cantekin'e, Asuman Kibman'a, Hikmet Tohumcu'ya, Hasan Uğurel'e teşekkürü bir borç biliriz.

Görüşler

DR. FATMA CESUR

Ekonomist

Değişen Dünya ve Çalışma Yaşamında Esnek Üretim

1973 petrol krizini takip eden dönemde, 1970'li yılların ortalarında, çalışma hayatına esneklik kavramı girmiştir. Esnek üretim sistemleri, işin içeriğinin zenginleştiği, iş tanımlarının genişlediği, hiyerarşinin ortadan kalktığı, yaratıcılık için sonsuz olanakların sunulduğu bir sistemdir. Bu bağlamda esneklik, değişik anlamlar içeren bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Esnek üretim sistemi içinde gelişen alt işverenlik kavramı ise; işletmelerin, yakın yıllarda çok zorlaşan ve büyük rekabet savaşlarına sahne olan piyasalarda tutunabilmek ve daha kaliteli ve ucuz mal üretebilmek için kullandıkları bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Giriş

Üretim süreçlerine ilişkin değişim, 1970'lerin ortasına doğru yaşanan ekonomik krizle ilişkilendirilmektedir. Fordist⁽¹⁾ üretim ve pazar koşullarının tıkanmasıyla, kâr oranlarının düşmesi sonucu başlayan ekonomik kriz, dünya genelinde diğer önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir.

Kâr oranları düşmekte, ekonomik büyüme (GSMH) daralmakta, yatırımlar azalmakta, dünya ticaret hacmi azalmakta, 1973-1974'teki petrol fiyatlarındaki artış ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Bu krizin önceliklerden farkı, üretimde düşme ve durgunluğa rağmen, fiyat artışlarının sürmesidir.

1970'lerde başlayan kriz ile Keynesçi ekonomik modeller terk edilirken, yeni liberalizm kendi modelini oluşturmaya başlamıştır. Bu süreç içinde, üretime ilişkin değişimlerle beraber, özelleştirme, finansal serbestleşme gibi olgular da ortaya çıkmıştır.

Mali sektörün güçlenmesi, üretim süreçlerini ve işçi-işveren ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Mali sektördeki getirinin, reel sektördeki getiriden yüksek olduğu bu dönemde işverenlerin kâr alternatifi artarken, işçiler ise; işten çıkarılma, düşük ücretle çalışma, kayıt dışı istihdama itilme ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Bu dönemde gelişmekte olan ülkeler, borç krizine girerek krizden çok daha derin etkilenmişlerdir. Kriz nedeni ile gelişmiş ülkelere ihracat yapamayan, az gelişmiş ülkelerin artan dış finansman ve kredi talebi karşısında, gelişmiş ülkelere üretken yatırımlara yönelmeyen atıl para-sermaye, kredi biçiminde bu ülkelere yönelmiştir. Uluslararası finans piyasalarından az gelişmiş ülkelere kredi arzı, (petro doların) devreye girmesinden önce, 1970'lerde başlamıştır⁽²⁾.

Türkiye'de de sermaye, finans sektörünün

getirisi yüksek olduğu bu alana kaymıştır. Mal ve hizmet üretiminde yatırımlar durmuş, ödemeler dengesi giderek daha büyük açıklar vermeye başlamış ve borçlanma ihtiyacı artmıştır.

Türkiye'nin de aralarında bulunduğu sanayileşmemiş geri kalmış ülkelerde, özelleştirmeler ve ekonomik krizlerin de önemli etkileri ile; işsizlik ve işten çıkarılmalar, reel ücretlerdeki düşüşler gibi sorunları gelişmiş ülkelere göre daha ağır yaşamaktadırlar.

Üretim süreçlerinde esneklik yeni değildir. Esneklik 20. yüzyılda olduğu gibi, 21. yüzyılda da işçi-işveren ilişkileri ve istihdam piyasasında, giderek şekillenen biçimde sürekli bir araç olmaktadır. Önceki dönemde de var olan esneklik, işçilere ve topluluklara sorunlar getirerek, yeni üretim ve işgücü pazarının başlıca özelliği olmuştur⁽³⁾.

Esnek üretimde, mikro elektronik enformasyon teknolojisi kullanılmakta, bilgisayar destekli tasarım üretim yapımında, işletmelerin tüm faaliyetleri olan, AR-GE, ürün tasarım, üretim pazarlama, stok kontrol, finans süreçleri bütünleşmektedir⁽⁴⁾.

Esnek Üretim Sistemleri

18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan "sanayi devrimi", kitle üretim ve tüketimin, hızlı kentleşmeyle meydana gelen kırsal kesimlerden kentsel kesimlere göç, birbirine karşı çıkar ayrılığı biçiminde mücadele eden işçi-işveren ilişkilerinin oluşmasına neden olmuştur.

Ekonomik açıdan bakıldığında, küreselleşme süreci ile yaşanan hızlı değişim ilk sırayı almaktadır. Hizmet sektörlerinin egemen olduğu yeni yapılar içinde, bölgesel bütünleşmeler dışı dönük ihraç ekonomileri, Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ), rekabet gücü, buna uygun olarak oluşan esneklik, özelleştirmeyi, yeni üretim ve yönetim teknikleri, kalite, verimlilik, çıkar birliğine dönüşmüş ve diyaloglara dayalı yeni işçi ve işveren ilişkileri söz konusu olmaktadır⁽⁵⁾.

Ekonomik ve endüstriyel çevrenin sürekli değişmesi sonucunda, işletmeler de kendilerini sürekli yenilemek zorundadırlar. Dolayı-

sıyla, işletmelerden standardizasyon yerine çeşitlilik ve karmaşıklık; büyüklük yerine yalınlık; kıtlık ve kuralcılık yerine akışkanlık ve açıklık; durağanlık yerine değişkenlik beklenmektedir. Bu beklentiler esneklik olarak tanımlanmaktadır⁽⁶⁾. Kısaca ifade etmek istersek esneklik, çevresel değişimlere uyum sağlayabilme yeteneğidir denebilir.

Çalışma yaşamında bu dönüşümler içinde, esneklik tartışmaları ile birlikte "alt işveren" (taşeron) kavramı da hızla ön plana çıkmakta ve çok yönlü olarak ekonomik, hukuki ve işletmecilikle ilgili alanlardaki tartışmaların temel konularından birini oluşturmaktadır.

Çağın getirdiği teknolojik, ekonomik, hukuki ve sosyal değişimler sonucu, Endüstri İlişkileri Sistemleri kendisine etki yapan faktörlerin bağlı bir değişkeni olarak hızla değişmektedir.

Genel bir ifade ile esneklik; önceden öngörülmemiş değişikliklere karşı kapasiteyi uyarlayabilmek ve bu amaca ulaşabilmek için gerekli araçları kullanabilmek olarak tanımlanabilir. Yani esneklik, genellikle kuralsızlaştırma (deregülasyon⁽⁷⁾), yasal düzenlemeleri etkisiz hale getirilmesi) kavramı ile birlikte kullanılmaktadır.

Esnek üretim sistemi, Fordist sistemden kopmayı ifade etmektedir. Bu kopma, üretim sürecinde ve kullanılan teknolojilerde, gerek emeğin niteliğinde ve işin yoğunlaşmasında bir değişim anlamına gelmektedir.

Bu üretim sistemin de benimsenen temel ilkeleri; stoklama olmadan üretim, üretim sırasında kalite kontrolü, üretimin belirli aşamalarında uzmanlaşma, üretim sürecinin bölümlere ayrılarak değişik birimlerde yapılması olarak sayılabilir⁽⁸⁾.

Esnek üretim sistemi, Fordist sistemden kopmayı ifade etmektedir. Bu değişim, üretimin örgütlenmesinden tüketim kalıplarına, işletmeler arası ilişkilerden üretimin mekansal dağılımına kadar pek çok alanda olmaktadır.

Esnek üretim anlayışının temel özellikleri⁽⁹⁾; sabit maliyeti düşürmek, küçük işyerlerinde örgütlü olmayan düşük ücretli işçi çalıştırma olanağının sağlandığı ücret farkı avan-

tajından yararlanmak, dışarıya yaptırılan işin miktarını kolayca değiştirerek üretim dalgalanmalarına uyum sağlamak ve sonuçta riskleri önemli bir boyutta küçük firmalara aktarmak mümkün olmaktadır. Bu özellikler taşeronluğun yaygınlaşmasında en önemli unsurlardır.

Dolayısıyla esnek üretim sisteminde Fordizmden farklı olarak, gelir amaçlı makineler aynı zamanda birçok malı üretebilen bir üretim süreci olanağı getirmektedir. Ürün çeşitleri hızla artmaktadır. Bunun sonucu olarak üretim süreçlerinin daralması, yeni teknolojilerin sağladığı esneklik, yeni üretim yapıları getirmektedir. Esas fark, işçinin niteliğinde görülmektedir.

Eski sisteme göre çalışanlar, çok yönlü faaliyette bulunmakta ve görev yapmaktaydı. Yapılan iş büyümekte ve çalışanın kontrol alanı genişlemekteydi. İş daha yoğun hale gelmekteydi. Sorumlulukların artışı, işbirliği anlayışı, sorumluluk ve görev paylaşma duygusu yeni sistemin temel öğelerini oluşturmaktadır.

Sonuçta esnekleşen üretim süreçleri, üretimi gerçekleştiren üretim birimi olan işletmelerin

Tablo 1: Alt İşverenlere Yaptırılan İşletme Fonksiyonları (ABD-Avrupa Kıyaslaması) (%)

	ABD	Avrupa
Temel Hizmetler	67	59
BT Hizmetleri	52	56
İnsan Kaynakları	48	44
Telekomünikasyon Hizmetleri	40	37
Bina Yönetimi	34	26
Diğer Fonksiyonlar	12	16
E-Ticarette ilgili Faaliyetler	20	16
Arama Merkezi	13	15
Finansal Hizmetler / Muhasebe	15	13
Üretim	12	14
Lojistik	11	19
Fon / Varlık Yönetimi	7	8
Büro Gerisi İşler	11	8
Satın Alma	6	6
Bilgi Yönetimi	5	6

Kaynak: Kakabadse-Kakabadse, A.-N.(2000), "Trend in Outsourcing: Contrasting USA and Europe", European Management Journal, (Article in Press) p.5.

lerin de esnekleşmesine yol açmakta ve alt işveren (taşeron) uygulamasına yol açan faktörler hızla yaygınlaşmaktadır.

Alt İşverenliğin (Taşeronluk) Gelişmesi

Alt işverenlikteki temel amaç; işletmelerin büyüklüğünü daraltmak ve kendi esas faaliyetleri üzerine yoğunlaştırmaktır. Böyle bir yaklaşım alt işveren sistemine büyük olanaklar getirmektedir. Avrupa Birliği'nde işletmelerin daha hızlı büyümesi ve istihdamın genişlemesi söz konusu olacaktır. Avrupa Birliği Komisyonu, Bir Avrupa alt işveren piyasası yaratmayı teşvik etmektedir. Avrupa alt işveren kurumunun uluslararasılaşmasını amaçlamakta ve küresel ekonomide bu alt işveren şirketlerinin rekabet gücünü artırmayı hedeflemektedir.

UNIDO (Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Örgütü), genelde alt işveren kavramını endüstriyel gelişmenin bir sorunu olarak ele almakta ve esas itibarıyla gelişen ülkelerde küçük işyerlerinin teşviki amacıyla değerlendirilmektedir.

UNIDO, alt işverenlik konusunda şu tanıma ulaşmıştır; "Taşeronluk ilişkisi, bir şirketin (sözleşme yapan/contractor) bir başka şirkete (alt işveren/subcontractor), parçaların alt montajı ya da montajının, kendi tarafından satılacak bir üründe kullanılmak üzere siparişinin verilmesidir". Böyle bir sipariş, sözleşme yapanın isteğine göre, parçaların ve malzemelerin işlenmesini, dönüşüme uğratılmasını ya da nihai işleme tabii tutulmasını gerektirebilir⁽¹⁰⁾.

UNCTAD'a (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) göre alt işveren⁽¹¹⁾ "Taşeronluk, iki üretim birimi arasında yapılan bir sözleşmedir. Buna göre, taraflardan birisi (alt işveren) diğerine (asil işveren), belirlenen süreçler ve koşullarda ürünler (parça ya da nihai ürün) sağlar". Bu ürünler, asil işveren tarafından kendi sorumluluğunda kullanılır ya da pazarlanır. Taşeronluk siparişleri asil işverenin istediği şekilde malzemelerin işlenmesini, dönüşüme uğramasını ya da nihai işlemini içerebilir.

ILO'a (Uluslararası Çalışma Örgütü) göre⁽¹²⁾, Enformal sektörün formalleştirilmesi a-

Tablo 2: Alt İşveren Uygulamasının Genişlemesi

	1994'den Önce	Son Durum	Toplam
Finans / Muhasebe	9	9	18
Genel / İdari	68	10	78
İnsan Kaynakları	60	17	77
BİLGİ Sistemleri	45	18	63
Pazarlama	38	13	51
Ulaşım / Dağıtım	56	10	66
Üretim*	44	12	56

Kaynak: Greco, J. (1997), "Outsourcing: The New Partnership", Journal of Business Strategy, July-August 1997, p.50.

(*) Üretici firmaların yüzdesi.

macıyla, formel -büyük işletmelerde enformal- küçük işletmeler arasında tamamlayıcı bir ticari ilişki şekli olarak" gözükmektedir.

Türkiye'de başlangıç tarihi 1980'lerin ilk yarısına uzanmakla beraber, daha sistematik başlangıç ve hazırlıklar 1990'lı yılların başındadır. ISO belgeleri almakla, yeni üretim organizasyonuna geçildiğinin açıklanması, ilgili toplantılar, seminerler, paneller, yayınlar, yasalardan esnetilmesi yönünde işveren çevrelerinin kampanyaları 1993-1994'lerden itibaren yoğunlaşmaya başlamıştır.

Türkiye'de sektörler itibariyle alt işveren uygulamasının özel sektörde yaygın olduğu görülmektedir. Bazı tahminlere göre, Türkiye'de özel sektörde hemen hemen her iş kolunda alt işveren uygulamasına rastlanmaktadır. Greco'nun yaptığı bir çalışmada, alt işveren uygulamasının yıllar itibariyle üretim fonksiyonunun her noktasında gittikçe arttığı gözlenmektedir.

Tablo 3: Bazı Otomobil Üreticisi Şirketlerin Fabrika ve Alt İşveren Sayısı

	Fabrika Sayısı	Alt İşveren Sayısı
Hyundai	3	466
Kia	2	288
Daewoo	1	334

Kaynak: Chung, M.(1994), "Transforming the Subcontracting System and Changes of Industrial Organization in the Korean Automobile Industry", Colloquium on the New Industrial of Automobile Firms, Paris, GERPISA Publ., p. 90

SONUÇ

Esnek üretimin temel özelliklerinden birisi olan, esnek üretim teknolojileri, üretim süreci-

nin küçük parçalara ayrılmasını sağlayarak, üretimin dışsallaştırılmasını, bir başka söylemlle, üretimin alt işverenlere (taşeronlara) yaptırılması olanağını sağlamaktadır. Bu sayede asıl işverenler yeni bir sermaye yatırımı yapmadan, ihtiyaç duydukları teknolojileri kullanma olanağına kavuşmaktadırlar. Esnek üretim teknolojilerinin, ölçek ekonomisi anlayışını değiştirerek, küçük ve orta ölçekli işletmelerin yaygınlaşmasına uygun ortam sağlamaktadır. Bu işletmelerle büyük işletmeler arasında taşeronluk ilişkilerini yoğunlaştırmaktadır.

Uluslararası alanda yapılan çok sayıda araştırma, Batı toplumlarında alt işverenliğin hızla yaygınlaştığını göstermektedir. Özellikle, Fransa, Almanya ve İngiltere gibi ileri sanayi toplumlarında işverenlerin % 32'si, son beş yılda daha önce kendi işletmelerinde yaptıkları işleri alt işverenlere kaydirdiklerini söylemişlerdir. Bu üç ülkede işverenlerin % 18'i, gelecek beş yılda alt işverene (taşerona) verecekleri işlerin artmasını beklediklerini ifade etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Balkan, N., "Kapitalizmin Dinamikleri ve Borç Krizi", Petrol-İş 1992 Yıllığı, İstanbul, Petrol-İş Yayın: 33, 1993.

- Chung, M., "Transforming the Subcontracting System and Changes of Industrial Organization in the Korean Automobile Industry", Colloquium on the New Industrial of Automobile Firms, Paris, GERPISA Publ., 1994.

- Gonas, L., "Search for Flexibility, Fairness and Prosperity: Alternative Employment Policies in the 21st Century", IIRA 12th World Congress Report, June 1 200, Tokyo.

- Greco, J., "Outsourcing: The New Partnership", Journal of Business Strategy, July-August, 1997.

- Güzel, A., "İş Hukukunda Yeniden Yapılanma Süreci ve İşin Düzenlenmesi Konusunda Esneklik", Prof. Dr. Turhan Esener'e Armağan, 2000.

- Kakabadse-Kakabadse, A.-N., "Trend in Outsourcing: Contrasting US Aand Europe", European Management Journal, 2000.

- Koç, Y., Taşeronluk ve Fason Üretim: Sorunlar, Çözümler, Türk-İş Yayını, Ankara, 2001.

- Petrol-İş Sendikası, "ILO'ya Göre Taşeronluk Nedir?", Sendikal Notlar, S:10, Ağustos 2001.

- Reisoğlu, S., "Aynı İşyerinde Birden Çok İşverenin İşçilerin Birlikte Çalışmasından Doğan Hukuki Sorunlar", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Kasım 1990.

- Storper, Michael ve Scott, Allen J., "work Organisation and Local Markets in a Era of Flexible Production", ILO, International LabourRelation, Vol.129, no:5, Cenevre, 1990/5.

- Şen, S., "Taşeronluk: Neden ve Nasıl Yaygınlaşıyor?", Sendikal Notlar, Şubat, 2002.

- Taymaz, E., "Esnek Üretime Dayalı Bir Rekabet Stratejisi Geliştirilebilir mi? Türkiye'de Fason Üretim", Petrol-İş 1996-1997 Yıllığı, İstanbul, Petrol-İş yayını:44,1997.

- Usta, O., "Müteahhit Eliyle Yapıtılan İşlerde, İşçi Hakları Bakımından Kamu Tüzel Kişilerinin Yetki ve Sorumlulukları", Çimento İşveren Dergisi, C:12, S:1, Ocak 1998.

Dipnotlar

1) Fordizm kavramı; II.Dünya Savaşından 1970'e kadar olan dönemdeki üretimin örgütlenmesi için kullanılmaktadır. Bu dönem kitlesel üretim ve tüketime dayalı bir dönemdir.

2) Balkan, N., Petrol-İş 1992 Yıllığı,, "Kapita-

lizmin Dinamikleri ve Borç Krizi", Petrol-İş 1992 Yıllığı, İstanbul, Petrol-İş Yayını:33, 1993.

3) Storper, Michael ve Scott, Allen J., "work Organisation and Local Markets in a Era of Flexible Production", ILO, International Labour Relation, Vol.129, no:5, Cenevre, 1990/5.

4) Taymaz, E., "Esnek Üretime Dayalı Bir Rekabet Stratejisi Geliştirilebilir mi? Türkiye'de Fason Üretim", Petrol-İş 1996-1997 Yıllığı, İstanbul, Petrol-İş yayını:44,1997 s. 709.

5) Gonas,L., IIRA 12th World Congress Report,"Search for Flexibility, Fairness and Prosperity: Alternative Employment Polices in the 21st Century", June 1 200, Tokyo, p. 1-14.

6) Reisoğlu, S., TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, "Aynı İşyerinde Birden Çok İşverenin İşçilerin Birlikte Çalışmasından Doğan Hukuki Sorunlar", Kasım 1990, s.3.

7) Deregülasyon: Bu kavram, tarafların karşılıklı olarak anlaşmaları yolu ile sorunlara çözüm bulunması ve mevzuat oluşturmadan kaçınılması anlamına gelmektedir.

8) Güzel, A., "İş Hukukunda Yeniden Yapılanma Süreci ve İşin Düzenlenmesi Konusunda Esneklik", Prof. Dr. Turhan Esener'e Armağan, 2000, s.203-221.

9) Şen, S., "Taşeronluk: Neden ve Nasıl Yaygınlaşıyor?", Sendikal Notlar, Şubat, 2002, ss. 40-72.

10) Petrol- İş Sendikası, "ILO'ya Göre Taşeronluk Nedir?", Sendikal Notlar, s:10, Ağustos 2001, s.79.

11) Usta, O., "Müteahhit Eliyle Yapıtılan İşlerde, İşçi Hakları Bakımından Kamu Tüzel Kişilerinin Yetki ve Sorumlulukları", Çimento İşveren Dergisi, C: 12, s:1, Ocak 1998, ss.13-16.

12) KOÇ, Y., Taşeronluk ve Fason Üretim: Sorunlar, Çözümler, Türk-İş Yayını, Ankara, 2001.

Rakamların Dili

Finans - Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi

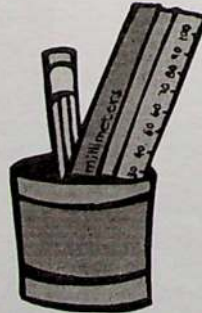
EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (EYLÜL 2005)

Ülkeler	GSYİH*	Tüketici Fiyatları*	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi** (Milyar \$) (Son 3 Ay)
A.B.D.	3.3	3.2	2.7	5.0	- 723.4	- 717.0
Almanya	b.d.	1.9	0.9	11.6	198.5	108.5
Avustralya	2.8	2.5	5.8	5.0	- 16.5	- 43.1
Avusturya	0.8	2.2	2.3	5.1	- 1.5	b.d.
Belçika	1.2	3.1	2.6	13.4	15.1	12.2
Danimarka	0.6	2.0	3.1	5.8	9.9	10.8
Fransa	0.4	1.7	2.9	9.9	- 26.4	- 22.6
Hollanda	4.9	1.6	0.8	6.7	40.9	28.3
İngiltere	1.5	2.3	4.2	4.7	- 111.2	- 44.0
İspanya	3.6	3.3	2.5	9.8	- 89.4	- 72.6
İsveç	2.4	0.3	1.1	6.9	22.2	27.9
İsviçre	0.2	1.0	0.9	3.5	7.1	40.2
İtalya	2.8	2.0	3.0	7.8	- 6.8	- 23.7
Japonya	1.1	- 0.3	- 0.1	4.4	113.2	166.0
Kanada	3.2	2.0	1.1	6.8	46.2	16.3
Euro Bölgesi	1.2	2.1	3.1	8.7	61.5	16.1

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil Kaynak: The Economist, 3 Eylül 2005.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, A.B.D. ve Kanada için ithalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F./F.O.B.

SİZ DE ABONE OLUN!

*"Finans – Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi"*ne abone olanlar,
*"Finans – Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi"*ni önce okuyanlardır.

Adı Soyadı :

Firma Adı :

Adres :

Posta Kodu : Tel: Fax:

e-mail :

- Abone olmak istiyorum.
 Yeniden abone olmak istiyorum.
 Lütfen temsilcinizi gönderin (İstanbul'da oturanlar için).

"FİNANS – POLİTİK & EKONOMİK YORUMLAR" Aylık Dergi, 12 sayı için

2005 Yılı Abone Koşulları;

YURT İÇİ

YURT DIŞI

6 Aylık: 40.00 YTL (40.000.000.-TL.)

6 Aylık: 35 \$

1 Yıllık: 72.00 YTL (72.000.000.-TL.)

1 Yıllık: 60 \$

Not: Öğrencilere % 30 indirim yapılmaktadır.

Abone bedeli (.....) TL, aşağıdaki işaretli banka hesabınıza havale edilmiştir.

Akbank T.A.Ş.
Nuruosmaniye Şubesi
Hesap No: 35875-4

Garanti Bankası
Nuruosmaniye Şubesi
Hesap No: 6299897

T.İş Bankası
Cağaloğlu Şubesi
Hesap No: 530979

Yapı Kredi Bankası
Çemberlitaş Şubesi
Hesap No: 1035572-7

Abone Başlangıç Tarihi: Abone Bitiş Tarihi:

"EKONOMİK MALİ YAYINLAR SAN. VE TİC. A.Ş." adına, abone bedeline ilişkin, bankaya yatırdığımız makbuzun (ve öğrenci iseniz, öğrenci kimliğinizin) fotokopisini, yukarıdaki abone formu ile birlikte lütfen, **"Finans - Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**; Binbirdirek Mah. Suterazisi Sokak. No.6, Kat.2; 34400 Sultanahmet İstanbul" adresine posta ile gönderebilir, faks geçebilir veya elektronik posta adresimize gönderebilirsiniz.

Faks: (0-212) 518 66 43. **Tel:** (0-212) 518 17 32 – 516 11 45.

e-mail: abone@ekonomikyorumlar.com <http://www.ekonomikyorumlar.com>

Banyo
Mobilyaları

Aynalar ve
El Duş
Takımları

Akrilik
Sistemler

Rezervuar
Sistemleri

Klozet
Kapakları

Seramik Kesme
ve Uygulama
Makinaları

MA[®]KA
SEÇİMİN
KOLAYLA

EGE
MA[®]KA

www.egemarka.com
Genel Dağıtıcı: Ege İnşaat Makineleri Pazarlama A.Ş.

bonus
seffaf

www.bonus.com.tr